

de nieuwe KOERS

SINDS
2018 No1
1969

HOOPVOL REALISTISCH

Weet je
dat je
een
prinsje
bent?

Christelijke opvoeders
met de handen in het haar

WIJ ZIJN ONS
BREIN DE BAAS

Een beter mens worden
en toch gereformeerd
blijven? Het kan!

NIEUW JASJE VOOR
DE MAMMON

Theologische duik in
de wereld van bitcoin

geloven
IN JE
GEZIN

Eenmalige aanbieding

**EEN JAAR LANG
JENTE VOOR €15,00!**

Jente

- is een magazine voor christelijke ouders
- is er voor iedereen die niet perfect is, maar wel elke dag van Gods genade wil leven
- is een cadeautje voor jou: met in elk nummer inspirerende artikelen, interviews, columns, fijne tips, boekrecensies en meer

**STUUR DE BON VANDAAG NOG IN
EN ONTVANG 6X PER JAAR JENTE!**

Ja! Ik maak graag gebruik van dit mooie aanbod

Naam:

Straat: Nr:

Postcode + plaats:

E-mailadres: Telefoonnummer:

IBAN-nummer:

Handtekening:

Deze aanbieding is geldig van 15 februari tot 1 mei 2018. Vul de bon volledig in en stuur hem naar
Abonneeservice Jente, Antwoordnummer 1101, 8444 VB Heerenveen (postzegel niet nodig).

**Dé glossy
over geloof
anno nu**

NU in de winkel

Weet je dat je een prinsje bent?

- 16 **FILOSOOF** Infantocratie en pedagogische onmacht
- 20 **PREDIKANT** Ons kind zondig en schuldig, moet dat nou?
- 22 **JEUGDWERKER** Voor jongeren is God een kosmische butler

10 **BABYPRINTER**

Om embryo's te kunnen maken, is geen bevruchting meer nodig

26 **AL GEZWICHT VOOR BITCOIN?** Theoloog Alain Verheij duikt in de wereld van cryptovaluta

44

CLAARTJE KRUIJFF

'Het geloof heeft de zwaarte van me afgenomen'

- 06 **AARDSE ZAKEN** Tips voor een hoopvol-realistische agenda
- 08 **BIJSCHRIFT** Treurige balans
- 13 **COMMENTAAR** Stefan Paas
- 14 **KOERSFORUM** Nuchtere kijk op slavernij-verleden is een verademing
- 30 **ONHERBERGZAME TAAL** Een pleidooi tegen de verleuking van kerktaal
- 33 **COLUMN** Katie Vlaardingerbroek
- 34 **INTERVIEW** Neurowetenschapper André Aleman stelt dat we ons brein de baas kunnen worden
- 40 **LUCHTHAVENPASTORAAT** Kleine en grote noden in 'parochie Schiphol'
- 43 **COLUMN** Willem Maarten Dekker
- 48 **AVONDROOD** Laurina de Visser moet haar beide ouders al vroeg missen, en helpt nu tieners omgaan met verlies
- 52 **ACHTER DE KLEDINGKAST** *Silence*
- 57 **LIFESTYLECOLUMN** Jonge, postmoderne mensen zijn een beetje in de war
- 58 **LITERATUUR** *De moord op de commendatore, De idealisten, Levensberichten*
- 59 **COLUMN** Nels Fahner
- 60 **NON-FICTIE** *Voor een nieuw begin, Vertrouwen op God, Dietrich Bonhoeffer*
- 61 **AUTEURSINTERVIEW** Cees Buisman over *De mens is geen plaag*
- 62 **DE REUS & KAMSTEEG** *Dit broze bestaan & Bij je volle verstand*
- 64 **FILM** *Three Billboards Outside Ebbing, Missouri & Ride upon the Storm*
- 65 **MUZIEK** *Kaiseki, Trouble no more, De Oden van Salomo*
- 66 **COLUMN** Paul Visser
- 67 **DE OUDE KOERS** Een blik in het archief: Splatsj

Het uitzicht blijft

"Onze jeugd heeft tegenwoordig een sterke hang naar luxe, heeft slechte manieren, minachting voor het gezag en geen eerbied voor ouderen. Ze geven de voorkeur aan kletspraatjes in plaats van training. (...) Zij spreken hun ouders tegen, houden niet hun mond in gezelschap, en tiranniseren hun leraren." Aan het woord is niet een pessimistische pedagoog die reflecteert op een actueel opvoedonderzoek, maar een zekere Socrates, die zo'n 2.500 jaar geleden zijn ongenoegen over de verloederende jeugd de vrije loop liet.

De klacht van Socrates was toen al niet nieuw en klinkt sindsdien elke generatie weer. Pedagogen, opvoeders, leerkrachten, ouders, predikanten, priesters en catecheten maken zich sinds mensenheugenis zorgen over de mores van het nieuwe geslacht. Dat gebeurt over het algemeen gelukkig met de beste bedoelingen: men wil de goede zeden van zijn eigen opvoeding graag voortplanten. Maar er zijn ook notoire klagers. Die komen weinig verder dan het vroom romantiseren van lang vervlogen tijden, waarbij van enige aandrang om er hier en nu het beste van te maken geen sprake lijkt. Hen kan wellicht de anekdote van Kaïn en Abel uit de droom helpen. 'Tjonge', zal Eva tegen Adam hebben gezegd, 'die jeugd van tegenwoordig slaat maar dood en doet maar.'

In de monstertentoonstelling *Urban by nature* een paar jaar geleden was een foto te bezichtigen van een Amsterdams zwanen-nest. Vlakbij het Centraal Station hadden twee knobbelzwanen een nest gebouwd van plastic flessen, stukken piepschuim, oude schoenen en een hoop andere troep. Het was om meer redenen een fascinerend beeld, maar wel vooral door de bijzondere veerkracht die de dieren op deze plaat toonden: als er geen riet voorhanden is, zo hadden ze samen bedacht, dan gebruiken we toch gewoon stadsafval? En ze leefden nog lang en gelukkig en hun zwanenbaby's evenzeer.

Tijden veranderen, omstandigheden veranderen, gedrag verandert. Zoveel maakt ook dit nummer wel duidelijk, met ruim tien pagina's over de verschuivende opvoedpatronen in onze samenleving en de weerslag die dat heeft op het christelijk smaldeel. Er zijn best wat zorgen, terechte zorgen. Die mogen worden benoemd, en dat doen we ook.

En toch, op dat grote toneel met zijn telkens wisselende panelen hebben generaties zich de eeuwen door weten te handhaven. Mogen de zwanen ons vandaag inspireren. Want wie in zijn zoektocht naar een gedegen opvoeding slechts wanhopig graait naar pedagogische residuen uit een ver verleden, zal klagen en dakloos blijven. Wie daarentegen speurt naar het goede dat zich vandaag aandient en ondertussen verbinding weet te leggen met het schone van zijn voorgeslacht, zal ook deze eeuw zijn nest wel bouwen. Om het met Spinvis te zeggen: Het landschap gaat / Het uitzicht blijft.

Jasper van den Bovenkamp en Felix de Fijter
Hoofdredactie

'CHRISTELIJKE ARTIEST HEEFT ONZE INPUT NODIG'

Het duurt nog even, maar de inschrijving voor het 37e Christian Artists Seminar is geopend. Dit jaar vindt het internationale evenement plaats in Doorn, van 29 juli tot en met 2 augustus.

Het seminar brengt vijftig artiesten, sprekers en vakdocenten bijeen en verwacht ongeveer tweehonderd deelnemers uit vijftientwintig landen te verwelkomen. "Men komt voor inspiratie, creatieve vernieuwing en persoonlijke groei", zegt de organisatie. "Artiesten hebben deze jaarlijkse input nodig om werkelijk

een zoutend zou en lichtend licht te zijn." Aan bod komen een oriëntatie op kunst en cultuur, een verkenning "hoe als kunstenaar te overleven"

in een samenleving die zoveel kunstenaars en kunst heeft afgedankt" en modellen die voorschrijven hoe je door innovatie nieuwe wegen kunt

vinden. Er zijn tal van workshops en masterclasses te volgen. De voertaal is Engels.

→ christianartists.org

Zondvloed blijft tot verbeelding spreken

De zondvloed is weer superactueel. Raakte afgelopen maand de Ark van Noach-replica in de haven van Urk nog op drift, sinds 2 februari is in het Bijbels Museum in Amsterdam een fototentoonstelling te zien onder de titel *Zondvloed nu*. Negen fotografen geven hun eigentijdse visie op de betekenis van het welbekende oerverhaal.

De negen deelnemers aan *Zondvloed nu* vormen volgens het museum "een dynamische mix van aanstormende talenten en bekende fotografen." Opvallend is de grote mate van betrokkenheid bij het thema, zegt Carolien Croon, directeur van het Bijbels

Museum: "We leven in een ingewikkeld tijdsgewricht, waarin zekerheden onderuit worden gehaald en het lastig is te voorspellen waar het met de wereld naar toe gaat. In 'Zondvloed nu' is te zien hoe de fotografen zich daartoe verhouden: van een haast apocalyptisch drieluik vol symboliek van Monique Eller, tot een intiem portret van Bruno van den Elshout dat uitnodigt tot zelfonderzoek." De tentoonstelling is te zien tot en met 17 juni 2018 en reist daarna door naar Den Haag en Zwolle.

→ bijbelsmuseum.nl

Veertig dagen passie- en paaskunst

Wie redt het vandaag nog aandachtig te leven, tijd door te brengen met God en zelf tot rust te komen? Wie behoefte heeft aan meer stilte en contemplatie, kan in de veertig dagen voor Pasen met de online kunstretraite 'Beelden van Jezus' van beeldend kunstenaar Davitha van de Kuilen aandachtig toelevan naar het hoogfeest van de christelijke kerk. Iedere dag, van Aswoensdag tot Stille Zaterdag, maakt Davitha een kunstwerk,

als haar eigen zoektocht om bewust naar Pasen toe te leven. Wie deelneemt aan de retraite, ontvangt van 14 februari tot en met 1 april dagelijks in zijn mailbox een bericht vol kunst en tips en een e-book na afloop. "De retraite is een bijzondere combinatie van een reisverslag in beeld, Bijbelse bezinning en een kunsthistorische cursus", aldus de kunstenaar zelf.

→ onlinekunstretraite.nl

EH-SYMPOSIUM OVER MOED OM VOLWASSEN TE ZIJN

Op vrijdagmiddag 6 april van 14.00 tot 17.00 uur organiseert de Evangelische Hogeschool het symposium *De moed om volwassen te zijn*. "Voor veel jongeren is het beeld van volwassen zijn geen aantrekkelijke fase in het leven", laat de organisatie weten. "Het verlangen naar een groots en meeslepend leven lijkt in de huidige cultuur niet meer zo manifest aanwezig te zijn. Hoe komt dat toch? En welke uitdaging ligt er voor opvoeders, onderwijs en kerk om jongeren te begeleiden richting volwassenheid."

Met die vragen gaan diverse sprekers tijdens het symposium in kerkelijk centrum De Brug in Amersfoort aan de slag. Op het podium staan Steven Middelkoop (trends in de jongerencultuur), Els van Dijk (secularisatie van het verlangen), Gerdien Bertram-Troost (kansen voor het onderwijs) en Gert Jan Roest (opdracht voor de kerk). Dit alles onder leiding van dagvoorzitter André Zwartbol. De toegang is 10 euro, studenten mogen voor 5 euro naar binnen.

→ eh.nl/symposium

9 T/M 11 FEB **AMERONGEN**

Zendingsweekend

Vragen over roeping en zending? Wycliffe Bijbelvertalers, OMF Nederland en WEC Nederland organiseren het zendingsweekend Xplore Mission.

→ xploremission.nl

10 FEB **BUNSCHOTEN-SPAKENBURG**

Benefietconcert

Vocal Group FILIAE maakt met collega-artiesten onder de noemer 'liefde overwin't' muziek om geld in te zamelen voor de stichting Stop Hersentumoren.

→ events4christ.nl

14 FEB **SCHIPHOL**

Waken bij gevangenen

In de tijd voor Pasen waken Amsterdamse kerken bij het Justitieel Complex Schiphol om de gevangenen die daar onschuldig vastzitten een hart onder de riem te steken.

→ schipholwakes.nl

FEB – APR **MAARSSENBROEK**

Muziekcursus

In een driedaagse cursus van de Academie Muziek & Theologie kunnen muzikanten en zangers zich laten bijpraten over theologische achtergronden van muziek én werken aan muzikale en liturgische vaardigheden.

→ academie-mt.nl

TOT 1 MRT **ZWOLLE**

Simply Jesus-vroegboekkorting

Stichting Go and Tell organiseert op 2 april het landelijke paasevent Simply Jesus. Volgens de organisatie echt een christelijk back to the basics-event. Wie snel boekt, pakt korting.

→ goandtell.nl

6 MRT **ZEIST**

Areopagus-studiedag

Ben je predikant en wil je jezelf voorbereiden op het paasfeest? De studiedag van Areopagus biedt persoonlijke, theologische en homiletische herbronning.

→ izb.nl

24 MRT **AMERSFOORT**

Scratch- en meezingoratorium

In kerk De Brug kunnen meer en minder geoefende kelen meezingen met het paasoratorium 'Het Lam dat ons doet leven'. 's Middags repeteren, 's avonds concerner.

→ dirkzwart.com

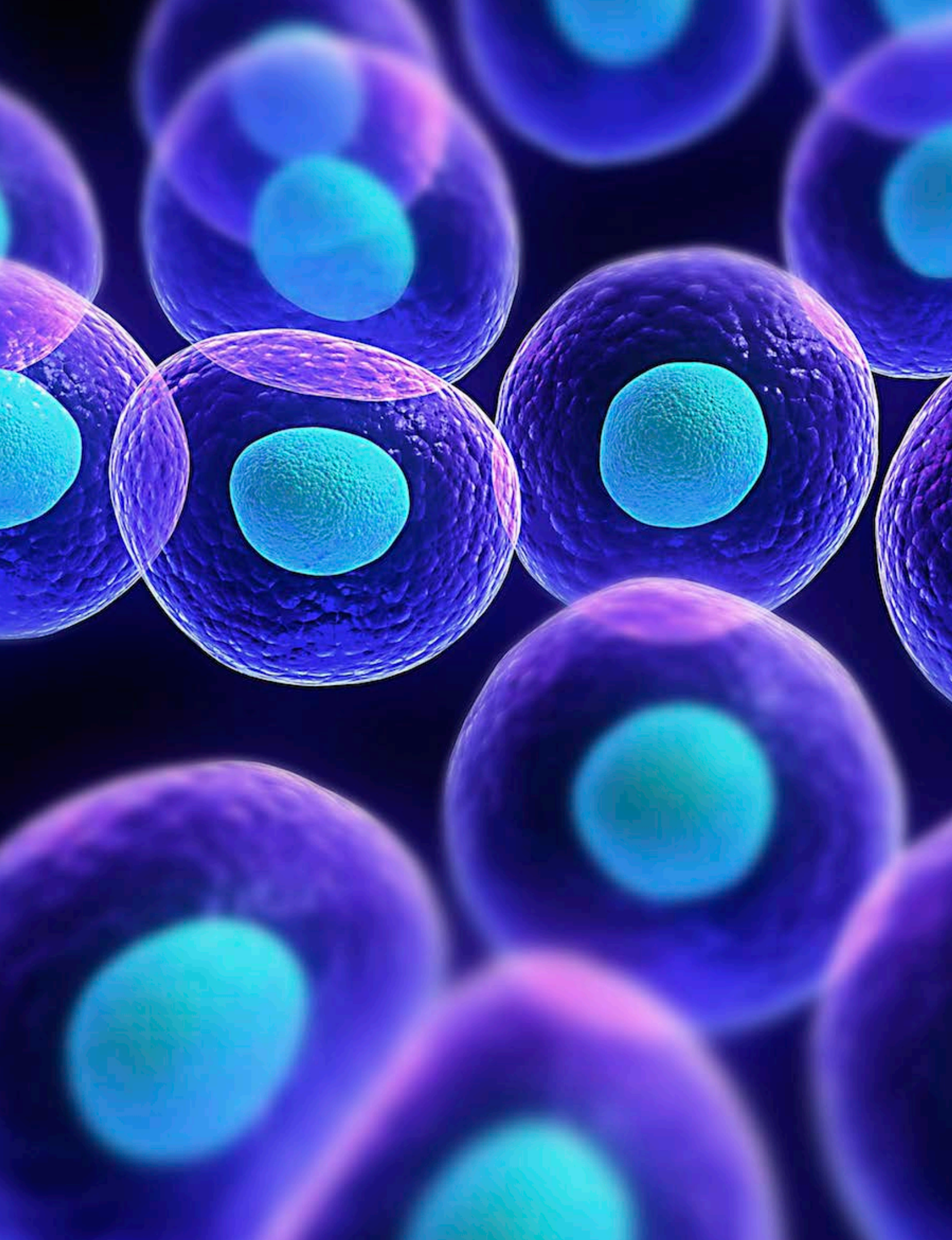

Treurige balans

Nooit in de geschiedenis hadden christenen het wereldwijd zo zwaar, stelde organisatie *Aid to the Church in Need* vorige maand na een studie van twee jaar. Het onderzoek richtte zich op China, Egypte, Eritrea, India, Iran, Irak, Nigeria, Noord-Korea, Pakistan, Saudi-Arabië, Sudan, Syrië en Turkije. In al die landen ging de situatie van christenen de afgelopen twee jaar achteruit, schrijft het rapport. Behalve in Saudi-Arabië, “waar het lot van christenen al zo schrijnend was, dat het niet slechter kon worden.”

Het rapport steekt van wal met een deerniswekkende lijst van beestachtige wandaden: vervolging in Pakistan, aanslagen in Syrië, vernietiging van kerken en godsgebouwen in China, moordpartijen in Nigeria, kruisigingen en ophangingen in Noord-Korea en zo gaat het maar door. Ook het jaarlijkse rapport van Open Doors, dat ook Afghanistan een hoge notering geeft in de landen met de meeste christenvervolging, is somber. Eén op de twaalf christenen lijdt aan gewelddadige onderdrukking, zegt de organisatie, waarmee wereldwijd meer dan 215 miljoen christenen vervolgd worden. Tegen al die verdrukking in blijft de kerk in zelfs de meest onderdrukte gebieden bestaan. Deze doopdienst in China is daar een voorbeeld van. En hoopvolle berichten zijn er ook, onder meer uit Irak, waar voorzichtige tekenen zijn van terugkeer van christelijke gemeenschappen, nadat IS vorig najaar verdreven werd.

tekst **Felix de Fijter** beeld **Facebook**

WANNEER BEGINT HET LEVEN VAN EEN GEPRINTE EMBRYO PRECIES?

tekst **René Fransen**

Het is wetenschappelijk nu mogelijk om een menselijk embryo te maken zonder bevruchting. Daarmee krijgt een oude vraag een nieuwe dimensie: wanneer begint het leven?

Stop een stekje van een plant in de grond en je krijgt een nieuwe plant. Stop een vingerkootje in een potje en wat voor voedingsbodem je ook gebruikt, het wordt nooit een nieuw mens. En dat is eigenlijk raar. Alle cellen van een mens bevatten de complete blauwdruk die nodig is om een mens te maken: het DNA.

Dit DNA zorgt ervoor dat één enkele bevruchte eicel na negen maanden een baby is met alle organen en lichaamsdelen die daarbij horen. Maar waar de cellen van een geranium met een beetje ondersteuning een nieuwe plant kunnen vormen, zitten de mensencellen vast in een keurslijf: ze zijn sterk gespecialiseerd. En alleen het DNA dat ze voor hun rol nodig hebben, is nog actief. De rest van de blauwdruk is niet meer bruikbaar.

Denk aan een gebruiksaanwijzing, zo eentje in minstens tien talen. Als je niet steeds wilt bladeren totdat je het Nederlands vindt, kun je door alle andere talen een nietje slaan. Die pagina's zitten dan aan elkaar, zodat de losse Nederlandse bladzijden vanzelf openvallen.

Precies zo werkt het met ons DNA. Als een cel zich specialiseert, bijvoorbeeld tot huidcel of darmcel, gaat er een nietje door de genetische informatie die niet meer nodig is. Als zo'n cel zich deelt, blijven de nietjes aanwezig in alle dochtercellen. De specialisatie begint al kort na de bevruchting. En naarmate

het embryo zich verder ontwikkelt, krijgen de cellen meer nietjes, meer beperkingen. De cellen van een vingerkootje kunnen alleen nieuw bot maken en geen nieuw mens.

Maar voor allerlei vormen van onderzoek willen wetenschappers niet-gespecialiseerde cellen hebben, ook wel stamcellen genoemd (zie kader). Een simpele manier om daaraan te komen is door een pril embryo dat bestaat uit een handjevol niet-gespecialiseerde cellen uit elkaar te halen. Dat is een ethisch beladen methode, want je vernietigt het embryo – pril menselijk leven! In veruit de meeste landen zijn er strenge regels die voorschrijven wat wel en vooral niet mag met embryo's.

EMBRYOPRINTER

In een zoektocht naar ethische alternatieven voor het gebruik van embryo's ontdekten wetenschappers een jaar of tien geleden dat het toch mogelijk is de specialisatie van bijvoorbeeld een huidcel terug te draaien, dus de nietjes uit het DNA te halen. In het regeerakkoord van het kabinet-Rutte III staat dat het onderzoek met dit soort 'ethische' cellen, die je kunt maken zonder een embryo te vernietigen, wordt gestimuleerd. Dit punt komt uit het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie. Ook het CDA is overigens terughoudend waar het onderzoek met embryo's betreft.

Maar in het afgelopen jaar zijn er door wetenschappers opvallende en verontrustende observaties gemeld. Celbiologen van de Harvard Universiteit ontdekten dat in schaalpjes met cellen, gemaakt door bij gewone huidcellen de specialisatie terug te draaien, structuren ontstonden die toch wel heel erg leken op een embryo. Ze stopten de proef direct, want een embryo kweken mag niet zomaar.

En er kwam meer nieuws. Het lukte onderzoekers om met niet-gespecialiseerde cellen van een vol-groeide muis een embryo-achtige structuur te bouwen. Inmiddels speculeren wetenschappers al over de mogelijkheid om met behulp van een 3D-printer, gevuld met cellen waarin de specialisatie is teruggedraaid, een embryo te printen.

En zo doemt een nieuw probleem op. Naarmate het beter lukt om de nietjes te verwijderen, gaan de 'ethische', niet-gespecialiseerde cellen steeds meer lijken op een bevruchte eicel. Bij proefdieren is aangetoond dat uit dit soort cellen een embryo kan ontstaan, zonder bevruchting. En het lijkt aannemelijk dat menselijk leven ook zonder bevruchting kan beginnen.

MENS IN WORDING

De vraag waar de ethische grenzen liggen, zal daarom opnieuw moeten worden onderzocht. Dat geldt vooral voor wie het klassieke prolifestandpunt

aanhangt dat leven begint bij de bevruchting. Hoe kijk je dan aan tegen een cel die niet ontstaat door bevruchting maar wel een embryo kan opleveren? Zo'n cel zou dan ook een 'mens in wording' zijn. Het probleem is echter dat we niet precies weten welke niet-gespecialiseerde cellen kunnen uitgroeien tot een embryo.

Om echt aan de ethisch veilige kant te blijven, zouden christenen met een prolifestandpunt misschien alle niet-gespecialiseerde cellen dezelfde status moeten geven als een bevruchte eicel. Dat zou dan wel het einde betekenen van heel veel medisch onderzoek dat mensenlevens kan redden – ook van veel onderzoek dat prolife-organisaties nu nog 'ethisch verantwoord' noemen. Een alternatief is dat christenen met een prolifestandpunt een aparte grens trekken die aangeeft wat er wel en wat er niet mag met die cellen.

Er zijn overigens ook christenen die een zeer pril embryo nog niet zien als een persoon. De belangrijkste reden daarvoor is dat zo'n embryo zich nog kan splitsen en dan een eeneiige tweeling oplevert. Zo'n pril embryo heeft zeker waarde, maar niet dezelfde rechten op bescherming als een foetus. Het werken met cellen van een embryo kan voor hen onder bepaalde omstandigheden toegestaan zijn. En cellen waarvan de specialisatie is teruggedraaid, zouden voor deze groep vermoedelijk geen probleem zijn,

Wat willen wetenschappers met stamcellen?

ARTSEN PROBEREN AL GERUIME TIJD BESCHADIGDE WEEFSELS MET STAM- CELLEN TE REPAREREN

Met niet-gespecialiseerde cellen – in de wetenschap heten ze stamcellen – hopen wetenschappers nieuwe doorbraken te bereiken. Het lichaam verjongt en herstelt zich bijvoorbeeld dankzij deze stamcellen. De meeste van onze cellen gaan niet zo lang mee en moeten regelmatig vervangen worden. Gespecialiseerde cellen kunnen zich niet of maar een paar keer delen. De niet-gespecialiseerde stamcellen kunnen min of meer eindeloos doorgaan met delen. Na elke deling zal één dochtercel zich specialiseren tot bijvoorbeeld een nieuwe huidcel of darmcel. De ander blijft een stamcel.

Artsen proberen al geruime tijd beschadigde weefsels of organen te repareren met stamcellen. Dat is lastig en er zijn nog maar een paar behandelingen die echt lijken te werken, zoals de behandeling van aangetast netvlies. Daarnaast zijn de niet-gespecialiseerde cellen populair omdat ze zo gemakkelijk zijn te kweken. Dat biedt mogelijkheden om onderzoek te doen naar erfelijke ziekten. Een voorbeeld: longcellen van een patiënt met de erfelijke taaislijmziekte zijn lastig te kweken. Maar als je de specialisatie in die longcel teruggedraait, krijg je eenvoudig te kweken cellen, die je kunt gebruiken

voor onderzoek naar taaislijmziekte of voor het testen van een behandeling.

Dat er met stamcellen veel goeds gedaan kan worden, is iets waar voor- en tegenstanders van het werken met embryonale cellen het over eens zijn. De tegenstanders (zoals de drie christelijke partijen in de Tweede Kamer en prolife-organisaties) maken zich sterk voor het gebruik van stamcellen die aanwezig zijn bij volwassen mensen, of bijvoorbeeld uit navelstrengbloed kunnen worden gewonnen, of van stamcellen die gemaakt zijn door de specialisatie van gewone cellen terug te draaien.

Stefan Paas is hoogleraar missiologie en interculturele theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en hoogleraar missiologie in Kampen.

ook al kunnen ze in potentie een embryo vormen. Maar voor iedere christen die een mens ziet als 'beeldrager van God' en daarom de bescherming van het menselijk leven serieus neemt, is er nu een vraag waar serieus over moet worden nagedacht: wat verstaan we precies onder 'menselijk leven' en wanneer begint het? Dit is allereerst een opdracht voor christelijke medici, biologen, filosofen en theologen.

STEKJE

Gezien de moeilijkheden die er zijn om dat begin goed te definiëren, zou het heel wel kunnen dat er niet één moment is aan te wijzen waarop menselijk leven begint. Dan zou er dus een flexibele grens moeten komen, naar het voorbeeld van de 'toenemende beschermwaardigheid' die in de seculiere ethiek het uitgangspunt is. Maar dat heeft weer gevolgen voor het denken over bijvoorbeeld de morning-afterpil (die mogelijk een zeer pril embryo afdrijft) en uiteindelijk wellicht ook over abortus. Toenemende beschermwaardigheid biedt daar uiteindelijk ruimte voor.

Daarnaast is er nog een probleem: als willekeurige cellen tot een nieuw mens kunnen uitgroeien, zou het toch mogelijk zijn een 'stekje' van een mens te maken. Want waar een bevruchte eicel het DNA van beide ouders bevat, zit in een cel waarvan de specialisatie is teruggedraaid alleen in het DNA van de celdonor. Het is dus in feite een kloon van die donor. Er is al vaker gediscussieerd over wat dit betekent. De meest extreme visie is dat zo'n kloon geen eigen ziel kan hebben. Dit lijkt onwaarschijnlijk: uiteindelijk ontstaat een eeneiige tweeling ook uit één bevruchte eicel. Als er ooit een mens geboren wordt, ontstaan uit een niet-gespecialiseerde cel in plaats van uit een bevruchte eicel, zal deze vermoedelijk evenveel van de celdonor verschillen als de twee 'helften' van een tweeling van elkaar. Discussies over de bezieling van de ongeboren vrucht gaan overigens al heel ver terug: Aristoteles vroeg zich al af wanneer de ziel in de ongeboren vrucht komt. Is het dan zinvol die discussie nog eens te voeren? Jazeker, want de wetenschap vraagt er zelf om. Op diverse conferenties en in een reeks artikelen in wetenschappelijke tijdschriften is het afgelopen jaar opgeroepen tot een breed maatschappelijk debat over onderzoek met embryo's en over de embryo-achtige structuren die in kweken van menselijke cellen kunnen ontstaan. Dat gaat dan niet specifiek over de bezieling, maar wel over de fundamentele vraag wanneer een mens een mens is. Deze discussie zal hoe dan ook in de komende jaren vorm krijgen. Als christenen de uitkomst ervan willen beïnvloeden, zullen ze nu met deze vragen aan de gang moeten.

Een heilig dier aan de lijn

De kat is in Nederland een heilig dier. Moeten hondenbezitters voor hun trouwe viervoeter elk jaar een aardig bedrag aan de gemeente overmaken, kattenliefhebbers mogen gratis en voor niets zoveel poezen houden als zij willen. Het argument: katten doen hun behoefte meestal niet in het plantsoen, maar bij de burens – op privéterrein dus. En omdat katten buiten loslopen zonder eigenaar, valt niet te achterhalen wiens lieveling de zandbak heeft volgepoept. Dat is toch een beetje de omgekeerde wereld: kieper uw huisdier 's morgens de deur uit, zorg dat hij geen adres aan z'n halsband heeft, en u staat boven de wet.

Maar er gaat heel voorzichtig iets veranderen aan de onaantastbare status van de kat. Bij de aanstaande lokale verkiezingen (21 maart) wil Lijst Smulders in Tilburg 400 euro boete gaan heffen voor loslopende katten. En de SGP in Kapelle wil een verbod op loslopende katten. Wethouder Kleppe wijst daarbij op de gezondheidsrisico's (toxoplasmose) en de smeerbeol in tuinen (*de Volkskrant*, 8 januari). Hij had ook het krolse gejammer kunnen noemen dat menig burger 's nachts uit de slaap houdt. Hoe dan ook, Kleppe vindt terecht dat mensen verantwoordelijkheid moeten nemen voor hun huisdier, en dat betekent dat je het niet onbeheerd buiten los laat lopen.

Er is nog een goede reden waarom katten binnen of buiten in een ren moeten blijven én aan een lijn gehouden moeten worden. Er is inmiddels veel onderzoek dat laat zien dat loslopende katten een slachting aanrichten in de natuur. Vooral vogels hebben eronder te lijden. Ecoloog Pete Marra berekende dat katten in de Verenigde Staten jaarlijks 1,4 tot 4 miljard vogels doden (*NRC*, 3 oktober 2016). Een wat oudere Britse studie schreef dertig tot vijftig procent van de jaarlijkse mussensterfte toe aan katten. Een Australisch onderzoek liet zien dat katten daar elke dag een miljoen vogels doodbijten (*The Guardian*, 4 oktober 2017). In Nieuw-Zeeland zijn al negen inheemse vogelsoorten uitgeroeid door katten, en 33 andere worden bedreigd. Uit andere Britse onderzoeken blijkt dat gemiddeld genomen elke kat tussen de 6 en 22 vogels per jaar doodt. De bijna 4 miljoen Nederlandse katten zouden dan pakweg 60 miljoen vogels per jaar doden (*NRC*, 28 oktober 2016).

Er is niets 'natuurlijks' aan het loslaten van roofdieren die ingeënt worden tegen ziektes, elke avond een bak Whiskas krijgen, en bij strenge winter binnen mogen blijven. Het is verboden om op de merendeels beschermde vogels in uw tuin te schieten, dus waarom zou u er wel uw kat op mogen loslaten? Kortom, er moet een eind komen aan deze 'klassenjustitie'. Chapeau voor partijen die hiermee een begin durven maken.

Nuchtere kijk op slavernijverleden is een verademing

redactie **De Nieuwe Koers**

Over het koloniale verleden van Nederland bestaan grote misvattingen, zegt historicus Piet Emmer in zijn boek ***Het zwart-witdenken voorbij***. “We moeten de geschiedenis bekijken door de ogen van de tijdgenoten. Zij die over ons slavernijverleden het hoogste woord voeren, overdrijven sterk. Ze doen alsof we al onze rijkdom eraan te danken hebben”, aldus Emmer. Ook moeten we volgens hem niet vergeten dat het kolonialisme moderne beschaving bracht, leidingwater, telefoonverbindingen, landbouw, onderwijs en gezondheidszorg. Emmers betoog is wellicht niet het meest subtiel, maar zijn nuchtere benadering is niettemin een verademing in het opgefokte debat.

Eva Mabayoje is historica en auteur van het boek *God is niet wit*.

Historicus **Rob Hartmans** schreef recent het boek *Zwarte bladzijden uit onze geschiedenis*

Hendrie van Maanen is docent Europese Cultuur en Religie aan de Christelijke Hogeschool Ede.

'Eng dat dit soort mensen telkens weer podium krijgt'

"Dingen in hun historische context bekijken, dat is sinds jaar en dag het adagium van Piet Emmer. Maar ik trek de oprechtheid ervan enigszins in twijfel. Hoe zat het bijvoorbeeld met het Portugese schip dat in 1596 aanmeerde in de haven van Middelburg? Tot in de raad van de Zeeuwse stad werd het besproken: mogen wij deze Afrikanen als onze slaven houden? Het antwoord was: nee, dat mogen wij niet. Niet in de laatste plaats omdat het christenen waren. Dat vonden Nederlanders dus eind zestiende eeuw. Pas toen we in overzeese gebieden zagen: hé, hier valt geld mee te verdienen, begonnen we met onze normen en waarden te schuiven. En zo is onze beeldvorming over slavernij gekanteld.

Dat Emmer vervolgens beweert dat het kolonialisme veel gebracht heeft, vind ik echt abject. Wie vandaag door Nigeria loopt, ziet dat de riolering daar op geen enkele manier het niveau haalt van onze systemen. Jawel, wij hebben Afrika zeker iets gebracht: verdeel en heers. De meeste conflicten op het Afrikaanse continent – denk bijvoorbeeld aan de Rwandese genocide – zijn te herleiden tot de rol die Europese mogendheden hebben gespeeld. En zijn andere stokpaardje: de slavernij heeft helemaal niet bijgedragen aan de Nederlandse welvaart in de Gouden Eeuw. Spreek je met historici als Fatah-Black, dan komen hele andere historische feiten ineens bovendrijven. Piet Emmer brengt een valse kijk, verpakt in een doosje van nuchterheid. Het is zelfs zorgelijk dat deze beperkte, zogenaamd wetenschappelijke kijk als 'nuchter en verfrissend' wordt binnengehaald. Ik vind het heel eng dat dit soort mensen steeds weer zo'n podium krijgt, terwijl er eindelijk kwetsbare stappen worden gezet in de goede richting."

'Beschaving gebracht, maar ook genocide gepleegd'

"We moeten elk verleden nuchter bekijken, en we moeten de mensen van toen inderdaad niet beoordelen naar hedendaagse morele normen. Zij leefden en werkten niet voor ons, maar voor zichzelf. Evenmin als er reden is om ons schuldig te voelen over wat er in het verleden is gebeurd, is er reden om trots te zijn op prestaties die toen geleverd werden. Dat wil echter niet zeggen dat we helemaal niet mogen wijzen op dingen uit het verleden die we betreurenswaardig of juist bewonderenswaardig vinden. Het verleden kan wel degelijk dienen als waarschuwing of inspiratie, zolang we ons maar niet opstellen als 'rechter' over onze voorouders.

Maar ook wanneer we op dergelijke, niet-veroordelende, wijze iets over het verleden zeggen, moeten we nuchter en evenwichtig kijken. Het is onzin om te beweren dat ons land louter schanddaden op zijn kerfstok heeft en dat de Europese slavenhandel de grootste misdaad uit de geschiedenis was, maar de nationalistische borstklopperij van veel rechtse populistten is al even hysterisch en idioot. En wanneer men beweert dat het kolonialisme zorgde voor modernisering en beschaving, moet men er wel bij vertellen dat dit hand in hand ging met uitbuiting, onderdrukking en soms zelfs genocide. Nederland bracht in 'ons Indië' inderdaad ziekenhuizen en spoorwegen, maar pleegde in Atjeh ook volkerenmoord. Uiteindelijk was koloniale overheersing altijd een vorm van buitenlandse bezetting, terwijl veel Nederlanders er zelf altijd nog prat op gaan dat 'wij' dit van de Spanjaarden en Duitsers ook niet pikten. Laten we dus vooral nuchter én eerlijk naar het verleden kijken."

'Het slavernijdebat krijgt religieuze trekken'

"De ophef rondom het boek van Piet Emmer laat zien dat er iets meer aan de hand is dan een debat over de juiste weergave van feiten rondom het slavernijverleden van Nederland. De vraag naar de Nederlandse identiteit lijkt hier te worden gesteld en zoals zo vaak draagt het debat erover bij aan verdere polarisatie. Feiten en belevingen, argumenten en meningen lopen dwars door elkaar heen. Twee moderne religies bestrijden elkaar. Aan de ene kant de zogenoemde beeldenstormers die een zuivere nationale religie voorstaan en alles afwijzen wat de moderne toets van de rede niet kan doorstaan. Alles wat riekt naar het slavernijverleden moet worden uitgewist. De zwarte bladzijden uit de Nederlandse geschiedenis worden nog uitgebreider in de Nederlandse canon opgenomen en de Coentunnel en zovele andere namen van straten en scholen zullen een andere benaming krijgen. Aan de andere kant zien we de populistten die de helden en daden uit het nationale verleden koesteren en op een schild heffen. Angstig klampen ze zich vast aan een Nederlandse identiteit die misschien nooit heeft bestaan, wil men geen kwaad woord horen over de grote mannen die Nederland groot hebben gemaakt.

Wellicht kunnen beide moderne gelovigen leren van de traditionele religies. Daar heerst het diepgewortelde besef dat elke samenleving, dat ook helden beperkingen en schaduwzijden kennen. Misschien moeten we de geschiedenis niet erger maken dan dat deze al is. Lering trekken lijkt me veel gezonder. Wanneer we daarom door de Coentunnel rijden, denk dan aan die miljoenen slaven van weleer en die tientallen miljoenen slaven van vandaag."

Weet je dat je een *prinsje* bent?

tekst **Jasper van den Bovenkamp** beeld **Jedi Noordegraaf**

Het leven van tieners vandaag moet vooral leuk, pijnloos en zonder teleurstelling verlopen. In hoeverre contrasteert de christelijke opvoeding vandaag eigenlijk met dat dominerende ideaalbeeld van een succesvol leven? Filosoof Ewald Mackay en directeur Els van Dijk van de Evangelische Hogeschool signaleren pedagogische onmacht.

Wie een beetje zijn kranten heeft gelezen, zag de afgelopen tijd geregeld een kolommetje over het veranderende opvoedpatroon van Nederlandse ouders passeren. Terugkerend beeld: Opvoeders behandelen hun kinderen vandaag als prinsjes en prinsesjes, die ze koninklijk voortrijden door een leven dat leuk en succesvol moet zijn. Obstakels als pijn en teleurstelling weten de overbezorgde ouders zorgvuldig te mijden; het ritje moet *smooth* en zonder al te veel hobbels verlopen. Daar worden hun unieke en bijzondere kinderen op de achterbank alleen maar onrustig van.

CHAUFFEURS

Het was psycholoog Jan Derksen die in de Zembra-documentaire *Ouders van Tegenwoordig* enkele jaren geleden het begrip ‘achterbankgeneratie’ muntte. Letterlijk en figuurlijk zijn ouders de chauffeurs van hun kroost geworden, constateerde hij.

Zo’n opstelling kiezen is vragen om problemen, weet auteur Jelle Jolles van *Het tienerbrein* te vertellen. In *NRC Handelsblad* zei hij eind vorig jaar: “Als een ouder de problemen oplost, kan de jongere de situatie niet zelf aanpassen, en die oplossingen niet in de herennen opslaan. En die zich op een later moment dus ook niet herinneren.” Daarom is het volgens Jolles zo belangrijk dat kinderen de gelegenheid krijgen om een blauwtje te lopen, een beetje verdriet te hebben, een beetje pijn te hebben, een beetje eenzaam te zijn. „Ook negatieve ervaringen zorgen voor zelfinzicht, voor zelfregulatie en voor empathie met anderen. Het helpt ze om stevige volwassenen te worden.” In hetzelfde artikel voert NRC een zekere Bent Hougaard op. Deze Deense psycholoog had de term ‘curlingouders’ bedacht: zoals sporters tijdens een potje curling met bezems de baan schoonvegen, zo houden ouders vandaag het levenspad van hun kind vrij van tegenslag. Even verderop in het verhaal maakt de krant melding van socioloog Herman Vuijsje en journalist Anneke Groen, die in hun boek *Eindeloos ouderschap* opmerken dat ouders niet eerder “zo bezorgd waren om en toegewijd aan hun kinderen.” “Ouders zijn assertiever, geloven in maakbaarheid (...) en voelen zich verantwoordelijker voor hun geluk.” Hoewel succes en geluk in de opvoeding van tieners vandaag de maat slaan, belandt een toenemend aantal jongeren dat de adolescentie fase is ontgroeid bij de psycholoog. Ze raken burn-out, zijn depressief, eenzaam of gewoon algeheel ongelukkig. En, tegenvallertje: ze blijken helemaal niet zo uniek en bijzonder als hun ouders ze altijd hadden voorgehouden. Dat hakt erin: studies vallen tegen, relaties lopen op de klippen, allerlei vormen van onzekerheid spelen op. De jongvolwassenen hebben onvoldoende ruggraat ontwikkeld om zich staande te houden in de ‘echte wereld’.

WE HEBBEN TE MAKEN MET EEN INFANTOCRATIE: HET KIND STAAT CENTRAAL EN DE OUDERS VOEGEN ZICH NAAR HEM

Ewald Mackay

Er is de afgelopen decennia kortom het nodige veranderd op de pedagogische kalender van onze opvoeders. Wat betekent die verschuiving in opvoedstijl eigenlijk voor de ontwikkeling en vorming van geloofsovertuiging en zingeving bij tieners in het christelijk smaldeel? Historicus en filosoof Ewald Mackay is als docent verbonden aan de pabo van Driestar hogeschool in Gouda en publiceert de verschillende boeken op het vlak van geloof, wetenschap, onderwijs en cultuur. Vanuit verschillende hoeken is hij nauw betrokken op het reilen en zeilen van christelijk-opvoedkundig Nederland. Van de geschetste ontwikkelingen kijkt hij dan ook niet op. Hij ziet inderdaad kinderen gepamperd worden “als prinsjes en prinsesjes in IKEA-ballenbakken.” “We hebben te maken met een infantocratie: het kind staat centraal en de ouders voegen zich naar hem. Er is geen enkele cultuur geweest die dit ooit heeft gedaan.”

Die softe benadering van het kind heeft volgens hem tot gevolg dat kinderen volledig hun gang gaan en vaak nauwelijks meer te hanteren zijn in de klas. Bij zijn studenten aan de pabo en de lerarenopleiding ziet hij in sterk toenemende mate stress en zelfs burn-out vanwege zeer grote gedragsproblemen in de klas. “Als we niet stoppen met de infantocratie, gaan we de beschavingsloosheid tegemoet. Ik zou tegenover dit alles willen stellen een opvoeding van liefdevolle gestrengheid. Wijd het kind in in de grote wereld en in de echte wereld, op een robuuste maar tegelijk tedere manier.”

EERSTE SEKSUELE CONTACT

Ook directeur Els van Dijk van de Evangelische Hogeschool in Amersfoort schrikt niet van het beeld

dat media over de pedagogische tendensen schetsen. Ze is danig op de hoogte van ontwikkelingen op het vlak van vorming, identiteit en zingeving bij tieners. Al bijna dertig jaar trekt ze met jongeren op, en daarnaast houdt ze haar vakliteratuur goed bij. En die infantocratie waar Mackay het over heeft, die herkent ze wel. "Ouders doen erg hun best voor kinderen; ze mogen geen pijn en teleurstelling ervaren. Psycholoog Jan Derksen noteert zelfs ergens dat hij ouders

had meegemaakt die het eerste seksuele contact van hun kinderen organiseerden, want dat mocht niet op een teleurstelling uitlopen."

De vaders en moeders van tegenwoordig zijn ook veeleisend geworden, merkt Van Dijk. Ze hoorde in een reportage kortgeleden een voetbaltrainer zeggen dat hij wilde stoppen met het begeleiden van de jeugd, want hij werd gek van de ouders. De beste trainer was niet goed genoeg.

Dit verhaal gaat verder op de volgende pagina →

Ons kind zondig en schuldig, moet dat nou?

tekst **Felix de Fijter** beeld **Jedi Noordegraaf**

Joost Smit is predikant van de vrijgemaakte Ontmoetingskerk in Vinexwijk Amersfoort-Vathorst. De gemiddelde leeftijd van de kerkgangers schommelt zo rond de 21 jaar. "Aan het eind van de dag moet je jezelf de vraag stellen: heb ik het kind vermaakt, of heb ik het evangelie verkondigd?"

→ Gepamperde jongeren en curlingouders, zitten die ook bij u in de kerk?

"Ik vind het belangrijk om eerst te zeggen dat ik als predikant aansluit bij de plek en de context die God mij geeft. Daar klaag ik niet over. Dat gezegd hebbend: het is onmogelijk een breed maatschappelijk fenomeen buiten de deur te houden. Natuurlijk steken patronen die breder in de samenleving leven ook in de kerk de kop op."

→ Hoe bijvoorbeeld?

"Je merkt dat ouders vaker moeite hebben met de eerste vraag uit het doopformulier: 'Erkent u dat uw kind zondig en schuldig ter wereld is gekomen en daarom aan allerlei ellende en zelfs aan het eeuwig oordeel onderworpen is?' Zondig en schuldig? Dat is toch wel heel stevig voor zo'n lief kindje. Wat ik ook zie terugkomen, is dat ouders de kerk door de ogen van hun kind gaan bekijken en beoordelen: 'Sven of Emma vindt het saai in de kerk. Dominee, wat gaat u daaraan doen?' Er is helemaal niets op tegen om het over 'saai' te hebben, maar ik vind het wel wat apart. Alsof er bij die ouders onze-

Die prestatiecultuur dringt ook door in schoolgebouwen, weet Van Dijk. “Kinderen moeten zo goed mogelijk presteren, scholen moeten de beste leerkrachten aantrekken, er moet huiswerkbegeleiding zijn en ruimte voor extra lessen.”

Kinderen gaan stuk aan de hoge standaarden van de prestatie maatschappij, christelijke kinderen niet minder. Van Dijk voert aan het begin van een cursusjaar met alle studenten, afkomstig uit breed-chris-

telijk Nederland, een gesprekje. Wat veel tieners haar toevertrouwen: ze zien hun leven als een grote wedstrijd. Ze moeten de beste zijn, presteren en scoren. “Ze hebben geen idee hoe ze uit die wedstrijd kunnen stappen. Sluipenderwijs gaan ze eraan onderdoor.”

Door die “afzeikcultuur” raken veel jonge mensen beschadigd, ziet Van Dijk. “Ze durven niet meer echt, puur, oorspronkelijk en vrij te zijn. Volgepompt met

kerheid bestaat, misschien ook wel over hun eigen rol of overtuiging, en die onzekerheid krijgt een plek in de observaties van hun kinderen. Vervolgens worden die verwachtingen als een molensteen om de nek van de kerk gehangen.

Ook in het jeugdwerk is er een spanningsveld. We proberen zo goed mogelijk aan te sluiten bij de beleving en de spanningsboog van kinderen en jongeren. Dat is heel logisch en dat is ook goed. Tegelijkertijd bestaat het risico dat de inhoud verwatert, omdat je het de jeugd vooral naar de zin wilt maken en dat God, dat Jezus niet meer vanzelfsprekend in het centrum staat. Een beetje van: ‘Als het kind het niet trekt, moeten we ons aanpassen’. Dat risico zie ik heel duidelijk, ook in onze kerk, en daar gaan we over in gesprek.”

→ Hoe gaat dat dan?

“Aan het eind van de dag moet je jezelf de vraag stellen: heb je het kind vermaakt, of heb ik ze het evangelie verteld? Je wilt dat kinderen God leren kennen, dat ze zich bekeren en zich aan Hem geven. En niet: we hebben een extra mogelijkheid ontdekt om het leven nóg wat leuker te maken en Hij heet Jezus. Waar dat gebeurt, verliest de kerk z’n geloofwaardigheid.”

Een laag dieper, zegt de predikant, kun je jezelf de vraag stellen welke impact dat pampereen krijgt, als jongeren hun adolescentie fase ontgroeit zijn. “Geloven is vaak gewoon volhouden, ‘hopen op wat je niet ziet’ en wat je niet altijd ervaart. Als je te eenzijdig hebt leren geloven in een goede God die jou als parel alleen maar zegent, dan kan alles wat daar op het oog niet bij past, zomaar gaan zagen aan de poten van je geloof.”

→ Hebt u daar een voorbeeld van?

“Geloven heeft ook met lijden om Jezus’ wil te maken. Als je dat bij kinderen wegneemt, als God en geloof vooral leuk zijn en complementair aan je leven, en als jij als kind alleen maar ‘uniek’ en ‘bijzonder’ bent verklaard, waar blijf je dan en waar blijft je geloof dan als er tegenslagen komen? Als er iemand wegvalt in je familie, als je wordt uitgeloot van een studie?”

Smit wil niet alleen maar kritisch zijn, benadrukt hij. “Dit is zeker niet het hele verhaal. Ik zie, juist bij jongeren, dat God een enorme veerkracht geeft. Dat ze geloof of kracht ontvangen om door te gaan.”

“Wat ons hierbij als gemeente erg geholpen heeft, is dat we in Hart van Vathorst, dat nauw verbonden is aan een zorginstelling, in elke dienst volop geconfronteerd worden met mensen in rolstoelen, met downsyndroom of alzheimer, bijvoorbeeld. Het niet-perfekte leven, als je daar al over kunt spreken, zit naast je in de kerkbank.”

EMMA VINDT HET SAAI
IN DE KERK. DOMINEE,
WAT GAAT U DAARAAN
DOEN?

NORMatieve CONTEXT

Wat meespeelt, zegt Smit, “is dat wij, als gereformeerde kerk, uit een sterk normatieve context komen, waarin je al gauw een oordeel had, over elkaar en over wat goed en fout is. Ik merk nu heel sterk dat de slinger de andere kant op is gegaan: ‘Laat het oordeel maar rusten, aanvaard de genade, en accepteer dat het goed is tussen jou en God.’ Enerzijds is

idealen van schoonheid en populariteit zien ze zichzelf in de spiegel falen.”

PEDAGOGISCHE ONMACHT

Terwijl ouders hun kind graag beschermen voor de schaduwen die het leven kan werpen, worden hun eigen pogingen daartoe getekend door pedagogische onmacht. Van Dijk: “Ze hebben vaak geen idee hoe ze moeten opvoeden. Wil hun kind geen fruit, dan

dat waar: je bent aanvaard, je bent een geliefde zoon en dochter. Maar de kern van het evangelie is dat je ergens uit gered bent. Uit je middelmatigheid, uit je niet zoeken van God. Je bent opnieuw met je gezicht naar God toe gezet. Dat aspect moet je niet vergeten. Als we allemaal pareltjes zijn, van meet af aan, waarom moest Jezus zijn weg dan afleggen?”

→ Wat zou u de ‘kerkelijke curlingouders’ adviseren?

“Het is best ingewikkeld als je als ouders van God houdt, als je als gezin een plek inneemt in de kerk, als je deelneemt aan vieringen, en dat je dan toch ziet dat je kind afhaakt. Maar het helpt niet om door de ogen van je kind naar de kerk en het geloof te kijken en je af te vragen hoe het leuker kan. Dan neem je je kind niet bij de hand, maar je laat je door je kinderen bij de hand nemen. Dat is de omgekeerde wereld. Kinderen hebben ouders nodig van wie ze zien dat ze door God gevoed worden, dat ze zijn aangeraakt door het evangelie, dat ze een verlangen hebben om met Hem te leven.

Bij doopouders ontdek ik weleens een onzekerheid: ‘Wat moet ik nu straks aan mijn kinderen vertellen? Ik heb nog zoveel twijfels’. Ja, denk ik dan, je kunt je een slag in de rondte twijfelen, je kunt honderd opties openhouden, maar nu is er een kind in je leven. Ga je dat kind over Jezus vertellen? Wat vind en wat geloof je nu eigenlijk? Je moet gaan formuleren en verantwoordelijkheid nemen voor de plek die God je geeft.”

→ Bent u optimistisch over de jonge generaties?

“Als de Geest is uitgestort, zal hij ook in de kinderen werken. In die zin ben ik altijd optimistisch. Maar we hebben belangrijke vragen te beantwoorden. Wie staat er nu in het centrum? Hoe gaan we om met het lijden? Hoe verhoudt de waarde van de kerkelijke gemeenschap zich tot je eigen individuele voorkeuren? Als het om dat soort vragen gaat, hebben we een uitdagende tijd.”

krijgt hij toch een lekkere smoothie? Ik kan tientallen voorbeelden geven. Zo las ik vorige week nog een onderzoek waaruit bleek dat het aantal tieners met een eigen YouTube-kanaal hard groeit. Er kwam een jochie van elf jaar in voor met een eigen kanaal en meer dan 200.000 abonnees. Voor vriendjes had hij geen tijd. En zijn ouders? Dat waren zijn managers. Ze zeiden niet: doe normaal, ga wat leuks doen, maar ze zorgden ervoor dat het geld op de juiste plek kwam en de reclames goed gemanaged werden. Tja, dat soort kinderen socialiseert natuurlijk op geen enkele manier. Wat ik opvallend vind: de grote techreuzen uit Silicon Valley geven hun kinderen pas een smartphone als ze veertien zijn en ze sturen hen naar internetvrije scholen. Ze weten te goed wat de digitale wereld met ons doet: die maakt van samenwerkende vlees en bloed-mensen egoïstische en teruggetrokken eenlingen.”

Door alles wat Van Dijk leest en hoor en ziet en opmerkt, vraagt ze zich met filosofe Hannah Arendt steeds vaker af: is het eigenlijke kwaad niet dit dat we geen vragen meer stellen bij alles wat niet meer gewoon is? “Veel maatschappelijke tendensen lijken we als christelijke opvoeders kritiekloos te omarmen. Moeten we ons niet vaker namens onze kinderen afvragen: Is dit goed voor ons? Zijn we nog wel een contrasterende gemeenschap?”

VEEL TIENERS DURVEN NIET MEER ECHT, PUUR, OORSPRONKELIJK EN VRIJ TE ZIJN

[Els van Dijk](#)

JIP- EN JANNEKETAAL

Mackay stelt diezelfde vraag, maar dan op een andere manier. Bijvoorbeeld als het gaat om de manier waarop ouders hun kinderen pamperen. Contrasteert de christelijke pedagogiek op dat vlak met de niet-christelijke? De historicus en filosoof ziet de algemene opvoedende tendensen via allerlei routes resoneren in het christelijk smaldeel, bijvoorbeeld in de kerk. Struikelblokken qua leer, godsbeeld en liturgie worden steeds vaker weggenomen, zodat het geloofsleven voor jongeren er wat makkelijker en aantrekkelijker op wordt. “Ik spreek dan over de gematigde kerken en de Gereformeerde Bond. Alles moet in de kerk begrijpelijk, simpel en eenvoudig zijn. We hebben kinder- en jeugddiensten, kindervendiensten en ook nog steeds meer gewone

diensten waarin de dominee voortdurend in Jip- en Janneketaal moet uitleggen wat een dominee is, wat de zegen is en wat hij allemaal doet. Er mogen geen moeilijke woorden in de psalmen staan, want dan haken de kinderen af. Op catechisatie worden vaak methodes gebruikt die van oneliners, gekleurde blokken met minimale informatie en opgeleukte teksten gebruik maken, want de jongeren zouden het eens niet begrijpen. Binnen het jeugdwerk moet alles snel en leuk zijn, een vereniging mag niet meer Tryphosa heten maar het moet Heartbeat zijn.” Als het aan Van Dijk ligt, mag het in de kerk wel weer meer schuren. “Je hoeft niet alles te begrijpen wat er gebeurt. We moeten tieners zien mee te krijgen in het grote verhaal, en dat hoeft niet door op je knieën naar hen toe te kruipen. Ook in de kerk is er behoefte aan rijpe opvoeders die een verlangen voeden naar een ander leven, naar een rechtvaardige en vredige wereld. Dat moet voorgeleefd worden. Als ik de jongeren vandaag goed beluister, zijn die voorbeelden schaars.”

OMHOOGHEFFEN

De infantilisering van de kerk mag wat Mackay betreft vandaag nog stoppen. Dat toebuigen naar kinderen heeft zo zijn grenzen, vindt hij. “Wij zijn geroepen hen in te wijden in de geloofswereld op een heilige, waardige en diepe manier. Natuurlijk moeten we hen volstrekt serieus nemen en ook proberen verstaanbaar te zijn. We moeten niet alleen maar diep neerbuigen naar de kinderen, maar we moeten hen terwijl we wat neerbuigen, omhoogheffen, de berg op. Een kind kan de heiligheid van de woorden en de dingen aanvoelen zonder uitleg. Veel meer dan aan Jip- en Janneketaal en beamers hebben ze behoefte aan oorspronkelijk denkende, sterke en tedere volwassenen die de kinderen inwijden in het gevecht van alle generaties.”

DE GROTE TECHREUZEN UIT SILICON VALLEY GEVEN HUN KINDEREN PAS EEN SMARTPHONE ALS ZE VEERTIEN ZIJN; DAT VIND IK OPVALLEND

[Els van Dijk](#)

Van Dijk betwijfelt of er van dat soort volwassenen voldoende voorhanden zijn. “Ook veel christelijke ouders jagen hijgend achter hun agenda aan. Waarom lukt het ons niet prototypes van Jezus te zijn? Om verlangen op te wekken? Zijn we misschien zelf ook besmet met het virus van ‘alles moet leuk en

JONGEREN HEBBEN BEHOEFTE AAN OORSPRONKELIJK DENKENDE, STERKE EN TEDERE VOLWASSENEN DIE DE KINDEREN INWIJDEN IN HET GEVECHT VAN ALLE GENERATIES

[Ewald Mackay](#)

fijn zijn’? Hoe kunnen we jongeren voorleven dat we op aarde zijn voor meer dan ons eigen gevoel en welbevinden? Dat vind ik urgente vragen.”

Doordat tieners niet erg onder de indruk zijn van de pedagogische kwaliteiten van hun ouders, hebben ze zelf ook veel minder zin in volwassenheid, constateert Van Dijk. “Veel tieners zien enorm op tegen het dragen van verantwoordelijkheid. Dat staat zo haaks op mijn beleving; ik vond het geweldig dat ik op een gegeven moment mijn eigen route kon gaan uitstippelen. Volgens de Amerikaanse filosofe Susan Neiman komt dat onder meer doordat jongeren vandaag een heel verkeerd signaal meekrijgen: de jeugd zou de leukste tijd van je leven zijn, dus die periode moet zo lang mogelijk duren. Daarna is het kommer en kwel met de dood als diepte- en eindpunt.”

PARELTJES

Even terug naar de achterbankmetaforen. Analooq aan het prinsjes-en-prinsesjesverhaal heeft de christelijke traditie ook een eigen cultuur geschapen waarin de kinderen het middelpunt van het universum vormen, constateert Mackay. Ze zijn pareltjes, en niet alleen dat, ook nog eens in Gods hand. Mackay is er helemaal niet op tegen dat ouders hun kinderen een positief godsbeeld meegeven, zegt hij. “Maar dat moet er niet in ontaarden dat we onze kinderen gaan zien als pareltjes of prinsen in religieuze zin. Voor je het weet wordt je godsbeeld dan ook dat van de eindeloos permissieve vader van de huidige tijd. Onze kinderen zijn in zonde ontvangen en geboren en in hen, net als in ons, openbaart zich

al jong het kwaad. In de kerk mag dat best vaker gezegd worden. Het is goed om dat kwaad tegen te gaan, ook als het zich aandient in de vorm van brutaliteit of gebrek aan besef van heiligheid.”

Dat christelijke opvoeders niet terugdeinzen voor een diepe pedagogische buiging naar hun kinderen, kan niet zonder gevolgen blijven voor de godsdienstige volwassenwording van de tieners vandaag.

Volgens Mackay ligt het voor de hand dat jongeren daardoor “in geestelijke zin langer infantiel blijven.”

Die kindsheid uit zich bijvoorbeeld in een consumerende houding binnen de kerk. Geen zin in die oude dominee? Dan gaan we toch lekker naar de jeugddienst bij de burens? “Ik vind de trouw van de oudere generatie vaak heel ontroerend.”

Het gemeenschapsgevoel sijpelt weg, merkt ook

Dit verhaal gaat verder op de volgende pagina →

Voor jongeren is God een kosmische butler

tekst **Felix de Fijter** beeld **Jedi Noordegraaf**

Jongeren zijn zowel sensitiever, autonomer als mondiger geworden. En dat is lastig voor hun ouders, zeggen theoloog **Corjan Matsinger** en pedagoog **Marian Timmermans** van Young & Holy. “Jongeren verlangen naar volwassen rolmodellen voor wie het geloof écht vlees en bloed is.”

Van Dijk. Waar jongeren dertig jaar geleden zaterdagavond met elkaar rond de sjoelbak zaten, hangen ze nu allemaal op hun eigen kamertje achter hun scherm. Dat individualisme vertaalt zich in de religieuze gemeenschap inderdaad in shopgedrag, zegt de EH-directeur. “Ze vragen zich niet meer af hoe ze van betekenis kunnen zijn voor de gemeenschap. *What’s in it for me?* is de leidende vraag.”

In de geloofsoopvoeding van tieners moet de notie van gemeenschappelijkheid dringend onderwezen worden, vindt Van Dijk. Maar, veel breder nog, zegt ze: zet zingeving maar weer op de agenda. “Onze maatschappij zegt tegen de tieners: schrijf je eigen verhaal. Maar dat vinden ze doodeng. Want ze moeten het zelf doen. En, als dat verhaal mislukt, is hun leven mislukt. Ze raken gestrest, voelen zich

→ **Onze kinderen groeien op als parels, prinsen en prinsessen, klinkt verschillende keren in dit nummer. Hoe ziet dat eruit vanuit het perspectief van een jongerenwerker?**

Matsinger: “Christelijke gezinnen gaat hier absoluut niet aan voorbij. Tieners krijgen het van alle kanten te horen: Je kunt het! Je bent uniek! Je bent bijzonder! Het is dan wel grappig om te zien hoe verbaasd ouders zijn als die jongeren vervolgens ook de autonomie pakken; niet meer mee willen naar de kerk, geen zin hebben om naar catechisatie te gaan en hun eigen spirituele plan trekken. Als je zo vaak hoort dat je gewild en bijzonder bent, dan is het toch niet zo gek als jongeren al gauw eigen keuzes gaan maken?”

WE LEZEN NIET MEER DE BIJBEL VAN VOOR TOT ACHTER. NEE, MOEDER MAAKT EEN PAASHOEKJE IN DE WOONKAMER

Timmermans: “Het cognitieve aspect speelt een veel minder grote rol in de manier waarop jongeren (spiritueel) volwassen worden. Veel vaker is beleving doorslaggevend in de keuzes die jongeren maken. “Een paar weken geleden had ik een gesprekje met wat jongeren over bijgeloof en hoe iedereen dat wel een beetje met zich meedraagt. Eén van de jongeren vertelde dat hij bij examens een steen meeneemt en die op z’n tafel legt als de toets begint. Het gaf ‘m rust: ‘Die steen ligt daar, en die blijft ook liggen als de toets voorbij is.’ En bijna alle andere jongeren hadden zoiets van: ‘Als het werkt, dan werkt het. En voelt het goed, dan moet je het doen.’ Er was niet

één jongere die daar, vanuit een zekere basiskennis bijvoorbeeld, vraagtekens bij zou stellen. Of die de nuchterheid van geest had om te zeggen; die steen gaat je echt niet helpen de toets te halen. Als je goed geleerd hebt, zal het er wel uitkomen. En blijkbaar zat er ook geen normatieve lijn bij die jongeren, zodat ze zo’n ritueel vanwege bijgeloof of hekserij zouden afkeuren. Hun eigen beleving is het criterium geworden.”

→ **Hoe kan het dat (Bijbel)kennis naar de achtergrond verschuift?**

Matsinger: “Eén van de redenen is dat het steeds moeilijker wordt gezinsrituelen in stand te houden. Er is meer tijdsdruk, er moet van alles, zowel bij ouders als kinderen. En dus zijn er minder vanzelfsprekende momenten waarop je kennis doorgeeft. En die verschuiving van cognitie naar ervaring heeft natuurlijk ook op ouders invloed. Zij hebben die ervaring als het ware ‘herontdekt’. Je leest niet meer, zoals vroeger, de Bijbel van voor tot achter. Nee, moeder maakt een paashoekje in de woonkamer. Of ouders kiezen heel bewust een moment, al dan niet met behulp van een app, om ‘doelgericht’ Bijbel te lezen.”

→ **Is er in die verschuiving ook een theologische verandering waarneembaar?**

Matsinger: “Het aspect van Gods liefde heeft in veel mainstream kerken wel veel nadruk gekregen. In een jeugddienst probeer ik jongeren soms ook met een rauwer godsbeeld te confronteren. Dan laat ik eerst het Opwekkingslied Til mij op horen: ‘Ik wil heel dicht bij U zijn, als een kind bij de vader op schoot.’ Zoeter kun je het niet maken. Maar dan volgt Johnny Cash: *Sooner or later God’s gonna cut you down*. Vroeg of laat pakt de Almachtige je bij je lurven. Dan zitten die jongeren een beetje te grinniken, maar je ziet dat het confronterend is.”

Timmermans: “Het geluid dat je een mooi mens

eenzaam en waardeloos. Het evangelie spoort niet aan tot een succesvol leven, maar tot een vruchtbaar en waardevol leven. Daarin moeten volwassenen hen voorleven, meer dan nu gebeurt.”

bent, en dat God je liefheeft, is natuurlijk ook een goed geluid. Dat geeft jongeren zelfvertrouwen in een tijd waarin veel op hen afkomt. Maar ‘mooi’ is iets anders dan volmaakt. Je maakt fouten en daar zijn jongeren niet blind voor.”

→ **Dus dat pampieren is een beetje hand-in-hand gegaan met de verschuiving van kennis naar ervaring en beleving. Wat voor invloed heeft dat op de vorming en ontwikkeling van de levensbeschouwing bij jongeren?**

Timmermans: “Jongeren zijn over het algemeen sensitiever geworden. Dingen komen harder binnen; ze hebben een sterke emotionele antenne. En dat geldt onverminderd op spiritueel vlak. Tegelijkertijd zijn ze veel mondiger geworden. Ze hebben een mening en zijn die niet bang om die te ventileren.” **Matsinger:** “En omdat ze zo mondiger zijn, geven ze ook gerust aan ‘dat ze even buiten de deur willen kijken. Even kijken wat ik van yoga vind’.”

→ **Hoe gaan ouders daarmee om?**

Timmermans: “Dat vinden ze ingewikkeld. Ze willen hun kinderen de ruimte geven, juist ook omdat ze die ruimte zelf niet altijd ervaren hebben. Maar soms leidt het ook tot disharmonie; dan voel je die pampier botsen. Toch, uiteindelijk houd je de deur als ouders niet dicht. En met hun mondigheid zijn jongeren ook niet zomaar uit het veld geslagen. Ze komen met goede argumenten: yoga is prima met m’n geloof te combineren.”

Waar jongeren behoefte aan hebben, zeggen de twee, zijn rolmodellen “voor wie dat geloof écht vlees en bloed is.” Matsinger haalt de Amerikaanse hoogleraar Kerk, Jeugd en Cultuur Kenda Creasy Dean aan, “die zegt dat jongeren in Amerika God beschouwen als ‘de butler van het goddelijke’ of de ‘kosmische therapeut’ bij wie ze naar geloven op de sofa mogen plaatsnemen. Wat ze daarmee wilde aankaarten is niet zozeer een cultuurprobleem, maar een volwas-

senenprobleem. Jongeren hebben volwassen rolmodellen nodig die intens met hun passie leven, die moeten laten zien dat de zaak van het geloof groter is dan zichzelf.

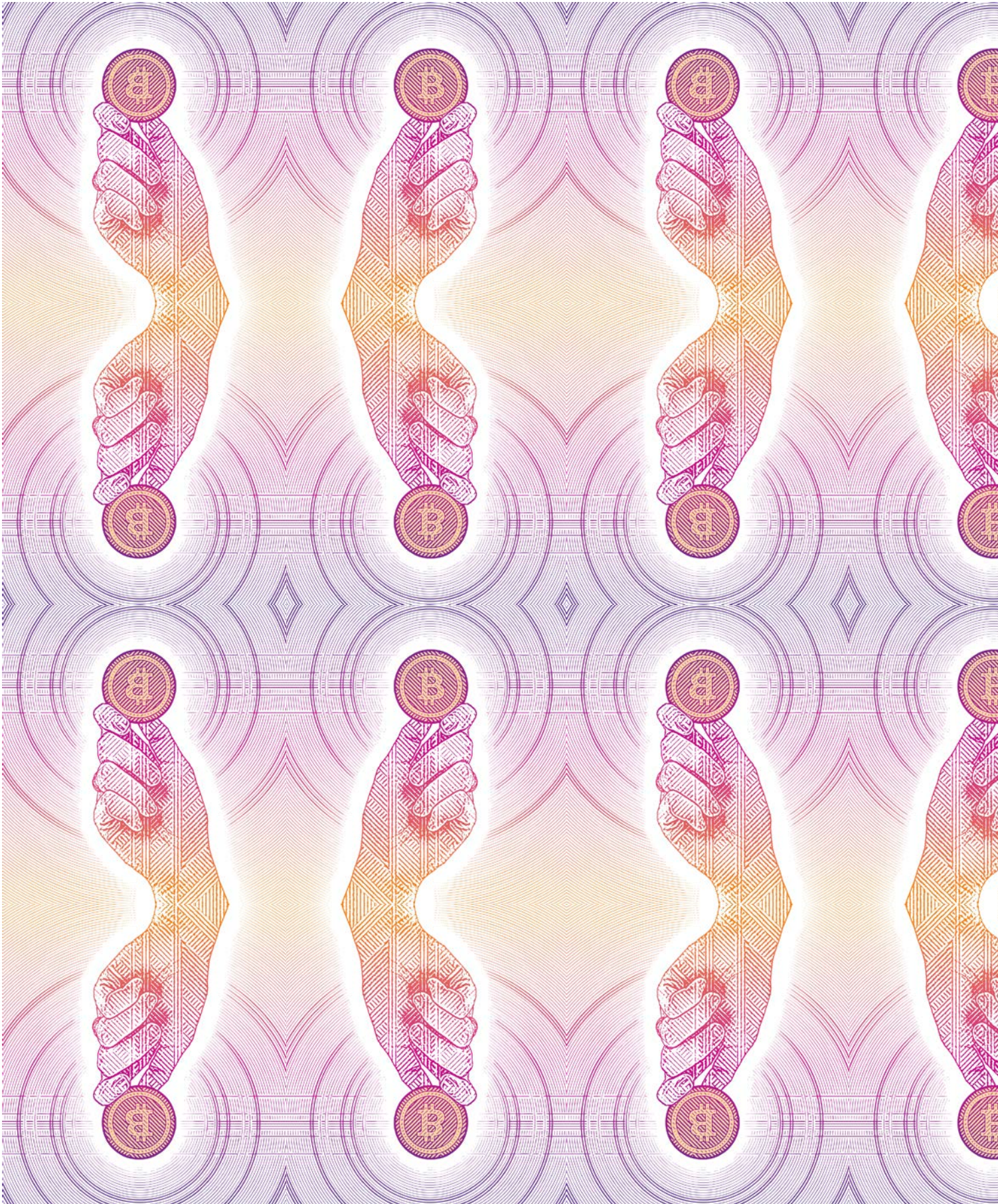
YOGA IS PRIMA MET M’N GELOOF TE COMBINEREN, ZEGGEN TIENERS

→ **Waar kunnen ouders en andere opvoeders beginnen om het anders te doen?**

Matsinger: “Je wilt jongeren laten thuiskomen bij zichzelf. Ze de vraag laten stellen wie ze zijn, wie ze mogen zijn. En daarvoor, zegt ook godsdienstpedagoog Bert Roebben, moeten ze de confrontatie aan met het vreemde. Dat staat haaks op pampieren, maar het is wel heel vormend. Neem ze mee naar een begraafplaats, reis naar Taizé om in aanraking te komen met de stilte, of ga met World Servants naar Afrika, waar je ineens een kind met hiv/aids in je handen krijgt gedrukt. Of ga eens op bezoek bij een vluchteling.”

[Corjan Matsinger](#) en [Marian Timmermans](#) hebben samen zo’n 25 jaar ervaring in het jongerenwerk. Die ervaring bundelen ze in *Young & Holy*, een organisatie die trends in de jongerenwereld op de voet volgt en allerlei workshops, programma’s, trainingen en materialen ontwikkelt om bij jongeren ‘het verlangen om God te leren kennen aan te wakkeren’.

Uw naam worde versleuteld

tekst **Alain Verheij** beeld **Getty Images**

Helpen bitcoin en andere cryptovaluta ons godverlaten geldsysteem te tackelen? Of heeft de geldwolf zich weer eens nieuwe schaapskieren aangemeten? Theoloog **Alain Verheij** bezit zelf 0,04085844 bitcoin en nam voor *De Nieuwe Koers* een spirituele duik in de cryptowereld.

Er is niets nieuws onder de zon, schreef de wijze Prediker ooit. Maar toch: een jaar geleden had ik het volstrekt onlogisch en oninteressant gevonden om als theoloog iets over de bitcoin te schrijven. Begin 2018 is dat heel anders. In de kerstnachtdienst die ik bezocht, kwam het logo prominent in beeld tijdens een videomontage van de meest frappante gebeurtenissen van het afgelopen jaar. En wie ik ook spreek, ineens heeft iedereen om mij heen een collega, familielid of vriend die ook 'in bitcoins doet'.

Het fenomeen is allang niet meer alleen een experimenteel speeltje voor progressieve whizzkids. De bitcoin zingt rond in kantines, collegezalen en cafés als een vers evangelie. Waar het hart vol van is daar loopt de mond van over, zei Jezus. Waar uw schat

is, zal ook uw hart zijn, zegt hij ergens anders. De diagnose laat zich eenvoudig stellen: bitcoin is hard bezig om harten te veroveren in onze maatschappij. Maar wat is de bitcoin nu eigenlijk? In essentie is het een muntsoort die net als de dollar en de euro gebruikt kan worden voor financiële transacties. De filosofie achter de bitcoin, die in 2008 werd geïntroduceerd door een geheimzinnige persoon of groepering die zich Satoshi Nakamoto noemde, is echter radicaal anders. Bitcoins bestaan alleen digitaal. Gebruikers kunnen ze naar elkaar sturen in de vorm van een computerbestand of via een online-account. Elke transactie wordt dankzij de bitcoinsoftware geregistreerd en gecontroleerd. Hoe dit precies gebeurt, is hogere wiskunde: het systeem werkt met ingewikkelde versleutelingscodes, of cryptografie. Dit verklaart waarom we de bitcoin en alle vergelijkbare munten die later opkwamen (altcoins) cryptovaluta noemen.

In totaal zijn er nu bijna 17 miljoen bitcoins in omloop, en dat aantal groeit door tot een uiteindelijk maximum van 21 miljoen. De kleinste bitcoin-eenheid die je kunt verhandelen is niet een cent, maar een satoshi, een honderdmiljoenste van een bitcoin: 0.00000001 BTC. De bitcoin werkt op deze manier heel nauwkeurig en is beveiligd tegen valsemunterij en het bijdrukken van geld.

Een leek die de bitcoin-hype snel wil begrijpen, moet kijken naar twee grote verschillen tussen de euro en cryptovaluta. Het eerste verschil is het feit dat bitcoins en altcoins werken zonder enige tussenkomst van een bank of een andere regulerende instelling. Als deze valuta groot worden, is dat een enorme economische gamechanger. Dan is ons geld vele malen anoniemer, mobieler en minder vatbaar voor controle van de overheid en sturing van financiële instanties.

Het tweede verschil is dat de relatieve waarde van de bitcoin nog onduidelijk is. Hoeveel euro of dollar moet zo'n coin eigenlijk waard zijn? Het antwoord verschilt nu nog per dag (*De Nieuwe Koers* was ook een prima naam geweest voor een bitcoin-magazine). Deze hevige fluctuaties in de waarde maakt alle cryptomunten uitermate interessant voor opportunistische investeerders. Het is een grote beleggingspeeltuin waar je je inleg in een paar uur tijd verachtvoudigd kunt zien worden – of gedecimeerd.

BITCOIN PIZZA DAY

De eerste keer dat ik in het dagelijks leven te maken kreeg met cryptovaluta was in 2014. In dat jaar moest ik met mijn hond naar de dierenarts. Op de deur van de praktijk hing een sticker: 'Ik accepteer ook bitcoin'. Een vooruitstrevende klant die de sterilisatie van haar herdershond met bitcoin wilde betalen, moest in die tijd ongeveer 1 bitcoin neertellen voor die ingreep. Een grote zak voer en wat kluiven

erbij en het totaalbedrag van de bon kwam al gauw op 2 BTC. Ter vergelijking: op de dag dat ik dit schrijf, is die som 28.000 euro waard. Ik denk nog regelmatig terug aan die dierenarts.

Maar het kan nog sterker. Fans van de bitcoin vieren elk jaar op 22 mei 'Bitcoin Pizza Day'. Op die datum in 2010 betaalde programmeur Laszlo Hanyecz 10.000 BTC in ruil voor een bestelling van twee pizza's. Het is te hopen dat ze lekker smaakten, want de waarde van de twee pizza's zou vandaag 140 miljoen euro zijn. Het zijn met name deze verhalen die er een groeiende groep mensen van overtuigde zijn dertiende maand in cryptomunten te stoppen. Op een reguliere spaarrekening is de rente tegenwoordig verwaarloosbaar – in de digitale portemonnee groeit het cryptogeld met het uur. Ook ik ben gewicht en beschik tegenwoordig over een minimaal percentage van een bitcoin.

Bij intrede in de cryptowereld valt direct al een aantal sektarische trekjes op. Voor een bitcoinbezitter is er een onderscheid tussen ingewijden en niet-ingewijden. Hij of zij praat op de bedrijfsborrel over de heilige munt met de bekeringsijver van een Jehova's Getuige *on speed*. Dat gebeurt met een jargon waarbij vergeleken de brieven van Paulus in de Statenvertaling nog begrijpelijk zijn.

De bitcoiner vertrouwt op een onzichtbare en onvoorspelbare kracht. De allereerste bitcoin-transacties werden geregistreerd onder de naam Genesis. Dat werd gedaan door Satoshi, de onbekende schepper die het Japanse woord voor wijsheid, rede, verlichting als pseudoniem koos. Op bitcoinfora circuleert een kwinkslag naar het Onze Vader: 'Our Satoshi, encrypted be thy name, thy transactions come'.

TEKEN VAN HET BEEST

Zoek verder door naar de link tussen bitcoins en religie, en je komt een keur aan analyses tegen. Er zijn christenen die er het teken van het beest uit Openbaring 13 in zien: 'Alleen mensen met dat teken – dat wil zeggen de naam van het beest of het getal van die naam – konden iets kopen of verkopen'. De Grootmoefiti van Egypte heeft zich begin dit jaar fel uitgesproken tegen de bitcoin vanwege de financiële risico's én het gevaar van anonieme geldstromen richting terroristen.

Andere gelovigen zien juist kansen in de cryptovaluta. Kerken vinden het charmant dat gemeenteleden nu anoniem donaties kunnen doen: 'Als je aalmoezen geeft, laat dan je linkerhand niet weten wat je rechterhand doet'. Idealisten merken op wat een kansen het biedt als je via bitcoin geld kunt sturen naar mensen in een ander werelddeel. En misschien zelfs stiekem naar ondergrondse christenen in Open Doors-landen?

Religieuzen die met een filosofische blik naar het

ALS BITCOIN AL IN STRIJD IS MET DE BIJBEL, DAN IS HIJ ALSNOG MINDER FOUT DAN DE VARIANTEN WAARMEE WE NÚ BETALEN

fenomeen geld kijken, zijn over het algemeen positief over cryptovaluta. We moeten beseffen dat de bitcoin opkwam op het hoogtepunt van de kredietcrisis. Gangbare financiële markten stortten tien jaar geleden collectief in. De oorzaak zat onder andere in het web van leningen, rentes en speculaties dat we gedurende decennia hadden opgebouwd en waarin niemand meer enig overzicht had.

HEBZUCHTIGE NEUROSES

Godsdienstige voorstanders van de bitcoin wijzen erop dat leningen met rente oorspronkelijk verboden zouden zijn in zowel een joodse als een christelijke als een islamitische samenleving. Intussen is onze alledaagse economie er echter wel op gebouwd. De bitcoin kun je zien als een kans om dat godverlaten systeem te tackelen en een nieuw begin te maken. Cryptovaluta zijn niet-gereguleerd, decentraal en onafhankelijk van de rentes, inflatie en leningenmarkt waar euro en dollar mee samenhangen. Als zodanig lijken ze meer op de valuta uit Bijbelse tijden. Als de bitcoin al in strijd is met de Hebreeuwse Bijbel of de sharia, zo lees ik in lange betogen op het internet, dan is hij alsnog minder fout dan de varianten waarmee we nú betalen.

Dit zijn interessante verhandelingen waar een kern van waarheid in zit. Systeemkritiek op de huidige financiële markten is niet onwelkom, ook uit religieuze hoek. Cryptovaluta vertegenwoordigen misschien inderdaad een nieuw tijdperk met nieuwe kansen op nieuwe verdelingen én nieuwe risico's om nieuwe economische systeemfouten te creëren met elkaar. Maar dat is de theoretische kant. De praktische waarheid is dat het de buurvrouw met haar kwart bitcoin niet te doen is om een economische herstructurering. Wat zij wil, is slapend rijk worden, of op z'n minst haar spaargeld snel verdubbelen via een spannend spelletje. Voor haar is de cryptomarkt wéér een nieuwe app om elk kwartier gedachteloos te checken. Wéér een bron van onrust die samen-

hangt met een online logaritme. Wéér een trigger van hebzuchtige neuroses.

Als theoloog met een eigen bescheiden cryptoportemonnee ben ik ook bekend met die kant. In de eerste nachten zag ik tijdens mijn slaap grafieken op en neer schieten. Ik betrapte mezelf op een nieuw ritueel om de dag mee te beginnen en af te sluiten: het checken van een valutakoers. Ik hoorde van iemand die zijn kleine investering had omgezet in twee jaarlonen en tóch op het hoogtepunt van zijn winst opmerkte dat hij gelukkiger was geweest zonder zijn cryptomunten. De eerste getuigenissen van (ex-)verslaafde speculanten zijn al gepubliceerd. Dit zijn signalen om heel serieus te nemen. Waar verslaving is, is een aloude afgod gereïncarneerd en wordt het eerste gebod overtreden. Dat gevaar schuilt in alles waarvoor je grote offers of risico's over hebt, alles waardoor mensen geobsedeerd kunnen raken, alles waar we irrationele rituelen omheen bouwen en alles waar we onze heil en zegen van verwachten.

De oude profeten hebben die afgoden altijd willen ontmaskeren. Niet omdat ze zo prekerig waren, maar juist omdat ze nuchter waren. Er zijn geen snelle omwegen naar het goede leven. De goden die we maken, zijn altijd weer te herleiden tot onze universele obsessies met macht en onafhankelijkheid, seks en genot en altijd weer geld. Wanneer we alles inzetten op die obsessies, eindigen we als knechten, terwijl we juist op zoek waren naar vrijheid.

OFFERS

Er valt nog genoeg te zeggen over de filosofie van cryptovaluta, maar te midden van de hype zijn wat praktische waarschuwingen vooralsnog veel meer op hun plaats. Investeer je in digitale coins, houd dan steeds in de gaten dat je nooit onverantwoorde offers brengt. Dat jij jouw coins beheert en dat de coins jou niet beheersen. Dat de cryptomarkt voor jou bestaat en dat jij niet bestaat voor de cryptomarkt. Dat geld, digitaal of van papier, in klinkende winst of schrijnend gebrek, altijd maar geld blijft. Geld kan de Mammon zijn, een wortel van allerlei kwaad, maar nooit de oplossing van al je problemen of de vervulling van je ziel.

Kun je met al deze verleidingen omgaan, dan kan het vast weinig kwaad om je nieuwsgierigheid te stillen met een verdunde dosis bitcoins. Speel een tijdje mee, win of verlies een vakantie of een dagje uit en kijk waar het toe leidt. En maak je geen illusies: de uiteindelijke winnaars van de cryptomarkt zullen toch weer bestaan uit de handige tantes, jongens met geld, financiële reuzen die het spel altijd hebben bepaald. Dat is een eeuwig terugkerend principe, en zo moeten we de wijze Prediker ergens tóch ook weer gelijk geven: er is inderdaad niets nieuws onder de zon.

De kerk smacht naar een talig tegengif

tekst **Willem Smit** beeld **Davitha van de Kuilen**

Kerktaal wordt steeds gebruiksvriendelijker, en dat is een zorgelijke ontwikkeling, zegt kerkganger **Willem Smit**. Want als in de kerk alles lekker, leuk en catchy wordt, welke verbeelding neemt ons dan nog mee?

Tijden veranderen en de taal verandert mee, maar wat blijft, is dat taal krachtig in ons kan werken. Toch valt het me als kerkganger op dat kerken hun taal zozeer verleuken dat daar nog maar weinig van terecht komt. Tijdens een schriftlezing kunnen toehoorders zich weliswaar nog voelen bungelen, maar galmt er vervolgens een TedX-achtige preek vanaf de kansel, dan valt alles meteen op z'n plek. Ons denken wordt niet meer getild, omdat onze honger naar herkenbaarheid direct wordt gestild.

In kerk en liturgie wordt niet altijd recht gedaan aan het vermogen van mensen om, zonder inmenging van anderen, te reiken naar een boodschap die voor verschillende interpretaties vatbaar is. Sommige liedteksten zijn zo eenduidig en concreet dat je bijna zou vergeten wat Paulus ons ooit via de Statenvertaling influisterde: "... zo heeft het Gode behaagd door de dwaasheid der prediking zalig te maken die geloven." Theologisch gezien zou die laatste zin misschien kunnen wijzen op het kruis, op de ondergang die redding brengt, maar wie de gelaagde woorden laat nasudderen, zou er zomaar een preektip of taaladvies in kunnen lezen.

Taal die ruimte laat, maakt van geloven een onherbergzame ervaring die de luisteraar telkens opnieuw door de bodem van het weten doet zakken. Dat ene zinnetje dat je op zondag nog fronsend in je notitieblok noteerde, kan twee maanden later plots op verrassende wijze tot je spreken. Al bungelend ontdek je nieuwe lagen.

BIJBEL IN GEWONE TAAL

Eerst maar eens een voorbeeld van de taalerosie waarover ik me opwind. En waarom ter illustratie niet gewoon even lekker ouderwets twee Bijbelvertalingen naast elkaar leggen? De Statenvertaling meldt in Spreuken 16 vers 3: "Wentel uw werken op den HEERE, en uw gedachten zullen bevestigd worden." De Bijbel in Gewone Taal, in 2014 verschenen, spiegelt

de lezer voor: "Vertrouw op de Heer bij alles wat je doet. Dan zullen al je plannen slagen." Toelichting op het verschil in resonantieruimte in deze twee vertalingen lijkt me niet per se noodzakelijk.

Kijk, ik wil niemand z'n bijbelleeservaring ontnemen. Dus als met de Bijbel in Gewone Taal eindelijk puzzelstukjes op hun plek vallen – wie ben ik dan om te zeggen dat je zo'n vertaling niet moet lezen? God verhoede. Tegelijk zijn er ook mensen, zoals ik, die behoefte hebben aan interpretatieruimte en intellectuele uitdaging. Maar wat nu als de locomotief van laagdrempeligheid het hele kerkelijke treintje gaat trekken? Tot mijn spijt zie ik het al gebeuren. Die ontwikkeling doet iets met hoe wij taal beleven en wat taal andersom met ons doet. Denken we eigenlijk wel genoeg na over het effect van de taal die we elkaar voorschotelen?

APPIE NEW YEAR

De kerkelijke drang naar klip-en-klaarheid komt niet zomaar uit de lucht vallen; hij past in een bredere maatschappelijke trend. In een tijd waarin alles leuk, lekker, kort, pakkend en duidelijk moet, hakken we net zo lang in onze taal tot het punt bereikt is waarop een zo groot mogelijke groep ontvangers in deze behoefte wordt voorzien. Een Albert Heijn was afgelopen december zo vriendelijk ons posterbreed een 'Appie new year' te wensen. Wat wilden we nog meer?

Kerken en christelijke organisaties laten graag zien dat ook zij deze tijd verstaan. Dit alles tegen het decor van een wereld waarin we graag *in control* zijn en alle middelen voorhanden hebben om dit te kunnen blijven ook: van applicaties om je slaap te kunnen meten, tot hulp bij het inparkeren, persoonlijke tienstappen- of vijfjarenplannen, inspiratietegeltjes voor een kwiek begin van de dag en protocollen en vinklijsten bij het bedrijf waar je werkt. Op deze kenniscampus willen we het leven liever niet nog

onherbergzamer of ingewikkelder maken dan het al is. Ook niet in de taal.

Helderheid is soms heel fijn. Maar als het gaat om geloven, heffen we dan niet te gemakkelijk de spanning van het niet-kennen en het niet-weten op? Denken we wel genoeg na over de aanleiding tot en de gevolgen van de taalkeuzes die we maken? En waarom zou de kerk in deze beweging moeten meegaan?

ONHERBERGZAAM TERREIN

Vaak is het de rijke, poëtische taal die een toehoorder of lezer op onherbergzaam terrein kan brengen, ver weg van de warme lagune van de directe herkenning. Ik denk bijvoorbeeld aan de taal van de Naardense Bijbel, waaraan dominee Pieter Oussouren tweeëndertig jaar lang hartstochtelijk werkte, om de “beeldende kracht van het originele Hebreeuws en Bijbelgrieks” meer te laten doorklinken. Of aan de dichtelijke taal zoals we die in bepaalde kerkliederen terugzien.

Het type taal dat door de Duitse filosoof Martin Heidegger ook wel het ‘huis van het zijn’ werd genoemd. Ineens kom je zelf ‘in het spel’ en moet je *luisteren op de tast*: reikend, vorsend, niet-wetend, verbeeldend, herontdekkend, oude beelden loslatend. Een zegswijze wordt ineens een zijswijze die de boel op spanning zet. Een onalledaags ongemak dat je iedereen zou moeten gunnen. “Geloofstaal is nooit het proza van de journalist, maar altijd de poëzie van de ziener of profeet en de zanger of de dichter”, zegt schrijver en dominee-dichter Sytze de Vries. Hij haalt collega-dichter Huub Oosterhuis aan, die geloofstaal ziet als een ‘tweede taal’ die onder de oppervlakte ligt van de alledaagse taal.

Toch lijkt de kans op beroering door deze tweede taal te slinken. Op veel plaatsen, ook in de kerk, heeft het er veel van weg dat de dagelijkse gebruikstaal de dichtelijke taalvorm verdringt. Liturgische keuzes

lijken steeds vaker onderhevig aan de strapatsen van de marktmeesters, circusdirecteuren en ordehandhavers in ons. Wat rest is een soort plattevlakstaal die maar bar weinig aan de verbeelding overlaat.

En dat is een gemis, want het is gelaagde taal die een gelaagde denkervaring mogelijk kan maken, ook al is het aha-moment nog niet meteen daar. Wie zich oefent in luisteren op de tast, raakt weer verschillig voor zaken die wat meer geduld en moeite vragen. Het is hier dat taal voor een mystieke belevenis kan zorgen die ons inbeeldingsvermogen activeert, een karaktervormende leerervaring: in onherbergzaam gebied moeten reiken naar verschillende interpretaties, wankelend tussen oude en nieuwe beelden, niet wetend waar je zult uitkomen. In het ondergaan van een rijke en grootse taalvorm die we niet meteen beheersen, kunnen we ons weer arm en klein voelen, waardoor ons ‘zijn’ of ons geloofsleven aan diepte kan winnen, en we onverwacht nieuwe openingen vinden in het onkenbare, in God en de toekomst. Het soort Abraham-ervaring waar theoloog Okke Jager (1928-1992) in zijn boekje *De verbeelding aan het woord* over spreekt: “Zoals een auto op benzine loopt, zo liep Abraham op verbeelding; niet wetend waar hij komen zou, maar zich God voorstellend als ontwerper en bouwmeester.”

LITURGISCHE KEUZES LIJKEN STEEDS VAKER ONDERHEVIG AAN DE STRAPATSEN VAN DE MARKTMEESTERS, CIRCUSDIRECTEUREN EN ORDEHANDHAVERS IN ONS

Een talig tegengif zou dus geplukt kunnen worden van het dichtelijke taalveld. Wie zich geestdriftig naar deze halmen uitstrekt, zou kunnen merken dat zijn bereik groter is dan gedacht. En wie er niet voor terugdeinst mee te ruisen op deze hogere frequentie, zou kunnen merken dat wat op deze golfengte binnenkomt een stuk dieper inklinkt. Woorden die eerder nog in de nok van het kerkgebouw bleven hangen, beginnen plots in jou te resoneren. Taal komt thuis. Woord wordt vlees. Niet in hapklare hompen die in de hongerige menigte gegooid en meteen verscheurd worden, maar licht gegaard, in taaie partjes door geduldige zielen herkauwd.

Om hier te komen, zou taaloverdracht een samenspel moeten zijn van *reiken* en *bereikt worden*. Zeker in omgevingen waar dit, bewust en onbewust, wordt

Katie Vlaardingerbroek (1996) is schrijver, singer-songwriter en student Godsdienstwetenschap en Filosofie in Glasgow. Ze zoekt God vanuit het zompige niemandsland tussen de kerk en de atheïstische afgrond.

HET IS ZAAK MENSEN WEER OP EIGEN KRACHT AAN HET VERBEELDEN TE KRIJGEN, AANGEWAKKERD DOOR EEN TAALVORM DIE HIERTOE AANZET

gezien als een schouwspel onder regie van alwetende *zenders* die met imkersprecisie de juiste vakjes in de honingraat kiezen en liters zoetigheid regelrecht in de monden van *ontvangers* schenken. Als lammen en blinden steeds worden bevestigd in hun 'zijn', is een nieuw begin onmogelijk. Pas in het *reiken naar de taal* kunnen we in een staat komen of worden gebracht waarin gesproken en geschreven woord niet meer pafferig wordt geconsumeerd. Werkelijk bereikt worden we door boodschapgangers die, dwars tegen de haren van deze tijd instrijkend, een keer wat minder diep door de knieën gaan en daarmee impliciet aangeven anderen juist bijster serieus te nemen: "Ik heb vertrouwen in je leervermogen en daarom gun ik je deze ervaring."

CONFETTIKANON

Als connaisseur van 'verheven woorden voor verheven zaken' heeft de kerk van vandaag alles in huis om de levendigheid te bewaren. Bijvoorbeeld door bij het maken van liturgische keuzes niet te gedwee met de mode mee te gaan, of op z'n minst op zoek te gaan naar een middenweg: voldoende afwisseling tussen alledaagse taal en een bij vlagen ongrijpbare 'tweede taal'. Zeker in een cultuur waarin beelden per confettikanon door onze dagen worden geschoten, is het zaak mensen weer op eigen kracht aan het verbeelden te krijgen, aangewakkerd door een taalvorm die hier werkelijk toe aanzet.

Ook de ontwikkeling van de taal in brede zin vaart hier wel bij. Een krampachtig *taalbeheersen* kan overgaan in een dienend *taalbeheren*: delven uit een traditie in al haar hoogte, breedte en diepte. We doen zo recht aan een grootse ongrijpbaarheid die ons allen overstijgt, ook mensen die zich wat unheimisch voelen wanneer ze een woord niet meteen vatten. Laten we weer witruimte prikken in onze dichtgeslibde taalschachten en genieten van de veelzeggende, weidse ervaring die dit kan geven.

Thee is thee

Gespannen wacht ik af. Ik ben omringd door glimmende zilveren kruisjes en vreedzaam lachende christenstudenten. Oh help, wat doe ik hier? Het meisje dat zojuist is voorgegaan in gebed begint te praten. "We gaan nu het moment van delen in. Maar voor de preek wil ik eerst iemand anders het woord geven. Iedereen, hier is Katie." Terwijl de groep zich omdraait en mij bemoedigend toelacht, schraap ik mijn keel. Dit is een slecht idee.

Terwijl ik naar voren loop, denk ik aan de honderd kartonnen bekertjes met plastic dekseltjes die mij hier gebracht hebben. Na maanden wikken en wegen had ik in een impulsieve bui besloten deze in te slaan. Het was een oer-Nederlandse stok achter de deur van mijn verlangen om een koffie-en-theerondje te beginnen voor de lokale daklozen. Als ik het geld eenmaal had uitgegeven, moest ik er immers ook wel écht wat mee gaan doen. En zo was ik opeens in de avond op straat theetjes en koffies aan het maken, terwijl de daklozen tegen mij aanpraatten. Over de afgelopen dag en hun ellendige leven in het algemeen. En dat voelde goed. Het is heerlijk om met een grote rugzak op *one-woman-mission* te gaan, mee te doen met hun grove humor, heel goed door te hebben hoe ze je mogelijk willen manipuleren en bovenal – als echte heilige – niets van dit alles aan de grote klok te hangen. Ik had de droom te pakken: ik deed iets met mijn idealisme, volledig bewust van de ruige realiteit én, ik deed het helemaal alleen.

En toen was er opeens dat knagende gevoel: 'je kunt zóveel meer bereiken als je sámenwerkt'. En drie keer raden welke groep je ontzettend graag zou willen helpen. Noem het God, die als het zeurende stemmetje aan de rand van je comfortzone staat te porren, of noem het zuiver pragmatisme. Hoe dan ook: hoe hard ik het ook probeerde, ik kon het niet achter me laten. En dus sta ik opeens voor een groep overenthousiaste, fanatieke, evangelische studenten, slik ik mijn trots in en vraag ik om hulp.

'Maar ze zijn zo ontzettend naïef! Ze zijn zo bekeringsgericht! Ze zijn zo zoetsappig idealistisch en daarin zo kwetsbaar!', schreeuwt mijn hoogmoed, terwijl ik uitleg wat ik doe en vraag of er mensen zijn die willen meedoen. 'Ik wil niet geassocieerd worden met sociaal werk waarin mogelijk, als ik het uitbested, met bijbelflyers en gebeden geslingerd gaat worden!' gilt het verder, terwijl ik iedereen té enthousiast zie worden. En toch ploeg ik verder, mijn comfortzone uit. Thee is thee. Hulp is hulp. De rest is trots. Christelijke koffie bestaat niet. Net zomin als christelijke solo-missies bestaan, zelfs niet als ze verkleed gaan als onzelfzuchtige liefdadigheid.

DE VRIJE WIL MOET JE NIET WEG THEOLOGISEREN

tekst en beeld **Tjerk de Reus**

Als je hersenwetenschappers moet geloven, hebben we geen vrije wil. Ons bewuste denken hobbelt zo'n beetje achter de feiten aan. Maar klopt dit wel? **André Aleman** vindt van niet, blijkt uit zijn boek *Je brein de baas*.

Spelen 'onbewuste hersenprocessen' de baas in ons brein? Ja, zeggen de bekende hersenwetenschappers Dick Swaab en Victor Lamme. Maar André Aleman (1975), hoogleraar cognitieve neuropsychiatrie in Groningen, is van hun argumenten niet onder de indruk. "Natuurlijk is het onbewuste deel van ons brein erg belangrijk. Dat vormt het overgrote deel van de acht miljard zenuwcellen in ons brein. Maar het kleine deel van de hersenen dat betrokken is bij bewuste denkprocessen, heeft veel in de melk te brokkelen. En dus ook onze bewuste wil." De boektitel die Aleman koos, *Je brein de baas*, onderstreept zijn stellingname. De titel is een duidelijke knipoog naar het bekende boek van Dick Swaab, *Wij zijn ons brein* (2010).

Als Aleman begint te vertellen over de werking van de hersenen, wijst hij voortdurend op proefnemingen en praktische testen. Ook in zijn boek komt veel ter sprake over onderzoeksgroepen aan universiteiten, die het menselijke gedrag bestuderen. Aleman noemt een opvallend voorbeeld: "Het blijkt in de praktijk veel uit te maken als je denkt dat je geen vrije wil hebt. Er zijn interessante proeven gedaan met mensen die een tekst te lezen kregen.

De ene groep las een tekst die stelt dat de vrije wil niet bestaat, de andere groep kreeg alleen algemene informatie over de hersenen voorgeschoteld. Na deze proef werd hun gedrag vergeleken, zonder dat ze ervan af wisten. De groep die gelezen had dat de eigen vrije wil niet bestaat, begon zich minder sociaal te gedragen; er was soms zelfs sprake van agressie." Kortom, concludeert Aleman, wat je denkt, heeft invloed op je dagelijkse gedrag.

WIE EEN TEKST LAS WAARIN
STAAT DAT DE VRIJE WIL NIET
BESTAAT, BEGON ZICH MINDER
SOCIAAL TE GEDRAGEN

→ **Je kunt je brein aansturen, legt u uit in uw boek. Dat klinkt optimistisch.**

"Er is zeker veel mogelijk met ons brein, maar niet alles natuurlijk. Wij kunnen ons gedrag veranderen, onder invloed van ons denken. Bewuste hersenpro-

KENNELIJK HEBBEN MENSEN BEHOEFTE AAN IETS SPIRITUEELS, EEN BEETJE IN DE VAGE SFEER

cessen hebben invloed op het onbewuste deel van onze hersenen. De vrije wil is nooit compleet vrij, maar doet wel ter zake. Denk even aan al die mensen die goede voornemens hebben voor het nieuwe jaar. Meestal komt daar niks van terecht. Uit onderzoek blijkt echter dat een heel bewuste omgang met goede voornemens tot vrij goede resultaten kan leiden. Dus als zo'n voornemen echt jouw bewuste aandacht krijgt, en je besluit om in de toekomst iets na te laten of juist te gaan doen, dan is er aanzienlijke kans op succes. Het bewuste denken heeft grip op de aandrang en verlangens die veelal afkomstig zijn van onbewuste hersengebieden."

→ Waarom werd het idee 'wij-zijn-ons-brein' zo populair?

"Dat is een beetje speculeren, maar ik denk dat het niet losstaat van de economische crisis. Die begon in 2008 en was op een dieptepunt in 2010. In dat jaar verscheen het boek van Swaab. Van de algehele somberheid die met een crisis gepaard gaat, worden mensen vaak passief: 'We kunnen er toch ook niks aan doen.' Dat is ook de teneur van het boek van Dick Swaab. De dingen overkomen je, jij bent er niet verantwoordelijk voor. Opmerkelijk genoeg was in 2006 nog het boek *Het maakbare brein* verschenen, van Margriet Sitskoorn, met een boodschap die haaks staat op die van Swaab. Dat boek is ook tamelijk goed verkocht, maar werd helemaal overvleugeld door het enorme publicitaire succes van de bestseller van Swaab, *Wij zijn ons brein*. Ik vermoed dat dit iets te maken heeft met de stemming in de samenleving en de economische vooruitzichten."

Maar er speelt mogelijk ook iets anders mee, en dat heeft volgens Aleman te maken met het idee dat Swaab een soort levensgids biedt. Op de achterzijde van zijn boek valt te lezen: "Je zult meer over jezelf te weten komen." Aleman: "Mensen beschikken veel minder dan voorheen over een levensbeschouwelijk kader waarin ze hun eigen leven kunnen begrijpen. Dat heeft alles te maken met de afname van religie. Tot mijn verbazing staat momenteel al weken het boek *Ikigai* hoog op de bestsellerslijst. Daarvoor geldt iets vergelijkbaars als voor Swaabs boek. *Ikigai* gaat over Okinawa, een eiland in Japan. Daar worden de mensen heel oud en ze zijn er tot op hoge leeftijd gezond en fit. In *Ikigai* wordt 'het Japanse geheim' geschetst dat hiervoor garant staat. Als ik dat lees, denk ik: leuk boekje, aardige adviezen, maar meer niet. Toch is het een bestseller. Kennelijk hebben mensen behoefte aan iets spiritueels, een beetje in

de vage sfeer, over doel en betekenis, met een gidsachtig karakter. Zoiets vult een bestaande leemte aan spiritualiteit die vroeger in de kerk werd vervuld. Dat móet wel de verklaring van het succes zijn, want verder is er niets bijzonders aan het boek. Swaabs boek stelt natuurlijk inhoudelijk wél iets voor, maar toch is het vergelijkbaar: nu religie aan betekenis heeft ingeboet, grijpen mensen naar een boek als dat van Swaab, om te weten te komen wie ze zijn."

→ Toch is er een andere wind gaan waaien in de neurowetenschappen, getuige uw boek.

"Klopt. In het hersenonderzoek en de psychologie is de laatste paar jaar meer oog voor bewuste beslissingen die mensen nemen en voor de effecten daarvan. Opvallend, want hersenwetenschappers zijn lange tijd bijna uitsluitend gefascineerd geweest door juist de onbewuste processen in het brein. Dat is niet heel raar, want naar schatting negentig tot vijftiennegentig procent van onze hersenactiviteit is onbewust. Daarbij gaat het om de activiteit van miljarden zenuwcellen, waarvan we niets merken. Veel psychologen dachten: als we grip krijgen op die onbewuste hersenprocessen kunnen we heel veel van het menselijk gedrag verklaren."

Maar veel conclusies blijken te snel getrokken, betoogt Aleman in zijn boek. Er is stevige kritiek geleverd op de vele proefjes die psychologen doen met mensen om hersenprocessen te kunnen verklaren. Aleman: "Op het eerste gezicht zijn het leuke voorbeelden, waarmee psychologen komen. Bijvoorbeeld met een proef waarbij je mensen achter een tafel zet en op een scherm woorden laat oplichten die met ouderdom te maken hebben. Hoewel de opdracht gericht was op de woordsoorten, en niet op de betekenis ervan, bleken de proefpersonen toch

wat voorovergebogen naar de uitgang te sjokken. Dat zou een gevolg zijn van onbewuste processen in ons brein. Na een vergelijkbare proef met woorden over jeugd en jong-zijn, zouden mensen heel kwiek en fris de zaal verlaten. Nogmaals, dit klinkt leuk, maar dergelijke proeven zijn in veel gevallen slecht geregistreerd en niet goed te herhalen. Het vormt in elk geval geen hard bewijs voor de allesbepalende impact van onbewuste hersenprocessen.”

→ **Wat vinden psychologen die concreet met therapie bezig zijn van die grote nadruk op onbewuste processen?**

“In het algemeen kun je zeggen dat de meeste psychologen niet zo deterministisch denken. Als je determinisme opvat als weinig mogelijkheid tot verandering, dus ‘Eens een dubbeltje altijd dubbeltje’ – dan zijn de meeste psychologen het er niet mee eens. Het is hun beroep mensen tot verandering te brengen, en ze zien in de praktijk dat dit kan. Swaab is hier eigenlijk heel somber over, hij gelooft dat alles wat in het brein gebeurt terug te voeren is op fysische processen. Alles heeft een oorzaak en in die zin kan er geen vrijheid zijn.”

→ **Het valt op dat u te rade gaat bij filosofen die daar kanttekeningen bij plaatsten.**

“Ik denk dat je bij het nadenken over de vrije wil en over de rol van onze bewustzijn filosofen nodig hebt. In de filosofie wordt al eeuwen nagedacht over de vrije wil tegenover het idee dat alles vast zou liggen. De meeste filosofen zijn zogenoemde “compatibilisten”. Zij erkennen dus dat fysische processen in de hersenen gedetermineerd zijn, volgens de natuurwetten. Maar ze erkennen ook dat het bewuste denken iets in de melk te brokkelen heeft. En of aan dat bewuste denken ook weer hersenprocessen voorafgaan? Tja, dat is niet eens te achterhalen. Het is net als met het weer, daarvan kun je zeggen: ergens in Amerika heeft een vlinder gefladderd en dat heeft invloed op het weer van morgen. Toch praat de weerman op radio of tv niet over vlinders maar over een koudefront dat directe invloed heeft op de weersgesteldheid. Zoals dat koudefront ons weer voor morgen bepaalt, is er ook een relatie tussen onze bewuste hersenprocessen en ons gedrag. Een hersenonderzoeker als Victor Lamme zegt dan dat ons bewuste denken niet voorafgaat, maar juist volgt op onbewust gemaakte keuzes. Het bewuste denken zou dus geen enkele invloed hebben op ons gedrag: exit de vrije wil. Mijn boek is één groot betoog dat

het wel uitmaakt, met heel veel concrete voorbeelden gebaseerd op hard wetenschappelijk bewijs.”

→ **In de gereformeerde theologie ligt er nadruk op het feit dat we géén vrije wil hebben. U bent gereformeerd christen, maar u zegt in feite het tegenovergestelde.**

“Bij Luther en Calvijn kom je wel tegen dat de vrije wil niet bestaat. Maar dat heeft te maken met de algehele gerichtheid van je bestaan. Na de zondeval is die gerichtheid ingrijpend veranderd. Wat je ook wilt, het is niet meer op God gericht. Daar ben ik het mee eens. We hebben geen vrije keuze om onze relatie tot God te veranderen. Maar als je in het dagelijkse leven ervoor kiest om iemand overeind te helpen die gevallen is, kun je dat zonder meer goed noemen. Niet ‘goed’ in de zin dat het op God is gericht, maar wel intermenselijk goed. Calvijn kan uitspraken doen waarvan je denkt: het ligt dus behoorlijk vast, wat we doen of laten. Maar als je nagaat wat hij precies zegt, blijkt hij ruimte te zien voor keuzevrijheid in de menselijke verhoudingen. Het lijkt mij ook onverstandig om onze keuzevrijheid weg te theologiseren, alsof onze wil niets voorstelt. In preken wordt ook opgeroepen tot goed gedrag jegens je naaste, en dat zou weinig zin hebben als we echt niet zouden kunnen kiezen.”

ZONDER KEUZEVRJHEID HEEFT GOED GEDRAG JEGENS JE NAASTE WEINIG ZIN

Aleman is geen somberman, maar hij wil niet over het brein praten als iets wat simpelweg ‘maakbaar’ is. “Het zou een misverstand zijn als mijn boek wordt opgevat als een pleidooi voor ongeremd optimisme. Aan heel veel dingen zijn wij echt gebonden en daarbij moeten we de rol van het kwade niet onderschatten. Maar in de dagelijkse praktijk is er wel manoeuvreerruimte, zelfs als het gaat om karaktertrekken. Daar kun je de scherpe kantjes vanaf halen. Als je bewust ermee bezig wilt zijn, is er ruimte om dingen te veranderen.”

André Aleman, *Je brein de baas. Over de rol van bewust denken*, uitgeverij Atlas-Contact, € 19,99

OASEDAGEN

Zet een dag apart om God te zoeken.
Tijdens een Oasedag gaat u de stilte in,
op zoek naar wat God u te zeggen heeft.

- Donderdag 5 februari
- Donderdag 19 april
- Donderdag 14 juni
Voor werkzoekenden
- Donderdag 20 september
Voor mantelzorgers
- Zaterdag 13 oktober
Voor alleengaanden

Info & aanmelden:
www.zdh.nl of 0343-723780

retraite

beziinning

rust

stilte

near east ministry
REVEILWEEKEN

dé geloofopbouwende conferentie
van de NEM sinds 1973!

eigen programma's
voor kinderen & tieners
in kleine groepen.

aandacht voor
kinderen die speciale
zorg nodig hebben

nemnieuws.nl/reveilweken

Kent u iemand die moeite heeft met lezen?

Wijs hem dan op *De Nieuwe Koers* in passende leesvormen.
De Nieuwe Koers is beschikbaar in braille, grootletter, digitale en
gesproken vorm voor mensen met een leesbeperking.

Vraag vandaag nog de gratis catalogus aan!

Wij zoeken ook vrijwilligers, die als inlezer hun stem willen uitlenen.
Bel ons of kijk op de website voor informatie om in Ermelo of Sneek
lectuur in te lezen. Helpt u ons mee?

CBB, Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden
Postbus 131 • 3850 AC Ermelo • Tel. 0341-56 54 99 • www.cbb.nl • info@cbb.nl

Bent u klaar voor de nieuwe ONE?

Eén klavier, vijf orgels, tachtig stemmen
en het wereldberoemde Johannusgeluid
verpakt in één handzaam, draagbaar
orgelkeyboard. Met de Johannus ONE
bepaalt niet langer het orgel waar de
muziek klinkt, vanaf nu bent u aan zet.

one
JOHANNUS

johannus.com

Op voor het oog sterk geseculariseerde plekken kan de kerk soms verrassend aanwezig zijn. De Nieuwe Koers zocht een aantal bijzondere locaties op. Aflevering 1 van 3: de luchthaven.

Flitspastoraat op parochie Schiphol

tekst en beeld **Johan Hardeman**

Dronkenschappen, psychoses, vliegangst of rouw. Het luchthavenpastoraat op Schiphol lenigt grote en kleine noden. De meeste 'parochianen' zien de drie pastores maar eens in hun leven, maar aan de noodzakelijkheid ervan hoeft niemand te twijfelen. "De dag van de MH17-ramp is de ergste die ik ooit heb gezien."

Iedereen heeft haast. Zowel de keurige KLM-stewardess die routineus voortstapt in haar felblauwe uniform, als de backpacker die een sprintje trekt om zijn vlucht te halen. Luchthavenpastor Mark Hafkenscheid (50) is in die hectiek de rust zelf. Hij knikt mensen vriendelijk gedag, steekt zijn hand op naar vliegveldpersoneel. Soms volgt er een kort gesprek. Maar niet te lang. Iedereen moet door. Altijd.

Hafkenscheid begint zijn werkdag meestal op een bankje, bij één of andere gate. Hij leest een stukje uit de Bijbel en bidt om een zegen voor de dag die voor hem ligt. Vaak is dat ritueel voor anderen aanleiding om een gesprek aan te knopen. Op zijn paarse keycord staat met witte letters *chaplain* gedrukt, waardoor hij voor mensen herkenbaar is als geestelijke. "Dat leidt elke dag tot spontane gesprekken. Ze komen met hun noden en zorgen bij mij, ik praat met hen en soms, als ze dat willen, bidden we samen." Vinden ze prettig, zegt hij. "Veel reizigers op Schiphol staan op een kruispunt in hun leven. Ze gaan emigreren, of verwachten een geliefde uit een ver land. Gebed geeft op zo'n moment de rust die ze verlangen."

Hafkenscheid, een anglicaanse lekenpastor, is sinds begin vorig jaar één van de drie luchthavenpastores van Schiphol. De rooms-katholieke priester Gerard Timmermans en de protestantse dominee Marieke Meiring maken het driemanschap compleet. De pastores houden kantoor in een bescheiden werkruimte in het terminalgebouw. Er staan drie computers, een koffieapparaat en een

Luchthavenpastor Mark Hafkenscheid.

koelkast, gevuld met frisdrank. Ze kijken uit op de imposante verkeerstoren. Het luchthavenpastoraat werd in 1975 opgericht. Sindsdien is er elke zondag een christelijke viering in het meditatiecentrum. In de loop der tijd sloten ook de protestantse kerk en de oudkatholieken en anglicanen zich aan bij het initiatief. Behalve de kerken betaalt ook Schiphol mee aan het luchthavenpastoraat. De pastores zijn om die reden niet meer alleen verantwoordelijk voor een zondagse viering, maar ook voor het geestelijk welzijn van de reizigers en het luchthavenpersoneel. "Schiphol is onze parochie", vat Hafkenscheid samen.

De belangrijkste taak van het pastoraat is het bijstaan van reizigers in nood. Gemiddeld driehonderd keer per jaar bieden ze ondersteuning tijdens een crisissituatie. Er kan van alles aan de hand zijn: reizigers zijn dronken, psychotisch of verdwaald, bijvoorbeeld. Het gebeurt ook weleens dat iemand overlijdt aan boord van het vliegtuig of op het vliegveld. Luchthavenpastores staan in zo'n geval familieleden bij.

Meermaals wist Hafkenscheid gestrande reizigers op weg te helpen door voor hen te bidden. "Onlangs werd ik opgeroepen om te assisteren bij een man die met acute vlieg angst kampte, terwijl hij op Schiphol moest overstappen. Hij wilde niet meer doorvliegen en ook niet terug naar zijn thuisland. We probeerden van alles: kalmeringspillen, rondjes lopen en op hem inpraten. Uiteindelijk ben ik met hem meegegaan net voordat hij het vliegtuig inging. Ik heb hem beloofd voor hem te bidden totdat hij op zijn bestemming zou zijn aangekomen. Dat gaf hem de rust om te vertrekken."

MH17

Soms lijkt de situatie van een gestrande reiziger uitzichtloos. Hafkenscheid herinnert zich een achttienjarig meisje uit Ghana. Ze was mogelijk het slachtoffer van mensenhandel. Zonder geld of adres was ze naar Nederland gestuurd. Op Schiphol zou ze worden opgehaald door een man die ze niet kende. Hafkenscheid bracht het meisje tijdelijk onder in de Shelter, een christelijk jeugdhotel in Amsterdam. Daarna ontfermde het Leger des Heils zich over haar. Of een verwarde Amerikaanse vrouw die dagen te vroeg

Luchthavenpastor Gerard Timmermans.

voor haar vlucht op het vliegveld was. Hij regelde een slaapplek voor haar en begeleidde haar totdat ze was vertrokken. "Ik ben dagenlang bezig geweest om deze vrouw te helpen. Andere Schipholmedewerkers hebben daar geen tijd voor. Wij wel. Op zulke momenten kunnen we een stukje van Gods liefde laten zien." Het luchthavenpastoraat wordt niet alleen ingeschakeld voor gestrande reizigers, maar ook na vliegtuigcatastrofes zoals de Bijlmerramp, Turkish Airlines-vlucht 1951 en MH17. Luchthavenpastor Gerard Timmermans werd op 17 juli 2014, even na de ramp in paniek opgebeld door een medewerker van Schiphol of hij direct naar het vliegveld wilde komen. Net nadat hij arriveerde, kwamen de eerste nabestaanden er al aan. "Mijn collega's en ik hebben de hele

EEN MAN MET
VLEGANGST
HEB IK BELOOFD
TE BIDDEN
TOTDAT ZIJN
VLEGTUIG ZOU
LANDEN. TOEN
DURFDE HIJ TE
GAAN

DE MOOISTE
GESPREKKEN
OVER GOD
HEB IK MET
MOSLIMS. AL
ZUL JE HEN
NIET SNEL
OVERTUIGEN

avond met nabestaanden gepraat. Dat was indrukwekkend. Mensen zaten stil-tjes te snikken of zaten vol met vragen. Gek genoeg was er niemand die uit z'n dak ging van woede of verdriet. De volle omvang van de ramp was toen ook nog niet helemaal duidelijk."

De volgende dagen veranderde vertrekhal 3 spontaan in een herdenkingsplaats; het werd een zee van boeketten, knuffels en brieven. Timmermans sprak urenlang met de bloemenleggers. "Hun gezichten, het verdriet en de pijn die daarop te lezen stonden, vergeet ik nooit. De MH17-ramp is het ergste wat ik als pastor ooit heb meegemaakt. Ik heb op zo'n moment geen pasklare antwoorden paraat. Maar juist dan moet je er zijn voor mensen."

Timmermans staart naar buiten, vliegtuigen stijgen op, veranderen langzaam in puntjes aan de horizon totdat ze versmelten met het oneindige luchtruim.

Vinden reizigers het niet vreemd om geholpen te worden door een christelijke pastor? Nee hoor, zegt Hafkenscheid. "Als pastores genieten we vaak meer vertrouwen dan ander vliegveldpersoneel. We dragen geen uniform en zijn 'neutraal' omdat we geen ander belang hebben dan mensen te helpen. Verder genieten geestelijken in grote delen van de wereld extreem veel vertrouwen."

Ter illustratie laat hij één van zijn favoriete plekken op het vliegveld zien. Het

is een imposante ronddraaiende globe in Lounge 2. Met zwarte vlaggetjes staan alle vliegbestemmingen vanaf Schiphol aangegeven. Hafkenscheid wijst naar de verschillende werelddelen. "Afrikanen zijn christen of moslim. In Centraal-Europa en Rusland wonen orthodoxe christenen. In India hindoes..." Hij wil maar zeggen: bijna iedereen gelooft wel in een god. Of die nu Jaweh, Allah of Vishnu heet. En die wereld, met al zijn religieuze diversiteit, klontert samen op dit vliegveld. Een geestelijke is daarom geen luxe, maar een noodzaak, betoogt hij. Zijn keycord fungeert bovendien als vrijkaart om moeilijke vragen te stellen. En die blijven niet onbeantwoord. "Ik krijg er soms kippenvel van hoeveel vertrouwen passagiers in mij stellen. Dan noemen ze me *man of God*, bijvoorbeeld."

BIDDEN EN MEDITEREN

Luchthavenpastores geven niet alleen geestelijke ondersteuning tijdens nood-situaties. Ze gaan op zondag ook voor in een kerkdienst in het meditatiecentrum, bij Gate F2. Buiten de zondagse vieringen om, zijn gelovigen van alle religies welkom om er te bidden. Dat is uniek. Op vliegvelden in andere landen hebben alle religies een aparte ruimte of ze krijgen allemaal hun eigen hoekje toebedeeld. Hafkenscheid loopt naar de ruimte toe. Het meditatiecentrum is een oase van rust in de almaar voortrazende hectiek van Schiphol en ongeveer de enige plek op het vliegveld waar het stil is. De ruimte is sober ingericht. In een hoek staat een boekenkast met een reeks heilige boeken in allerlei talen, variërend van de Bijbel tot en met taoïstische geschriften. Voor moslims zijn er gebedskleden en -matten beschikbaar.

Is het niet vreemd om ook de aanhangers van andere religies te faciliteren? Hafkenscheid schudt zijn hoofd. "Het is mooi dat iedereen hier zijn eigen geloof kan belijden. Het luchthavenpastoraat is niet in het leven geroepen om mensen te bekeren. Hoewel we vanuit onze houding natuurlijk wel iets hopen mee te geven over de liefde van God. Soms is er een geloofsgesprek, als mensen dat willen. Ik heb vaak de mooiste gesprekken over God met moslims. Al zul je hen niet snel overtuigen. Maar ze zijn wel altijd geïnteresseerd. Jezus en Maria zijn ook in hun

Bij vertrekhal 3 ontstond daags na de MH17-ramp een bloemenzee.

Willem Maarten Dekker (1976) is als theoloog nauwelijks geïnteresseerd in onderwerpen, vragen of stromingen, maar vooral in God zelf.

Vrijwilligster Anita Plasmeijer.

traditie erg belangrijke figuren.” Het is rustig in het meditatiecentrum. Af en toe loopt er iemand binnen, meestal een moslim of een yoga-beoefenaar. Jacques Labonté (63), een vriendelijke, enigszins verlegen Canadees, behoort tot die laatste categorie. Hij mediteert zo’n twintig minutenlang in lotushouding. Zijn ogen zijn gesloten. Na zijn oefeningen vertelt hij dat hij vliegen erg stressvol vindt. “Het geeft me rust om hier even tot mezelf te komen. Op de rest van het vliegveld is het druk, maar hier is het stil.” Hij verlaat de meditatiekamer met verende tred, terwijl hij een felgroene koffer op wieltjes achter zich aansleept.

DOOLHOF

Vrijwilligster Anita Plasmeijer (52) is gastvrouw in het meditatiecentrum. Er komen vaak mensen naar haar toe om met haar te praten. “Mensen willen graag hun verhaal kwijt. Bij mij kan dat, want ze zien me daarna toch nooit meer terug.” Hafkenscheid wandelt moeiteloos door het doolhof van oneindige gangen en gates terug naar zijn kantoor; laverend tussen de duizenden reizigers van allerlei taal, cultuur en kleur. Morgen zijn ze ergens anders, misschien wel aan de andere kant van de wereld. “Ik heb een vluchtig beroep”, erkent Hafkenscheid. “De mensen die ik help, zie ik vaak nooit meer terug. Luchthavenpastoraat wordt niet voor niets ook wel flitspastoraat genoemd.” Het kan Hafkenscheid niet deren: “Vanuit het evangelie worden we opgeroepen om te zorgen voor wezen en vreemdelingen. Dat is precies wat we hier doen.”

De moord of het offer

Onlangs kwam ik het verhaal van Romulus en Remus weer tegen. Ik moest meteen terugdenken aan mijn reis naar Rome, gymnasium klas 5. Een goede gymnasiast heeft op het Forum Romanum gelopen en is onder de bogen van Titus, Septimius Severus én Constantijn doorgegaan. Rome is de stad waar het christendom een verbond sloot met het antieke denken. Velen zijn inmiddels vergeten dat de renaissance – de herontdekking en herleving van de oudheid – gestart werd door het Vaticaan. Paus Nicolaas V gaf de eerste stoot daartoe.

In Rome stuit je ook op het bronzen beeld Romulus en Remus en de wolvin. Volgens de legende zouden beide kinderen door een wolvin zijn grootgebracht. Romulus sloeg zijn broer Remus later dood en werd de stichter van Rome en daarmee van het Romeinse rijk, ja, van de hele bewoonde, beschaafde wereld. In dit oorsprongsverhaal zit boeiende informatie over hoe wij mensen naar onszelf kijken. In de opvoeding door de wolf schuilt een besef van onze verbinding met het animale. Dat heeft Darwin niet uitgevonden, dat wisten wij al lang. De mens komt voort uit het dierlijke, kwaadaardig dierlijke zelfs: *homo homini lupus est*. Hij ontsnapt daaraan, en sticht ‘cultuur’ naast en tegenover ‘natuur’. Maar dat kan alleen door de broeder als vijand te gaan zien en hem te doden. De cultuur is gebouwd op de broedermoord.

Dit alles lijkt ergens sterk op wat de Schriften ons vertellen. Ook daar begint de geschiedenis met een broedermoord: Kaïn en Abel. Pas vanaf dan komt de geschiedenis op gang, en de cultuur: muziek, landbouw, veeteelt, de stad, het komt allemaal ná de broedermoord. De grond van de geschiedenis is ook volgens de Bijbel niet de schepping, maar de zonde.

De Bijbel gaat echter verder. Het oorsprongsverhaal dat het evangelie leert, is dat niet de moord maar het offer het fundament van de wereld en de cultuur vormt. Dat inzicht begint al in het Oude Testament, wanneer de offercultus ontstaat. In het dierenoffer is de moord gestileerd tot liturgie. In Christus wordt die liturgie de liturgie van God zelf. De priester die zichzelf offert, zet Romulus en Remus aan de kant, en bevrijdt ons van de wolvin die ons opvoedde. Ooit is het Romeinse christendom erin geslaagd dit vreemde verhaal van de zich ten dode gevende God te laten landen in de cultuur die zich fundeerde op de moord. De oudheid mocht zelfs herleven onder de handen van het pausdom, zoals nog steeds in de Sixtijnse kapel de heidense sybillen samen met de oudtestamentische profeten de komst van Christus aankondigen. Dit is het christendom op zijn áller- allerbest. Het probleem is vandaag de dag niet alleen dat men het offer weer wil inruilen voor de moord, maar ook dat christenen niet meer de stoot tot een renaissance durven te zijn. Zij hebben zelf christendom en cultuur allang gescheiden.

Na haar studie psychologie werkte [Claartje Kruijff](#) (1971) in de financiële wereld. Op het moment is ze predikant in de Dominicuskerk in Amsterdam en Theoloog des Vaderlands, een titel die in het leven is geroepen door mediaorganisaties, uitgeverijen, kerken en universiteiten.

Dolend door de koude woestijnnacht en reizend op een kompas van vuur en wolken leidde Mozes een miljoenenvolk naar zijn bestemming. Hoe Mozaïsch zijn de leiders van vandaag? Zeven metaforen, zeven reflecties.

'HET GELOOF HEEFT DE ZWAARTE VAN ME WEGGENOMEN'

tekst **Sjoerd Wielenga** beeld **Rufus de Vries**

De nieuwe Theoloog des Vaderlands Claartje Kruijff kwam - net als haar grootmoeder - pas als eindtwilliger in aanraking met het geloof. Sindsdien voelt ze zich opgenomen in een groter verhaal. 'Ik ben minder belangrijk dan ik altijd dacht.'

ZE (...) LEGDE HET KIND ERIN EN ZETTE DE MAND TUSSEN HET RIET LANGS DE OEVER VAN DE NIJL. EXODUS 2:3-5

"Ik kom uit een liberaal, D66-achtig, buitenkerkelijk, academisch nest. Mijn moeder was strafrechter en mijn vader was directeur van een bedrijf in de recreatieve sector. Mijn wieg stond in Soest, maar ik groeide op in de VS, waar de kerk onderdeel is van het sociale leven. Hoewel ik geen christelijke opvoeding kreeg, speelde ik blokfluit in het kerkkoor en ging naar de zondagsschool.

Toen ik elf jaar was, ging ik terug naar Nederland. Mijn ouders brachten me een sterk sociaal besef bij. Als ik niet naar school wilde, werd ik herinnerd aan kinderen in Pakistan die niet naar school konden. Er zat een dominant protestantse lijn in de opvoeding, maar zonder religieus besef. Zelf was ik gevoelig voor waarom-vragen: waarom is er zoveel lijden? Waarom lijdt ik niet?

Ik dacht dat mijn familie altijd buitenkerkelijk was, maar onlangs ontdekte ik dat de moeder van mijn moeder op haar achtentwintigste tot geloof is gekomen in een jappenkamp en daar is gedoopt. Met mijn grootvader woonde ze in Singapore, maar vanwege de oorlog wilden ze naar Australië vertrekken.

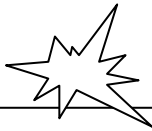
Ze reisden via Batavia, waar ze niet verder konden en als krijgsgevangenen in een interneringskamp terecht kwamen. Ze werden van elkaar gescheiden. In 1942 werd mijn moeder in het kamp geboren; mijn grootvader heeft dat nog wel geweten. In 1943 overleed hij.

In een krat vol oude familiebriefen vond ik een brief van de verzorger van mijn grootvader aan de nabestaanden. Ze hadden aan zijn sterfbed gesprekken gevoerd over de relatie mens en God. Die conversaties, zo schreef hij, waren van 'een zeldzame kwaliteit', ook al waren ze het zelden met elkaar eens. Zo zie ik mijn eigen werk ook: praten over de relatie tussen God en mens, zonder dat je het per se eens hoeft te worden. Met mijn man en kinderen bezocht ik in Singapore het ereveld waar mijn grootvader begraven ligt.

Ik vond ook brieven van een vriendin van mijn grootmoeder. Wat is het nu in dat geloof dat die vrouwen op de been hield? Wat is er gebeurd met al die wijsheid, kracht en levenservaring? Dat kunnen we toch niet wegdoen, omdat we niets met geloof hebben in deze tijd? Nee, we moeten die verhalen opdelen. Zou ik, als het erop aankomt, ook zo krachtig zijn? Ik kwam op latere leeftijd tot geloof en werd óók op mijn achtentwintigste gedoopt. Ik kreeg het bijbeltje van mijn grootmoeder. Als mijn huis zou afbranden, zou ik dát meenemen. Wacht, ik pak het uit de studeerkamer." Wijst even later: "Kijk, het is fragiel, met een raffia kft en fijn beschilderd. Binnenin is haar

krijgsgevangenennummer geschreven. Ze schreef voorin een aantal Bijbelteksten, vermoedelijk als houvast voor bange dagen. Over Jezus in Getsemane bijvoorbeeld.

Ze schrijft na de bevrijding aan haar familie dat ze graag wil weten hoe het met iedereen is. 'Maar ik wil het ook niet weten', schreef ze. 'Want wie leeft er nog? Ik ben bang voor het nieuws.' Ze wist toen nog niet dat haar man al drie jaar dood was. Ze schreef over haar broer die NSB'er was: 'Hoe is het met Henk? Hij heeft ook alles verloren.' Die zin vond ik het allermooiste uit die hele krat. Die is zó spiritueel! Henk maakte een verkeerde keuze, maar zij had het vermogen om zich tóch in hem te verplaatsen. Ongelofelijk! Het is heel inspirerend voor deze tijd waarin we zo makkelijk tegenover elkaar staan. Naar deze wijsheid verlang ik."

HIJ KEEK OM ZICH HEEN EN TOEN HIJ ZAG DAT ER NIEMAND IN DE BUURT WAS SLOEG HIJ DE EGYPTENAAR DOOD. **EXODUS 2:11-15**

"Ik ben niet heel driftig, maar kan wel negatief denken over anderen als ik teleurgesteld in hen ben. Dat zit dan heel diep. Dat is een kant van mezelf waar ik niet trots op ben. Ik vind het een strijd om het goede te doen. Het kwade is zo aanwezig in jezelf. We veroordelen elkaar zo makkelijk. Voor je weet, wordt een persoon binnen een aantal dagen het slachtoffer van een volksgericht. Ieder mens heeft z'n donkere kanten. Ik ken de somberte in mijn leven, die aan depressiviteit kan raken. Maar sinds ik geloof, realiseer ik me dat ik onderdeel ben van een groter verhaal van de Bijbel. Dat ik het niet alleen hoeft te doen, maar sta in een keten van andere gelovigen door de tijd heen. Dat relativeert mezelf. Als ik niet geloof, mag ik meevaren op hún geloof. Het geloof heeft de zwaarte van me weggenomen, het heeft me lichter gemaakt. Als je altijd het idee had dat je alles iedere keer goed moest doen en het begin en einde bent van je eigen verhaal, sta je er dus alleen voor. Maar ik ben dus minder belangrijk dan ik altijd dacht. Je hoort mij tegen buitenkerkelijken niet snel zeggen: God zélf troost jou, ziet jou in je verdriet. Voor je het weet is het goedkope troost, een pleister op de wonde. Maar ik zoek wel naar de vraag: waar vind je troost? Herken je iets in het verhaal van Jezus? Waar is God in jouw leven? Ik noem Hem niet altijd expliciet. Soms vraag ik me af: moet ik niet expliciet over God praten? Maar daarmee kun je mensen ook weer verliezen. Ik weet niet altijd wat wijsheid

is. Harry Kuitert bijvoorbeeld betekende veel voor de theologie door ruimte te maken, maar ik kwam als buitenkerkelijke vanuit een ander startpunt: ik wil dus nu van onderop graag weten: wat is er wél?"

DRIE DAGEN TROKKEN ZE DOOR DE WOESTIJN ZONDER WATER TE VINDEN. **EXODUS 15:22**

"Toen ik achterin de twintig was, liep ik vast in mijn werk in de financiële wereld in Londen. Ik zat vast in de langspeelplaat van mijn eigen verhaal waarop ik uitgekeken was. Ik werkte altijd heel hard en vond geen bevrediging in de dingen die ik deed. Het voelde als een woestijn en ik zag geen toekomst. Achteraf denk ik dat ik vooral existentiële vragen had, dat ik toen al op zoek was naar zingeving en geloof. Toen ik 31 was, overleed mijn vader heel plotseling. Dat telefoontje vergeet ik nooit meer. Ik werd overspoeld door verdriet en was radeloos. Maar ik dacht ook meteen: hij zit goed, hij heeft vrede. Wij nog niet. Sindsdien weet ik heel goed wie en wat me heel veel waard is. Ik werd een dankbaarder mens. Bovendien kreeg ik meer gevoel voor de verwondingen bij anderen, dat helpt in mijn werk."

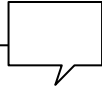

HIERNA KWAMEN ZE IN ELIM, EEN PLAATS MET TWAALF WATERBRONNEN EN ZEVENTIG DADELPALMEN. DAAR SLOEGEN ZE BIJ HET WATER HUN TENTEN OP. **EXODUS 15:27**

"Toen mijn katholieke vriend en ik gingen trouwen, wilde hij dat voor de kerk doen. Ik geloofde zelf niet, maar vond het prima. Vooraf hadden we gesprekken met een orthodoxe priester. Dankzij hem leerde ik veel over het geloof en over mijn eigen leven. Na die gesprekken besloot ik theologie te gaan studeren aan de Vrije Universiteit. De oase is voor mij de ervaring dat er ruimtes zijn waar over het leven wordt nagedacht, zoals in de kerk.

Kerkgebouwen zijn in Nederland een ankerpunt. Nederlanders moeten niets van het geloof hebben, maar als er een aanslag komt op een kerk, dan raak je aan iets fundamenteels. Ik denk dat buitenkerkelijken mij daarom als predikant uitnodigen bij uitvaarten of huwelijken. Ik ben voor hen een echo uit het verleden.

Ik proef tegenwoordig een grotere nieuwsgierigheid naar het christendom. We zijn als samenleving aangeloopen tegen de grenzen van 'we kunnen zonder religie'. Mensen willen weer weten: hoe zit het met die bron? Zit er toch iets in? Want als alle religieus besef is afgezworen, sta je toch met lege handen."

NEEMT U MIJ NIET KWALIK, HEER, MAAR IK BEN GEEN GOED SPREKER. EXODUS 4:10

"Ik worstelde met de titel Theoloog des Vaderlands. Het wordt groots neergezet: hier komt iemand. Daar word ik verleggen van. Als ik bij theologische lezingen aantekeningen zit te maken, denk ik: er zijn zulke grote theologen en dan moet ik ambassadeur van de theologie zijn? Toch heb ik gevraagd of mensen op mij wilden stemmen. Ik zou het jammer gevonden als ik het niet had geprobeerd, maar zou ook opgelucht zijn als ik het niet geworden was. Maar het is een enorme erkenning voor mijn werk.

Door mijn publieke optredens, krijg ik ook heel veel persoonlijke mailtjes van mij volstrekt onbekende mensen. Ze denken na het lezen van mijn stukken of interviews kennelijk: bij haar wil ik mijn verhaal kwijt. Iemand vroeg: ben jij Theoloog des Vaderlands of Pastor des Vaderlands? Wat een hoop gebrokenheid, verlorenheid en tragische verhalen van zoekende zielen. Ik verklaar het uit de spirituele leegte en geestelijke eenzaamheid in de samenleving. Ik heb helaas geen tijd om iedereen te begeleiden. Iemand mailde terug: ik wou dat ik kon zeggen dat ik het zo druk had; ik krijg nooit erkenning voor wat ik doe. Dat raakte me erg. Met die verwarring ga ik naar de kerk. Mens-zijn is die verwarring en machteloosheid kunnen toelaten."

DAAR VERSCHEEN DE ENGEL VAN DE HEER AAN HEM IN EEN VUUR DAT UIT EEN DOORNSTRIJK OPVLAMDE. EXODUS 3:2

"Mijn doop in 2008 was het einde van een proces en het begin van een nieuwe verdieping. Dan sluit je andere deuren en zeg je: hier, in het christelijk geloof, ga ik me verdiepen. Als we met een paar honderd man in de kerk zingen en ik dat geluid hoor, denk ik weleens: als God niet bestaat, als dit God niet is, dan

weet ik het ook niet meer. Maar ik was ook wel jaloers op medestudenten die God of Jezus heel persoonlijk ervaren hadden. Lijkt me heerlijk, maar het is mij niet gelukt. Maar ik voelde me wel geroepen tot predikant. Lange tijd ervoer ik het als mijn persoonlijke keuze, maar gaandeweg denk ik: ik voel me toch wel geroepen. Als ik aan een sterfbed zit denk ik: hier ben ik niet voor niets. Hoewel ik niet letterlijk Gods stem heb gehoord, openbaart God zich misschien wel aan mij via ontmoetingen met anderen, in de muziek en de natuur. Dat mijn grootmoeder en ik op dezelfde leeftijd gedoopt zijn: is dat toeval of niet?"

DIT IS HET LAND WAARVAN IK AAN ABRAHAM, ISAAK EN JAKOB ONDER EDE HEB BELOOFD DAT IK HET AAN HUN NAKOMELINGEN ZOU GEVEN. IK LAAT HET JE NU ZIEN, MAAR ERHEEN OVERSTEKEN ZUL JE NIET. DEUTERONOMIUM 34:4

"Hoe moet het met Frank en onze drie kinderen verder als ik er niet meer ben? En mijn moeder kan toch niet nóg een verlies ervaren? Van wat er na de dood is, weet ik weinig. Op begrafenissen bid ik over tranen die gedroogd mogen worden en zeg dat er na de dood op je gewacht wordt. Ik geloof dat we doorgaan, maar weet niet hoe precies. Het zal een plek zijn waar het lijden voorbij is. Ik hoop dat er een weerzien is, maar misschien is dat niet zo concreet dat ik mijn grootvader en vader zie.

Een kennis die drie dagen tussen leven en dood zweefde, vertelde later dat hij álles gezien had: mooie én lelijke dingen, de hemel en de hel. Mooi én angstig. Fascinerend dat álles uit je leven voorbijkomt, dus ook de pijn die je anderen hebt gedaan. Het kan te maken hebben met recht, oordeel en heelheid. Ook ongelovige mensen vragen me op hun sterfbed: 'Staat er straks iemand te wachten die mij oordeelt?' Ik vraag dan of ze iets willen bespreken. Dan komen de verhalen over schuld, wat misging en verdriet. Ik heb mensen in vrede zien sterven, maar ook angstig.

Als ik de achterblijvers los kan laten, kan ik in vrede sterven. Ik vermoed dat mijn leven dan aan mij voorbijtrekt. Psalm 32 zegt: gelukkig de mens van wie de zonde bedekt is en die met zijn schuld voor de dag komt. Gods liefdevolle oog rust op hem. Als de godsvraag 'mens, waar ben je?' klinkt, gaat het erom dat je jezelf niet verstopt, maar dat je je tekort durft te benoemen en zegt: 'hier ben ik'."

WANHOOP
OPPOETSEN HEEFT
GEEN ZIN

De hunkering naar dat wat niet meer is, kan een menselijke ziel folteren en hoop geven tegelijk.
In deze serie bespiegelende interviews over leven met een gemis.

tekst **Wilfred Hermans** beeld **Jaap Schuurman**

‘Nooit meer een thuis om binnen te stormen. Nooit meer een standje krijgen omdat je jezelf voorbijloopt. Nooit meer die vanzelfsprekende aandacht omdat je hun kind bent’. Dat schreef Laurina de Visser, nadat ze beide ouders kort na elkaar verloor. Nu helpt ze tieners die hetzelfde meemaken. “Ik vroeg of God mij maar wilde loslaten.”

Laurina (29): “Tijdens mijn pabo-opleiding schreef ik een opstel over de impact van de intense geur van de dood. Soms, als ik een winkel binnenliep, kwam die geur opeens terug. Meestal in combinatie met hetzelfde geluid dat het koelingssysteem maakt als iemand ligt opgebaard. Dat bracht me per direct terug naar de tijd dat mijn vader lag opgebaard. Hetzelfde gebeurt nog steeds als ik het geurtje ruik waarmee we mijn moeder tot op het eind hebben verzorgd. Dat parfum is nog steeds in omloop.”

CONFRONTATIE MET DE DOOD

“Ik ben de jongste uit een Zeeuws gezin van tien kinderen. Mijn vader kreeg darmkanker toen ik op de havo zat, ik was dertien. Hij was er zelf niet bij toen mijn moeder mij het nieuws vertelde, hij liep ergens buiten. Kwetsbaar zijn was bij ons thuis ingewikkeld. Toen ik zeventien was, overleed hij. Vlak voor zijn dood werd mijn moeder ook ziek. Het begon met een schijnbaar onschuldige ontsteking aan haar vinger. Uiteindelijk bleek dat een melanoom, huidkanker. Haar vinger moest eraf. Daar kwamen later vijftien uitzaaiingen in haar hoofd bij, waardoor ze steeds verwarder werd en uiteindelijk in coma raakte. Anderhalf jaar na mijn vader overleed ook zij.”

“Haar begrafenis heb ik intenser beleefd dan die van m’n vader, toen ik nog in de ontkenningsfase zat. Ik kon en wilde hem liever niet zien terwijl hij opgebaard lag. We zouden met het hele gezin de kist sluiten, maar toen het moment daar was, werd ik gek in m’n hoofd. Die kist werd van het voeteneind naar boven dichtgeschoven, je zag steeds minder. Het was mijn eerste confrontatie met de dood. Bij de begrafenis van mijn moeder was ik vastbesloten tenminste

één knop van de kist dicht te draaien, al vond ik het nog steeds verschrikkelijk spannend. Uiteindelijk heb ik ook nog haar kist in de grond laten zakken.”

CONTROLE KWIJT

“Zeker rondom de ziekte van mijn vader blokkeerde ik alle gevoelens. Ik wilde er niet te veel over weten. Hij had al geregeld epileptische aanvallen, waar ik bang voor was, en door de kanker nam ik nog meer afstand van hem. Ik stortte dus niet in toen hij overleed, vanwege die gebrekkige hechting. Tegelijkertijd was dat mijn manier van overleven: afstand houden, het niet binnen laten komen. Het was makkelijker me op school te richten, daar had ik controle over. Thuis was ik de controle kwijt.

Tijdens het ziekbed van mijn ouders heb ik geen enkel inhoudelijk gesprek met hen gevoerd. Dat had voornamelijk te maken met het feit dat ik nog een tiener was. Daarna dacht ik weleens: *oh my*, hebben ze wel geweten dat ik van hen hield? Was ik maar

**TIJDENS HUN ZIEKBED HEB IK GEEN
ENKEL INHOUDELIJK GESPREK MET
MIJN OUDERS GEVOERD**

wat ouder geweest, dan had ik een betere band met ze gehad. Dat heb ik mezelf regelmatig kwalijk genomen, maar nu ik met tieners werk, ben ik milder voor mezelf. Op je dertiende ben je nog een kind.”

'HEER, LAAT ME MAAR LOS!'

"Een beetje laf misschien: toen mijn moeder overleed, liet ik God niet los, maar vroeg ik of Hij mij wilde loslaten. Nou ja, 'vroeg'... Ik woonde inmiddels op kamers en had een balkonnetje waar ik letterlijk uitschreeuwde: 'Heer, alstublieft, laat me maar los, dan hoeft ik niks meer met Je!'. Ik wilde niet meer dat Hij steeds in mijn hoofd opkwam. Ook vroeg ik of Hij me dan maar wilde wegnemen. Dat gebed verhoorde Hij niet, nee, en dat raakt me nog steeds. Voor toen was het makkelijker geweest, want houden van God heeft alles te maken met vertrouwen, hechting – voor mij ingewikkelde thema's."

"Vanaf het eerste moment is psalm 139 heel belangrijk voor me. Ik werd geboren op een zondag, en het verhaal gaat dat mijn moeder onder de klanken van psalm 139 weeën kreeg en de kerk is uitgelopen. Rondom het overlijden van mijn vader was die psalm weer heel belangrijk, vooral omdat er staat: welke kant je ook opgaat, je kunt niet aan Mijn aandacht ontsnappen. Heel vervelend, maar ook hoopvol. Het maakt voor God blijkbaar niet uit of je je in een hemel of een hel bevindt, Hij vindt je wel."

VOL GERAAKT

"Toen ik als tiener te horen kreeg dat ik hulp nodig had, dacht ik: het zal wel. Uiteindelijk heb ik het toch geprobeerd. Tijdens die sessies kreeg ik het gevoel dat ik een nummer was, een casus. Nou, dan heb ik zo'n therapeut niks te zeggen. Ik merkte dat wat ik vertelde shockerend was, wat ik leuk begon te vinden."

De omslag vond in 2010 plaats, toen ik tijdens een conferentie de workshop 'Geef pijn een plek' volgde. Daar werd ik zó vol geraakt door wat die verliesbegeleider vertelde, dat ik alleen maar kon janken, janken, janken. Vooral zijn 'manier van zijn' raakte me, hoe hij vertelde dat hij met cliënten mee terugging naar het ziekenhuis. Ik dacht: wil ik er ooit nog bovenop komen, dan moet ik nu *all the way* met deze man in zee. Toen ik hem gelijk vroeg of hij me wilde begeleiden, opperde hij nog om het vervolg van de conferentie af te wachten, maar ik zei: 'Nee, want dan wil ik het waarschijnlijk niet meer'.

Tijdens onze gesprekken kwam ik maar niet uit mijn woorden. Toen kreeg ik de vraag: waar ben je goed in? Dat ontdekte ik op Vaderdag, toen ik mijn vader schilderde en hij opeens haarscherp op het doek verscheen. De rouwconsulent werd geraakt van wat ik maakte. Daar ben ik toen mee verder gegaan. Ik kan door te schilderen iets beschrijven wat met woorden niet altijd lukt."

HOOP

"Er wordt vaak gezegd: gelukkig heb je nog een hemelse Vader. Daar worstel ik mee. Ik geloof dat

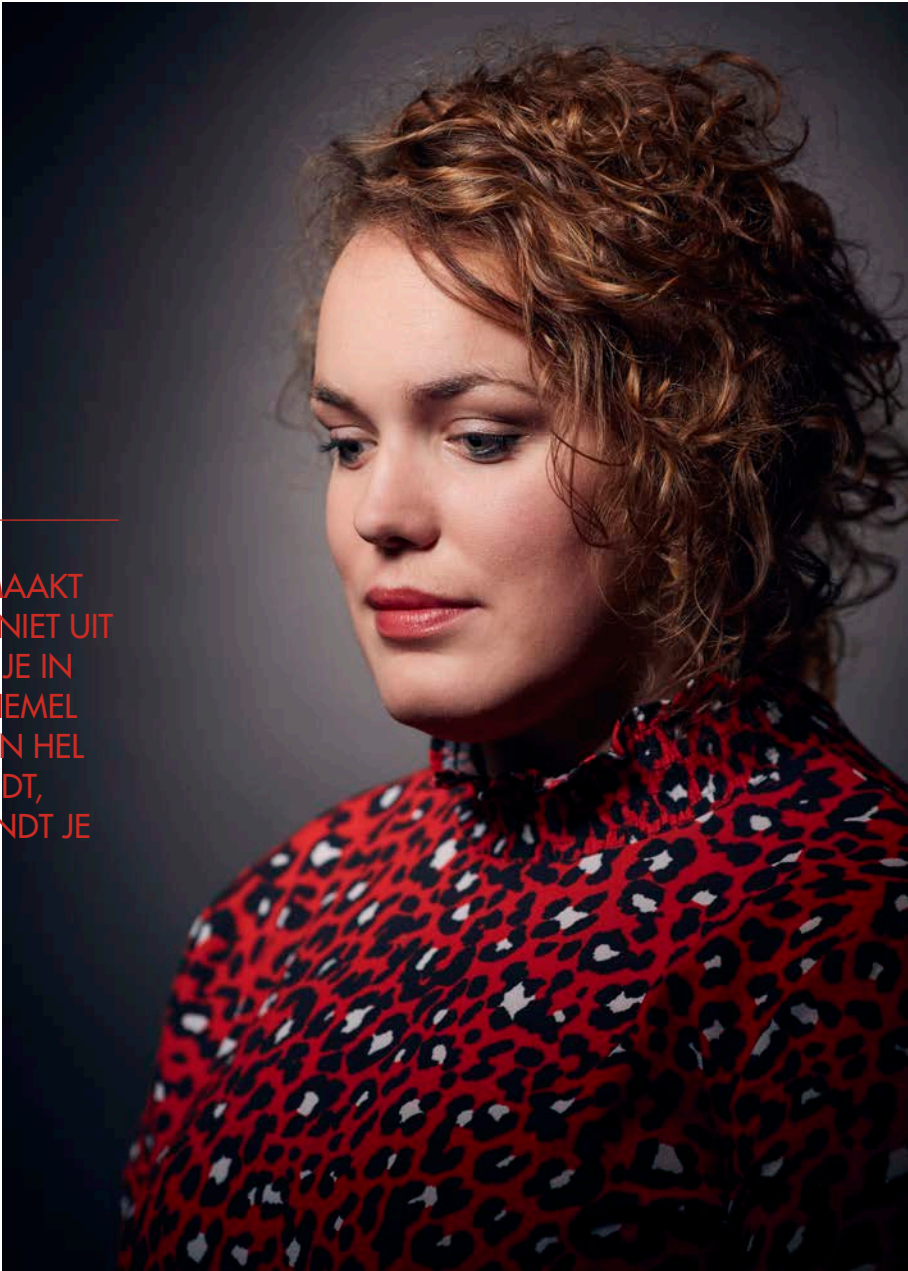
Hij zelfs een echtgenoot kan vervangen, maar dan zou ik graag willen weten: hoe dan? Hij is niet fysiek aanwezig. Ik wil Hem niet tekortdoen, Hij kan alles, maar ik heb toch echt mensen om me heen nodig. Ik ben vrijgezel, ja. Of dat te maken heeft met het verlies van mijn ouders? Natuurlijk. Ik ben onwijs druk geweest met mezelf, met verwerken, en ik blijf het lastig vinden om mezelf aan iemand te hechten. Daar ligt een groot verhaal achter. Mijn moeder werd zelf in rouw geboren; haar vader was net een maand daarvoor overleden. Toen ik opgroeide, is dat nooit besproken. Ze praatte niet graag over persoonlijke zaken, maar met terugwerkende kracht heb ik vaak een vrouw gezien die in gedachten was verzonken, misschien zelfs depressief was.

De psychologie zegt dat meiden hun vader nodig hebben om succesvol te zijn, sterk in hun schoenen te staan. Mijn vader was hartstikke trots op me, om niets! Als puber had ik daar een hekel aan, nu mis ik het. Nadat mijn vader was overleden, heb ik die bevestiging een tijdje gezocht in aandacht van jongens. Een avondje op de bank en dan weer gaan; zodra zij meer wilden, was ik weg. Al gauw merkte ik de leegte ervan, dus stopte ik daarmee.

Natuurlijk is het lastiger je gezond te hechten naar-mate je ouder wordt, maar toch geloof ik dat het wel goed komt. Anders zou er geen hoop meer zijn. Vroom gezegd: Paulus had het over een doorn in het vlees waar hij mee moest leren leven. Bovenal: waarom zou ik tieners met een hechtingprobleem helpen als er eigenlijk geen hoop meer is?"

GEEN RUGDEKKING

"Mijn moeder was bang dat mijn zus en ik na haar overlijden zwerfkattjes zouden worden, die van huis naar huis zouden gaan. Vooral de laatste jaren groeit het besef hoe wáár die voorspelling is gebleken. Daarom had ik – als ik de tijd terug kon draaien – misschien voor een voogd of pleegouders gekozen. Die keuze is mij nooit voorgelegd, omdat ik volwassen was toen mijn moeder overleed. Nu mis ik een baken, een plek waar ik me welkom weet, op elk willekeurig moment, zonder aanleiding. Gewoon een boek lezen op de bank. Samen 'zijn'. Dat raakt me nog steeds, zoals je merkt, dat ik het moeilijk vind mezelf ergens welkom te weten. Bij andere gezinnen denk ik al gauw: je eigen kinderen zijn er, waarom zou ik nog langskomen? Recent nog heb ik weer iemand gemaïld: Ik wil het graag alleen doen, maar ik red het niet. Ik heb je nodig. Het liefst vraag ik dat aan oudere vrouwen. Een beetje spiegelen: hoe is het om vrouw te zijn? En dan nog: al zet iemand z'n huis open, dan moet ik die stap zetten. Gelukkig woont er een gezin met pleegkinderen in de buurt. Dat is een goede oefenplek, het is toch al een verzamelhuis. Laatst had ik griep. Dan krijg ik het niet uit m'n mond om tegen vrienden te zeggen: 'Ik ben ziek, wil

HET MAAKT
GOD NIET UIT
OF JE JE IN
EEN HEMEL
OF EEN HEL
BEVINDT,
HIJ VINDT JE
WEL

je alsjeblieft wat boodschappen meenemen?’ Maar als een ander zegt: ‘Ik sta zo op je stoep, met een tas boodschappen’ én ik laat dat toe, dan helpt dat enorm. Laatst zei een vrouw uit de kerk, goedbedoeld: ‘Ik bid voor je, hoor!’ Toen reageerde ik: ‘Ik zou het fijn vinden als je het dan ook écht doet’. Ik twijfelde niet aan haar intenties, maar voor je eigen kinderen bid je elke dag, terwijl ik voel dat er niet standaard voor mij wordt gebeden. Ik voel me kwetsbaarder, alsof de tegenstander mij pakt op m’n eenzaamheid. Het voelt alsof ik geen rugdekking heb, alsof ik vatbaarder ben.”

WANHOOP NIET OPPOETSEN

“Twee jaar terug verruilde ik mijn baan als basis-schoollleerkracht voor de opleiding aan Land van Rouw. Tussendoor doe ik aan verliesbegeleiding. Het was makkelijker geweest als ik gewoon in de

supermarkt was gaan werken, in plaats van tot op de bodem uitzoeken hoe het zit met die rouw van mij, inclusief bijpassende opleiding. Maar bij verliesbegeleiding – zeker bij tieners – is het essentieel dat je zelf met de billen bloot gaat. Als je zelf niet open bent, waarom zou die tiener het dan wel zijn? Het gaat om aandacht geven, er zijn en er blijven. Er is geen foeffe. Als er alleen maar wanhoop is, moet je die niet oppoetsen of relativëren.

Ik heb leren inzien dat ik zelf niet alleen maar wanhoop, rouw en dood ben. Ik heb het leven in me. Schoonheid. Talenten. Je kunt je hart afsluiten. Dan word je minder hard geraakt, maar je ziet ook mooie dingen minder. En je voelt minder dat anderen van je houden.”

Meer weten over Laurina? Op lichtehuisjes.nl is meer te lezen; ook over haar boek *Niets aan de hand toch?*

HET ONDRAGELIJKE JUK VAN GODS **STILZWIJGEN**

tekst **Jaap-Harm de Jong**

Religieus geladen films doen het binnen en buiten de kerk uitstekend. In de serie *Achter de kledingkast* bespreekt Jaap-Harm de Jong zeven verfilmde boeken met een godsdienstige ondertoon. In deze zevende en laatste editie: **Silence**.

In een liedje uit mijn jeugd zingt de Nederlandse zanger Stef Bos: 'Niets is sterker dan de stilte, niets heeft zoveel kracht, als het zwijgen van de nacht.' Deze korte zinnnetjes vangen iets van de kern van *Silence*. De film die ongeveer een jaar geleden in de bioscoop draaide en gezien kan worden als magnum opus van regisseur Martin Scorsese. Niet per se de film met de beste kritieken, maar wel de meest persoonlijke film van deze rooms-katholieke maker. Al eerder verfilmde hij een religieus boek. Het resulteerde in het zeer omstreden *The Last Temptation of Christ*. Kort na het verschijnen ervan kreeg Scorsese van de New Yorkse aartsbisschop Paul Moore het boek *Stilte* van de Japanse schrijver Shusako Endo. Het boek heeft hem sindsdien niet meer losgelaten. Het feit dat hij ondanks de nodige tegenslagen en juridische rompslomp bleef werken aan de verfilming ervan getuigt hier wel van. Bijna dertig jaar later kwam de ruim tweeënhalf uur durende verfilming uit. De hoofdrollen worden vertolkt door Adam Driver, die ook in het poëtische Paterson speelde en Andrew Garfield, die kort daarvoor ook al in *Hacksaw Ridge* een gelovige hoofdpersoon vertolkte. En religieuze poëzie is wat *Silence* biedt. In die zin dat het zoekt naar woorden voor wat eigenlijk onuitsprekelijk is.

JEZUÏTEN

Twee jonge, Portugese priesters vatten in 1638 het plan op naar Japan te gaan. Het zijn jezuïeten. Het is om die reden niet verwonderlijk dat paus Franciscus, zelf ook jezuïet, als een van de eersten de film mocht bekijken. Rodrigues en Garupe hebben te horen

gekregen dat hun leermeester Ferreira het geloof verloochend zou hebben. De bloeiende christelijke gemeenschap staat onder zware druk in het land van de rijzende zon. De martelmethodes zijn even gruwelijk als doeltreffend en ook de priester die hen opgeleid heeft zou hieronder bezwijken zijn. Rodrigues en Garupe kunnen dit maar moeilijk geloven. Voor hen is hun oude mentor een toonbeeld van moed, geloof en vertrouwen. Zelfs onder de zwaarste omstandigheden zou hij de naam van Jezus Christus niet afvallen. Dat is simpelweg onmogelijk.

RODRIGUES LEERT DAT GOD TE
VINDEN IS IN ALLE DINGEN,
DUS OOK IN DE STILTE

Aangekomen in Japan wordt al snel duidelijk onder welke barre omstandigheden de christenen leven. Ze kunnen hun geloof alleen in het diepste geheim beleven. Wie ontdekt wordt, kan zomaar een pijnlijk levenseinde tegemoetzien. Zo zijn de twee priesters er bijvoorbeeld getuige van hoe een groep gelovigen vastgebonden wordt aan kruisen in laag water. Als het water bij vloed stijgt, slaan de golven hen over het hoofd. Door de getijden is hun dood echter pas

na enkele dagen een feit. Hun door het zoute water aangetaste lichamen hangen al die tijd als afschrikwekkend voorbeeld voor hen die nog niet gepakt zijn.

In het boek waarop de film is gebaseerd, brengt schrijver Shusako Endo niet voor niks deze thematiek naar voren. Hij behoorde tot dezelfde minderheid. Het was ook zijn zoektocht om het christelijk geloof vorm te geven in een boeddhistische omgeving. Na de scheiding van zijn ouders, woonde Shusako met zijn moeder en broer bij een rooms-katholieke tante. Na verloop van tijd bekeerde zijn moeder zich. Shusako zelf werd op jonge leeftijd gedoopt. Hij voelde zich hierdoor een vreemde in zijn eigen land. Het is als in de vergelijking die Rodrigues in een gesprek met een Japanse gouverneur te horen krijgt: wat moet de man met de genegenheid van

DE PRIESTER SCHREEUWT NAAR DE HEMEL, MAAR HOORT ALLEEN DE ECHO VAN ZIJN EIGEN STEM

een lelijke vrouw? Zo is het christelijk geloof voor de boeddhistische Japanners. Het wordt wellicht met de beste bedoelingen aangeboden, maar het is niet de moeite van het aannemen waard. Het zijn de 'ongevraagde liefdesbetuigingen van een lelijk wijf'.

In dit heen en weer bewegen tussen onverkort vasthouden aan je geloof en zien welk ondragelijk lijden deze overtuiging oplevert, raakt met name Rodrigues steeds meer verstrikt in zijn vragen. Kan God werke-

lijk vragen van mensen dat ze zo voor Hem lijden? En nog prangender dan de vragen is het uitblijven van antwoorden. In dit alles is God stil, oorverdovend stil. De priester schreeuwt naar de hemel, maar hoort alleen de echo van zijn eigen stem. De pijn en het lijden lijken duidelijker te spreken dan de God in wiens naam hij naar dit verre land gereisd is. Maar wat kan hij anders dan blijven volhouden? Zijn aanwezigheid is het laatste flintertje hoop voor de zoekende gelovigen. Tegen beter weten in blijft hij zijn oor te luister leggen in die pikdonkere ruimte die slechts hol en doods stilte naar hem terugkaatst. In dat opzicht is *Silence* bijna een beeldmeditatie waarin de kijker, als hij daarvoor openstaat, geconfronteerd wordt met dezelfde vragen als de worstelende priester. In 161 lange minuten word je steeds verder meegetrokken in het verhaal, in deze schrij-

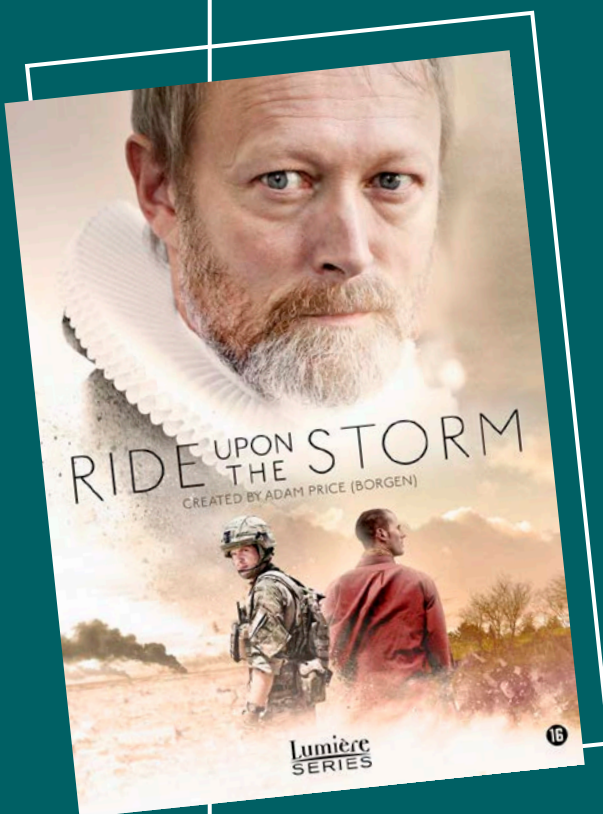
nende zoektocht. En ja, uiteindelijk geeft de film iets van een antwoord prijs. Klinkt de stem van God in de stilte. Maar daarmee is de beklemming rondom de stilte niet verdwenen en kun je je blijven afvragen: Heb ik dit wel goed gehoord? Als een echte jezuïet leert Rodrigues dat God te vinden is 'in alle dingen', dus ook in de stilte. Dat is echter geen vinden dat de spanning van het menselijke bestaan oplost, maar juist een vinden dat de spanning versterkt, misschien zelfs op een bepaalde manier ondragelijker maakt. Die spanning recht in de ogen kijken en er niet voor terugdeinzen, is dat navolging? Je kruis op je nemen om zo de weg van Christus te gaan? *Silence* biedt alle ruimte om over die vragen nog eens langer na te denken.

Dit was het zevende en laatste deel in deze serie.

ACTIE

Neem een proefabonnement op **De Nieuwe Koers**, of doe er één cadeau, en maak kans op één van de tien dvd-boxen van de bijzondere Deense reli-serie *Ride Upon the Storm* t.w.v. **€ 27,99.**

De schrijvers van *Ride Upon the Storm* hebben aan Gods ondoorgroendelijke wegen geroken, maar lijken allerminst de pretentie te hebben zijn mysteries te ontrafelen. Daaruit spreekt een zekere eerbied en het nodige zelfinzicht: de mens is klein als hij zich met zulke grote thema's bezighoudt.

De Nieuwe Koers-recensent Helena Bos-Hunink (zie pag. 64 in dit nummer)

de nieuwe
KOERS SINDS 1969
3 nummers
€12,50

denieuwekoers.nl/actie

JONGE, POSTMODERNE MENSEN ZIJN EEN BEETJE IN DE WAR

Terwijl de wereld inmiddels een beetje is bijgekomen van Donald Trumps besluit om Jeruzalem als hoofdstad van Israël te erkennen, lijken de tentakels van die gebeurtenis nog tot diep in de kromten van de popcultuur te reiken. Twee jonge Palestijnse fans schreven de Australische zangeres Lorde vorige maand een open brief op Twitter, met daarin het verzoek een gepland optreden in Tel Aviv te annuleren, vanwege Israël's geweld tegen Palestijnen. Omdat duizenden de brief lazen, kon Lorde niet anders dan reageren. Helaas was er weinig ruimte voor een genuanceerd antwoord. Ging ze niet naar Tel Aviv, dan liep ze het risico als pro-Palestina te worden gelabeld. Ging ze wel, dan was ze pro-Israël. Ineens was een meisje dat zingt over puberperikelen het middelpunt van een geopolitieke polemiek.

Wie zich niet uitspreekt, wordt wel op een andere manier een mening toegedicht. Eind vorig jaar betichtte een columnist van *The Guardian* Taylor Swift ervan bij te dragen aan het succes van Donald Trump. Opvallend, want de Amerikaanse zangeres laat zich nooit uit over politiek. Haar liedjes staan bol van tirades op ex-vriendjes en lof voor de sterke vrouwen in haar *squad*. Ha!, dacht de columnist van *The Guardian*, ik heb haar te pakken. Swift zou zich, net als Trump, schuldig maken aan solipsisme: het geloof dat er maar één bewustzijn bestaat, namelijk dat van de waarnemer. Dat haar karakter even rancuneus in elkaar steekt als dat van Trump, zou haar politieke voorkeur verraden.

Dat popcultuur en politiek in elkaars vaarwater komen, is niet nieuw. Kijk naar het Eurovisie Songfestival, 'dé Europees-politieke barometer', of naar al die beroemdheden die zich verbinden aan politici, van Marilyn Monroe aan John F. Kennedy tot Beyoncé aan Obama. Wél nieuw is dat fans steeds vaker niet

alleen bepalen in hoeverre, maar ook óf iets politieke of maatschappelijke lading heeft.

De wereld van en cultuur is een politieke arena geworden. Elk woord, elke Instagramfoto en elk liedje moet deel uitmaken van een coherent geheel. Fans maken er een sport van hun helden en heldinnen op inconsequenties te betrappen en daar conclusies aan te verbinden. Een blauwwitte outfit – ze is pro-Israël. Een driehoekig gebaar met de handen – hij behoort tot de Illuminati.

Ik heb de indruk dat jonge, postmoderne mensen een beetje in de war zijn. Aan de ene kant hebben ze geleerd dat hun persoonlijkheid uniek is en een podium verdient. Tegelijkertijd smachten ze naar goede voorbeelden, die hen leiden over de dulle zee aan levensmogelijkheden en nepnieuws. Volgens die lijnen krijgt de popcultuur anno 2018 vorm: fans hechten waarde aan autoriteit, maar bepalen zelf of iemand recht van spreken heeft.

Want andersom geldt ook: heb je als artiest een politieke kwestie niet tot op het bot doorleefd, dan hoor je volgens het publiek niet thuis in de discussie. Acteur Matt Damon (wit, hetero, onberispelijk imago) vertelde tijdens een interview dat het hem voor acteurs prettiger leek hun liefdesleven privé te houden. Het werd geïnterpreteerd als een anti-homo-uitspraak. Halverwege de #metoo-gekte brandde hij opnieuw z'n vingers door te zeggen dat 'niet alle mannen zo zijn'. Uiteraard werd Damon gehoord, maar niet op de manier die hij hoopte. Boze fans schreven: 'Why won't Matt Damon just shut up?!'. Hij kon het maar beter bij acteren houden.

Robin van Deutekom is cultuurwetenschapper en neemt eens per maand een verfrissende duik in de populaire cultuur.

Wedergeboorte volgens Murakami

tekst Nels Fahner

De Japanse schrijver Haruki Murakami heeft in Nederland veel fans. Niet vreemd, want zijn werk past goed bij het breed gedragen besef dat er 'iets' is; zo ook weer bij zijn nieuwe grote werk *De moord op Commendatore*.

Haruki Murakami

*De moord op
Commendatore,
Deel 1: Een Idee
verschijnt
Deel 2: Metaforen
verschuiven
Atlas Contact*

prijs per deel
€ 29,99

Het is een detectiveachtige roman, *De moord op Commendatore*. Het verscheen in twee dikke delen, die eigenlijk niet los van elkaar te lezen zijn. De hoofdpersoon is een naamloze Japanse schilder van 36, gespecialiseerd in realistische portretten. Hij heeft zich teruggetrokken in een huis van een beroemde andere kunstenaar, ver weg in de bergen, nadat hij is verlaten door zijn vrouw. Deze Yuzu heeft hij ooit voor zich gewonnen door een portret van haar te tekenen. 'Af en toe haal ik die schets tevoorschijn' vertrouwdde ze hem later nog eens toe, 'om er nog eens naar te kijken. Hij is prachtig getekend. Hij geeft me het gevoel dat ik naar mijn ware zelf kijk'. In de literatuur wordt vaak gebruik gemaakt van wat wel het Droste-effect heet: in het ene verhaal zit het andere verborgen, als een soort spiegelverhaal. Murakami speelt eigenlijk voortdurend met dat Droste-effect en dat maakt dat je al gauw de draad kwijtraakt, als je niet uitkijkt. Zo zit in het verhaal over het vertrek van Yuzu nog een andere geschiedenis verborgen, namelijk die van een andere vrouw van wie de schilder veel gehouden heeft. De schilder viel ooit op Yuzu omdat zij zo veel op zijn zusje Komichi leek. Deze Komichi is ooit op twaalfjarige leeftijd overleden.

RARE DINGEN

Het schilderen lijkt voor de hoofdpersoon een vorm van verwerken te zijn; maar toch vraagt hij zich af of het verlies van Komichi niet een soort cirkel is waarnaar hij telkens weer terugkeert. In het eenzame huis in de Japanse bergen verwerft hij weliswaar stukje bij beetje inspiratie voor nieuw werk, maar ondertussen gebeuren er rare dingen. Er verschijnt hem een soort kabouter, die zich Commendatore laat noemen. Midden in de nacht klinkt er uit een grafheuvel het geluid van een bel, alsof daar iemand onder de grond zit verstopt. Al deze magisch-realistische elementen dragen bij aan een soort Harry Potter-achtige sfeer, maar waar-

toe dient het allemaal? Uiteindelijk komt het in deel 2 tot een fascinerende ontknoping, die je de schrijver zijn wijdlopigheid in het voorgaande – Murakami herhaalt graag zinnen – doet vergeven.

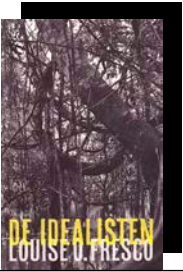
De schilder maakt een tocht door de onderwereld, om daarmee degene wiens portret hij schildert, weer in het leven te laten terugkeren. 'Ik kreeg hulp van verschillende mensen en kon zo door dat ondergrondse land trekken, door een smalle, pikdonkere spelonk kruipen en mijn weg terug naar deze werkelijke wereld vinden. En bijna tegelijkertijd, parallel daarmee, werd jij uit een bepaalde plek bevrijd en kwam je terug.'

Net als Jezus na drie dagen weer opstond, komt ook de hoofdpersoon na drie dagen weer boven water. Zo wordt de ander herschape(n), niet alleen als portret maar ook in het echt.

TOCHT DOOR DE ABSTRACTIE

Murakami lijkt dus een knipoog te geven naar het Paasevangelie in dit boek, door het fenomeen van opstanding te betrekken op zowel de kunst als de liefde; in de kunst is er immers, voordat je iemand goed kunt afbeelden, eerst een tocht door de abstractie nodig. Zo kan het ook gaan in de liefde: dat je afstand moet doen van je ideeën over elkaar, om de ander opnieuw te vinden.

De moord op Commendatore is kortom veel meer dan een detective; het is een boek over overgave en gezien worden, over liefde die het leven met al z'n verdriet en vertwijfeling in een groots verband zet. Dat neemt niet weg dat het verhaal lange tijd alle kanten uit lijkt te gaan voordat de fraai gecomponeerde afloop je verzoent met al het onwaarschijnlijke dat voorafging. Wat de hoofdpersoon uiteindelijk vindt, zo zegt hij, is 'de kracht om te geloven'. 'Ze mogen me in om het even welke nauwe, donkere plek stoppen, me in om het even welke woeste wildernis droppen, er zal ergens iemand zijn die me de weg wijst.'

Louise Fresco

De idealisten

Prometheus

€ 19,99

Idealen en geklungel

Louise Fresco (1952) is al haar hele leven actief voor ontwikkelingswerk in de meest brede zin. Recent publiceerde zij de roman *De idealisten*, over een Europese arts in Afrika. Deze roman volgt op *De kosmopolieten* (2003) en *De utopisten* (2007), waarmee het een drieluik vormt. Fresco is een wereldverbeteraar pur sang, haar romans zijn bedoeld om iets vergelijkbaars bij de lezer wakker te roepen.

In *De idealisten* is de hoofdrol toebedeeld aan Benjamin Marcus, een Zwitserse arts. Het zijn de jaren negentig. Marcus werkt in een ziekenhuis ergens aan een rivier in Centraal-Afrika. De missie van deze arts is niet eenvoudig: hij wil de lokale bevolking dingen bijbrengen over bijvoorbeeld lichamelijke hygiëne, maar zijn boodschap landt moeizaam. Marcus moet zich bovendien, heel anders dan tijdens zijn vroegere carrière in Genève, manifesteren op een missiepost, waar hij samenwerkt met nonnen en lokalen. Fresco schetst de kracht van idealen, ook waar ze botsen op menselijk geklungel.

Tjerk de Reus

Sander Kollaard

Levensberichten

Van Oorschot

€ 16,99

Meegenomen worden, de diepte in

De in Zweden woonachtige schrijver Sander Kollaard (1961) brak in 2015 door met zijn romandebuut *Stadium IV*, over de liefde tussen een echtpaar waarvan de vrouw te horen krijgt dat zij ongeneeslijk ziek is. Het bijzondere aan Kollaards werk is dat het een stralende ode is aan het leven, terwijl de dood niet wordt ontkend maar juist wordt bevraagd op een manier die troost biedt aan de lezer. Kollaards nieuwe verhalenbundel draagt de titel *Levensberichten*. Het zijn uiteenlopende verhalen die meteen aanspreken en tegelijkertijd soms een experimentele vormgeving hebben. Kollaard lezen is meegenomen worden in levensverhalen die met veel diepte worden beschreven, zoals in het openingsverhaal over een weduwnaar die een tocht maakt naar het altijd windiger Den Helder, waar hij wordt geconfronteerd met het verleden en daaruit wordt opgetild.

Nels Fahner

Met een plofje in het schilderij van God

'Tjoep! In een boogje vloog hij over de lijst en viel in het frisse, zachte gras'. Zo begint het grote avontuur van Erik, de hoofdpersoon van Godfried Bomans' nog altijd klassieke vertelling *Erik of het klein insectenboek*. Misschien is één van de geheimen van dat boek wel dat elke tiener in dat kleine jongetje in hansop zichzelf als beginnende lezer herkent, hopen nieuwe werelden te vinden, niet alleen in de buitenwereld maar ook in de binnenwereld van een boek.

Ik moest aan deze Erik denken toen ik de nieuwe dichtbundel getiteld 'Genadeklap' van Willem Jan Otten opensloeg. De bundel begint namelijk met een gedicht waarin Jezus, zoals afgebeeld op een schilderij, tot leven komt. Hij 'rekt zijn benen uit, (...) stoot zijn hoofd en kijkt opzij, / de vochtbeheerste zaal van het museum in.'

De Jezus van Otten is onzichtbaar voor de museumbezoekers geweest, maar hij heeft hen wel gezien. Met een filmische verbeeldingskracht beschrijft Otten wat Jezus gezien kan hebben: 'een kind dat vroeg / wie is die meneer, / haar jonge vader / die niet verder kwam / dan echt hij slaapt' en zich vervolgens voorneemt de naam van de schilder te googelen.

De gedichten van Otten hebben een onderhuidse spanning tussen het alledaagse en het eeuwige die ook naar boven komt in een cyclus over de levenslange liefde, tussen een man en een vrouw. 'Ze zwemmen uit elkaar gedreven naar elkaar, / steeds in hetzelfde dal van zee (...) Zij spelen in één dal van tijd. / Zij leven op elkaars verdwenen zijn.'

Dat is typisch Otten; de ene keer filosofisch en diepzinnig, de andere keer verbazend praktisch, bijvoorbeeld als hij weer in de huid van een jonge vader kruipt, die ditmaal bidt: 'Kwaad ben ik soms op mijn dochtertje: / vul haar ogen met tranen. Vader, vergeef mij.'

Het bijzondere van deze passage is dat het eigenlijk een verkeerd gebed is; 'vul haar ogen met tranen', dat hoor je niet te denken als vader. Toch staat het er en juist daarom is het een levensecht gedicht.

Een andere schrijver zou het hierbij laten, bij die verzuchting van die vader, maar bij Otten komen deze gedachten bij God terecht. Want het gedicht gaat verder met: 'Vader, vergeef mij. / Maak één mijn legio ziel, / al-ene waker van de sterren.'

Wat heeft dit alles met *Erik of het klein insectenboek* te maken? Laat ik het zo zeggen, dit is poëzie die je als lezer met een plofje in het schilderij van God terecht laat komen – waar alles leeft, waar vergeving bestaat en waar Jezus geen museumstuk is.

Genesis, alsof het een nieuwe tekst is

Maarten den Dulk
Voor een nieuw begin
Skandalon
€ 12,50

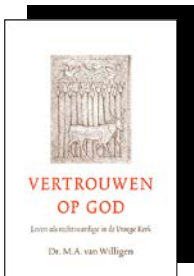
Bijbelboek Genesis blijft fascineren en pennen in beweging zetten, zoals blijkt uit het feit dat er het afgelopen jaar verschillende boeken over zijn verschenen. Maarten den Dulk wil zich echter niet begeven in de uitgekauwde discussies over geloof en wetenschap, schepping of evolutie. In dit kleine boekje van amper honderd pagina's beschouwt hij Genesis 1 tot en met 11 als een 'cursus over God, de wereld en de mens, in die volgorde'. Hij verdeelt de

Bijbeltekst in drie delen: 'onderscheid maken' (1:1-2:3), 'leren leven' (2:4-4:26) en 'geschiedenis maken' (5:1-11:26). Het draait in Genesis om verhalen die ons een visie willen voorhouden over God die de mens een wereld bereidt waarin hij ze grotendeels aan zichzelf overlaat, over hardleerse en falende mensen in een wereld waarin God afwezig lijkt, maar waarin ook in het derde deel een belofte weerklinkt van een doorgaande geschiedenis en verlossing

van het kwaad. Op knappe wijze worden thema's als duurzaamheid, vreemdelingenhaat en zuiverheidsdenken, kredietcrisis en doorgeslagen individualisme in de beschouwingen verwerkt. Den Dulk vermijdt exegetische scherp-slijperij of prekerigheid. Het boekje bevat geen revolutionaire nieuwe inzichten, maar het is wel knap dat Den Dulk laat zien dat Genesis nog altijd fris gelezen kan worden alsof het een nieuwe tekst is.

Taede Smedes

Kerkvader Chrysostomus over geloofsheld Jozef

Marten van Willigen
Vertrouwen op God
Uitgeverij Groen
€ 14,95

De stichting 'Bijbeluitleg Vroege Kerk' heeft als doel een verbinding te leggen tussen wat de kerkvaders hebben geleerd en de kerk in de 21e eeuw. Een belangrijke manier om dit te bereiken is een serie boeken. 'Vertrouwen op God' is daarvan het vijfde deel. Centraal in dit boek staat een serie preken van Johannes Chrysostomus die leefde in de vierde eeuw na Christus. Vertaler van de preken is dr. Marten van Willigen

die eerder promoveerde op een preek over Jozef van een andere kerkvader, Ambrosius van Milaan. In de preken van Chrysostomus gaat het opnieuw over Jozef, zoals we hem leren kennen in Genesis 37-47. Na een grondige inleiding, waarin uitgebreid wordt ingezoomd op het gezin van Jakob en Jozefs plek daarin, volgen de vijf preken zelf. Elk daarvan wordt kort ingeleid en van een samenvatting voorzien. De preken worden

regelmatig onderbroken voor kleine stukjes commentaar die echter weinig toevoegen. Vaak herhalen ze slechts wat in de preek zelf al verwoord wordt. Voor Chrysostomus is Jozef een krachtige geloofsheld en als zodanig een lichtend voorbeeld. Wie net als hij in moeilijke omstandigheden verkeert, mag zich vasthouden aan God en vertrouwen op zijn voorzienigheid.

Jaap-Harm de Jong

Nóg een Bonhoeffer-biografie, maar niet overbodig

Ferdinand Schlingensiepen
Dietrich Bonhoeffer, 1906-1945, Biografie
Kok, € 39,99

Er is weer een nieuwe biografie over Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) verschenen, van de hand van de Duitse theoloog Ferdinand Schlingensiepen. Verrassend, want in 2012 en 2015 verschenen al twee Amerikaanse biografieën over Bonhoeffer in vertaling (van Eric Metaxes en Charles Marsh). Is het nodig, nog weer een nieuwe? Volgens kenners van Bonhoeffer wel, want aan de biografieën van de beide Amerikanen kleven bezwaren: de ene interpreteert Bonhoeffer

teveel als een soort *evangelical* naar Amerikaans profiel, terwijl de ander wel erg nadrukkelijk wroet in Bonhoeffers emoties en seksuele voorkeur – met een scheve blik tot gevolg. De theologen Gerard Dekker en Gerard den Hertog hebben zich er persoonlijk voor ingezet dat nu de biografie van Schlingensiepen in het Nederlands kon verschijnen. Dat is wel iets om blij mee te zijn, en niet alleen vanwege die Amerikanen. Schlingensiepen heeft als voordeel dat hij zijn verhaal wist te beperken tot

vierhonderd bladzijden. Qua stijl en toon is zijn boek uitnodigend, helder, niet onnodig ingewikkeld. Inhoudelijk lijkt het een korte versie van de meest gezaghebbende biografie: *Dietrich Bonhoeffer: theoloog, christen, tijdgenoot*, verschenen in 1968. Schlingensiepen legt echter toch ook eigen accenten: hij besteedt bijvoorbeeld wat meer aandacht aan psychologische aspecten van Bonhoeffer en hij kon beschikken over nieuwere bronnen.

Tjerk de Reus

10.000.000.000 mensen, is dat niet gewoon te veel?

Cees Buisman
De mens is geen plaag
20 Leafdesdichten
€ 15,00

Waarom wilde u dit essay schrijven?

Ik ben al bijna veertig jaar bezig met milieuproblemen. Eerst dacht ik een bijdrage te kunnen leveren via innovaties en milieutechnologie. Maar het blijkt dat iedere keer als we iets zuiniger of schoner krijgen, we er meer van gaan gebruiken. Daarom is mijn conclusie dat we eerst zelf moeten veranderen. Met dit essay hoop ik iets aan die verandering bij te dragen.

Niet met een nieuw economisch systeem of technologische innovatie zullen we de wereldproblemen oplossen, maar door onszelf minder op de voorgrond te plaatsen. Hoe ziet u dat voor zich?

Er is nogal wat verwarring over de manier waarop we moeten veranderen. Sommigen willen 'terug naar de natuur', anderen vinden verandering niet nodig 'omdat de wetenschap alles zal oplossen'. Het lijkt mij beter om vooruit te gaan. Onze volwassenheid is enorm verbeterd de afgelopen honderd jaar. We zijn vrij van het verzuilde denken en kunnen inmiddels een levensovertuiging kiezen waar we zelf achter staan. Deze groei van volwassenheid moeten we doorzetten naar een beter besef van onze plek in en onze verbondenheid met de rest van de wereld en het milieu. Bijvoorbeeld hoe vleeseten effect heeft op klimaat, honger en schaars zoetwater in andere continenten. Een ander aspect is de erkenning van mysteries, zoals de vraag naar de oorsprong van het leven. Dit zijn vragen die onze kennis overstijgen en dus transcen-

dente waarde geven aan ons bestaan. Als we net doen alsof we een zak mineralen met water zijn, zoals de gangbare wetenschap dat predikt, dan geeft dat niet veel inspiratie om betere mensen te worden.

In uw essay geen apocalyptische toestanden. Tien miljard mensen? Dat wordt een interessante tijd, zegt u. Vertel.

Het is eenvoudig uit te rekenen wanneer en waar het water in bepaalde gebieden opdraakt. Zonder water geen voedsel. Als dat gebeurt, heeft dat hoe dan ook grote impact op ons leven in het rijke Westen. Want dan gaan miljarden mensen op zoek naar een betere plek. We moeten dus veranderen. De rijkste tien procent van de mensen gebruikt nu meer dan de helft van alle grondstoffen. Als we meer gaan delen van onze rijkdom in plaats van steeds rijker te worden, kunnen we het met tien miljard mensen uithouden. Vandaar mijn conclusie dat we een betere wereld tegemoet gaan als we de tien miljard bereiken, want dan hebben we leren delen.

Op welke kritiek zou uw essay kunnen stuiten?

Wie wil veranderen, stuit altijd op kritiek. De verslaving aan persoonlijke luxe en gezondheid kan ons blind maken voor wat we het milieu en anderen aandoen. Niet-delen is prettiger omdat we niet hoeven veranderen. Veranderen vergt moed en inspanning.

OOK VERSCHENEN

Gaandeweg verder, via leven uit de Bron. Marius Noorloos. Herinneringen van een zeer betrokken kerkmens, over zijn leven als gemeentepredikant en opbouwwerker. Noorloos was en is een praktische man, maar wil altijd beginnen bij 'de Bron'. Buijten & Schipperheijn, € 15,90

Klok zonder wijzers. Carson McCullers. Indringende roman over het Zuiden van Amerika. Racisme is een groot thema, evenals liefde, trots en wanhoop. Grote gevoelens, toch heel subtiel en zeker ook meeslepend in beeld gebracht. Athenaeum, Polak & Van Genneep, € 19,99

Job, een geloofsheld strijdt om recht. Henk Post. Meditatie uitleg van het bijbelboek. Exegese speelt wel een rol, maar niet nadrukkelijk. Vooral bedoeld voor persoonlijke geloofsopbouw: een prikkel om geloven met denken te verbinden. Brevier, € 19,50

Exodus en Leviticus voor iedereen. John Goldingay. Handzame boekjes van inmiddels bekende bijbelwetenschapper. Toegesneden op de praktijk van bijbelstudie, met korte blokken uitleg. Tegelijk verscheen het deeltje over Numeri en Deuteronomium. Van Wijnen, € 17,50

Dat boek is subliem. Vincent van Gogh over de Navolging van Christus. Henk de Jong. Een mooi geïllustreerd boek over de religieuze beleving van Van Gogh, de schilder die onder de indruk raakte van Thomas a Kempis' Navolging. De schilder als prediker. Kok, € 21,50

Willem Maarten Dekker
Dit broze bestaan.
Over het geloof in
God de Schepper
 Boekencentrum
 € 19,99

Grasmaaien, uitglijden, pindakaas en plofkip

tekst Tjerk de Reus

In vier vragen neemt recensent Tjerk de Reus een duik in de geesteswereld van de auteur en de lezer van een veelbesproken boek.

Waar ligt de schrijver wakker van?

Willem Maarten Dekker (1976) is zo'n theoloog die graag bereid is om voor het gekste jongetje van de klas versleten te worden. Als dat tenminste nodig is om de waarheid aan het licht te brengen, of althans: wat hijzelf als waarheid huldigt. Maar een gekwelde indruk maakt Dekker niet: hij lijkt niet iemand die de nachten wakend doorbrengt met zielenworstelingen. Eerder is hij onverstoorbaar bezig met het formuleren van theologische inzichten die hij ter zake vindt doen, of dat nu weerklank krijgt of niet. In zijn nieuwe boek, *Dit broze bestaan*, gaat het over God de Schepper. Eén van de dingen die Dekker daarover zegt, is dat wij als schepselen op een bepaalde grond neergezet zijn, dus in een bepaald land, met wortels in de bodem en in de geschiedenis. Dit leidt bij Dekker tot een kritische kijk op de globalisering en het internationalisme dat in vele opzichten kenmerkend is voor de westerse wereld. Eigen identiteit vinden wij veel moeilijker om te omschrijven dan universele waarden. Dekker is wat dit betreft positief over de Brexit. Deze keuze van de Britten is een signaal, vindt hij, dat het volk iets snapt wat de elite ontgaat. Dekker heeft op dit punt al heel wat kritiek te verduren gekregen: hij zou politiek rechts zijn met een hang naar het extreme; hij zou zich verliezen in platelandsromantiek en noem maar op. En inderdaad, er rijzen best wat vragen. Maar je moet ook naar het boek als geheel willen kijken, dat veel meer inhoudt dan alleen reactionaire plattelandsretoriek.

Wat verrast in dit boek?

De verrassing van dit boek is vooral dit: dat je ontdekt hoe interessant en onthullend het Bijbelse spreken over de schepping eigenlijk is. Er zijn in het afgelopen jaar nogal wat boeken verschenen over de schepping, en dan vooral over de discussie rondom

schepping en evolutie. Maar er is nauwelijks een recent boek te vinden waarin nauwkeurig gekeken wordt naar de eerste hoofdstukken van Genesis, en dan niet als natuurkundige informatie, maar als vertelling over wie de mens is als schepsel, ten overstaan van God de Schepper. Dekker weet daar heel spannend en fris over te schrijven: de mens 'hangt aan een zijden draadje', ook al in Genesis. Totaal afhankelijk van de Schepper, met alleen levensmogelijkheid in een afgesloten hof. Kwetsbaar is de mens, maakt Dekker duidelijk, en dat inzicht smeedt hij meteen om tot cultuurkritiek die vandaag hout snijdt. Want is het niet typisch voor onze cultuur om juist niet kwetsbaar te zijn? Het zou weleens kunnen dat de 'goedheid' van het paradijs ons per saldo helemaal niet aanstaat, omdat we andere ideeën hebben over het goede leven. Maar als je eenmaal de stap naar kwetsbaarheid hebt gezet, komt veel méér in beeld van de schepselmatige aard van ons bestaan. In het grote middendeel van het boek zijn twaalf kortere en langere hoofdstukken gewijd aan Bijbelpassages – van Genesis 2 tot Romeinen 8 en verder – en daarin schetst Dekker de mens als een zeer aards, lichamelijk wezen, als schepsel van een God, die ons enerzijds bevestigt in onze aardsheid en anderzijds ook aanstuurt op vernieuwing. Dat laatste wordt bij Dekker nooit een successtory, maar op onze eigen 'klungelige' manier mogen we 'mede-schepper' zijn en iets goeds toevoegen.

Wie schrikt van dit boek?

Veel christenen hebben een heel spirituele geloofsopvatting. Ik vermoed dat dit ervoor zorgt dat Dekkers boek als confronterend wordt ervaren. Spiritueel wil zeggen: je ervaart en beleeft je geloof vooral als iets innerlijks, iets van je geest dus. Dan kan het opeens 'kloosterspiritualiteit' worden. Het

Tim Keller
**BIJ JE VOLLE
VERSTAND**

Een
uitnodiging
voor sceptici

Tim Keller
Bij je volle verstand
Van Wijnen
€ 19,95

concrete leven van grasmaaien en uitglijden, pindakaas en plofkip heeft daar dan niet zoveel mee te maken, of die leggen het in elk geval af tegen 'innerlijke groei naar heiligheid'. Voor je het weet, is het heil een zwevend idee geworden – en wat moet je dan nog met aardsheid en lichamelijkeheid? Meestal weten we daar in de praktijk wel weg mee – we eten goed en seks is geen taboe meer – maar we verbinden ze dan niet meer het goddelijke heil, het feit dat God de Schepper is van ons hele bestaan. Op dit punt heeft Dekker zijn lezer wel wat te vertellen.

Heeft de schrijver blinde vlekken?

Ja, Dekker heeft die zeker – maar ik heb niet het idee dat hij dat zelf niet doorheeft. Hij probeert gewoon graag, hoewel niet zonder overtuiging. Dat er theologisch meer gezegd kan worden dan Dekker doet in zijn boek, is evident. Ik zou graag als vervolg op *Dit broze bestaan* een boek van zijn hand over Jezus als verlosser lezen: na schepping dus herschepping. Daarover valt trouwens toch al wel een en ander te vinden in het huidige boek, bijvoorbeeld als hij noteert: 'Wij mensen zijn de ergste beesten die er zijn, maar God houdt vol dat wij mensen zijn.' Daar ligt de kiem van herstel en toekomst, ontdaan van eigengereid optimisme. Blinde vlekken of niet – *Dit broze bestaan* verdient veel lezers. En of ze zich nu kwaad zullen maken of blij zullen worden, het gaat hoe dan ook om theologie die ter zake doet.

Sceptici

tekst **Aad Kamsteeg**

Ellie Ellsworth heette ze. In New York interviewde ik haar eens voor een artikel over het effect van de preken van Tim Keller op sceptische bezoekers. En sceptisch was ze. De enige reden dat ze naar Redeemer Presbyterian Church in Manhattan trok, was dat haar nieuwe partner ernaar toe ging. Maar zij zelf? Ze was Jodin, actrice met hoofdrollen op Broadway en seculier. Iedereen kent typen als Ellie. Jeroen Pauw, bijvoorbeeld. Hun kenmerken? Je hoeft niet in God te geloven om een bevredigend leven te kunnen leiden. Je moet vrij zijn om zelf te kiezen hoe je wilt leven, als je daar anderen maar geen kwaad mee doet. Je wordt wie je bent als je trouw bent aan je diepste verlangens. Je hoeft niet in God te geloven om een basis te hebben voor morele waarden en mensenrechten. En er is geen bewijs voor het bestaan van God.

Zo sceptisch luisterde Ellie naar Keller. Geloven was toch nauwelijks serieus te nemen? Maar, vertelde ze, 'ik werd geboeid, bleef komen en merkte dat mijn vooroordelen werden afgebroken'. En nu? Op het moment dat ik haar ontmoette, was ze leidend in het kerkelijk leven van Redeemer. Kellers preken voor moderne mensen hadden eerst haar intellect en toen haar hart bereikt. Men zegt dat zo'n twintig procent van de New Yorkse bezoekers tot het cynische type behoort.

VERGELIJKING

Keller weet dus over wie hij het heeft als hij 'een uitnodiging voor sceptici' laat uitgaan. Zoals we van hem gewend zijn gaat hij respectvol om met de argumenten van hen met wie hij het oneens is. Uitgangspunt is dat iedereen tot zijn positiekeuze komt aan de hand van een combinatie van ervaring, geloof, redeneren, en intuïtie. Daarmee bestrijdt hij de veel gehoorde bewering dat niet-gelovigen hun verstand gebruiken, afgaan op bewijs en niet bevooroordeeld zijn. 'Anders dan christenen dus.' Wat een misvatting, zegt Keller.

Het boek bestaat uit drie delen. Het eerste stelt de vraag waar religie – ik zou zeggen: christelijk geloof – eigenlijk voor nodig is. Twee: religie is meer dan je denkt en, tot slot, de logica van geloof. Opnieuw zoekt Keller eerst het gemeenschappelijke. Elk mens, zegt hij, heeft behoefte aan zingeving, voldoening, vrijheid, identiteit, hoop, moraal en gerechtigheid. Seculieren en gelovigen benaderen deze gegevenheden elk op eigen manier. Keller vergelijkt die benaderingen en concludeert dat geloven in Jezus Christus zowel emotioneel als rationeel sterker staat.

STAP TERUG

Kellers eerste boek was getiteld *In alle redelijkheid* en bedoeld voor hen die serieuze vragen aan het christelijk geloof stellen. Dit boek gaat nog een stap terug. Nu gaat het om hen die het niet eens de moeite waard vinden om vragen te stellen. Of misschien beter, om christenen die met zulke cynici in gesprek raken.

THREE BILLBOARDS OUTSIDE EBBING, MISSOURI

Martin McDonagh
Nu in de bioscoop

★★★★★

Al vroeg in de film *Three Billboards Outside Ebbing, Missouri* lijkt vast te staan wie goed en wie fout is. *Underdog* Mildred Hayes neemt het op tegen het door en door verrotte politiekorps van Ebbing. Mannen in uniform die zich heel wat voelen. Vooral de zwarte bevolking moet het ontgelden. Door hun racisme en agressie komen ze niet toe aan het oplossen van de echte misdaad. Het is een doorn in het oog van Mildred. Haar dochter werd negen maanden eerder verkracht en vermoord en het onderzoek is in die tijd geen steek verder gekomen. Ze kiest voor grof geschut. Op drie enorme billboards langs de ingangsweg naar Ebbing klaagt ze politiefchef Willoughby in niet mis te verstane bewoordingen aan. 'Verkracht terwijl ze stervende was. Nog steeds geen arrestaties. Hoe kan dat, chef Willoughby?' Het dorp is in rep en roer en de bevolking ondersteunt Mildreds schreeuw om gerechtigheid, maar moest het nu echt op deze manier? In wat volgt blijken de *bad guys* soms helemaal zo slecht nog niet. En Mildred is ondanks haar underdogpositie geen katje om zonder handschoenen aan

te pakken. Ze is lomp en hard en ontziet niemand. Het maakt van *Three Billboards Outside Ebbing, Missouri* een zwartgallige en hoopvolle film tegelijkertijd. De vertrekkende monden waar de scheldkanonnades rijkelijk uit vloeien schrikken af. In mensen kan het nodige donker schuilgaan. Toch is daarmee niet het hele verhaal verteld. Verandering lijkt mogelijk, hoe klein en onvolkomen ook. Als men aangesproken wordt op kracht in plaats van onmacht, blijkt zelfs de grootste klootzak boven zichzelf uit te kunnen stijgen. Het geeft de film iets onweerstaanbaars. Wat als het onkruid – voor wie goed kijkt – een mooie bloem blijkt te zijn? Het strakke script en een paar erg sterke hoofdrollen maken de film een favoriet bij de komende Oscaruitreiking. De dialogen zijn bitter, maar ze rollen indrukwekkend gladjes uit de mond van de kleurrijke personages die Ebbing bevolken. Het is een genot ieder karakter zo tot leven te zien komen. Voor je het weet is de film voorbij, terwijl hij toch bijna twee uur duurt. De toon voor filmjaar 2018 is gezet.

Jaap-Harm de Jong

RIDE UPON THE STORM

Adam Price
te zien op dvd (10 x 60 min)

★★★★★

Is er een God? Durven we in hem te geloven? Is God goed? Om deze vragen cirkelt *Herrens veje*, ofwel *Ride upon the Storm*. De serie van tien afleveringen snelt in de achtbaanstand langs heftige emoties en een onprettig breed scala aan zonden, om vervolgens na een looping langs de lgbt-scene met een vrije val te eindigen in de diepte van de onvindbare aanwezigheid van God. Móest dit nou allemaal zo heftig, vraag je je na de rit af. "Er zit licht en donker in ons allemaal", excuseert priester Johannes zich voor zijn slechte gedrag. Onder zijn priestergewaad gaan met verheffende preken enerzijds en een opgezwollen ego anderzijds twee uitersten schuil. Hij maakt er niet om dat zijn parochie zich schaamt vanwege zijn nonchalante verhouding met zonden. Liever richt hij zich op zijn zonen, voor wie hij een ongenadige geestelijke erfenis in petto heeft, die ze onmogelijk kunnen verwerpen. In hen ziet hij de vervulling van zijn dromen en ambities, namelijk de voortzetting van een eeuwenlange dynastie van priesters. Maar vermoeid slaan zij hun ogen op hem. *Ride upon the Storm* heeft met Adam Price dezelfde geestelijk vader als de serie *Borgen*. Hij schreef de serie samen met een agnost en een christen.

Price omschrijft zichzelf als een nieuwsgierige niet-gelovige. Vanuit verschillende gezichtspunten werpen de drie hun licht op de kerk, religie en God. *Herrens Veje* is Deens voor 'Gods wegen', en die blijken, ook in deze serie, ondoorgrondelijk. De schrijvers hebben eraan geplozen, maar lijken allerminst de pretentie te hebben zijn mysteries te ontrafelen. Daaruit spreekt een zekere eerbied en het nodige zelfinzicht: de mens is klein als hij zich met zulke grote thema's bezighoudt. De serie kijkt niet per se gemakkelijk weg, maar stoppen met kijken naar deze serie met zijn prachtige beelden en meeslepend verhaal rondom thema's die we niet zo vaak *bingewatchen*? Nee. Toch: helemaal de hemel is de serie wat mij betreft niet. Een aantal acteurs heeft zo weinig gezichtsuitdrukkingen bij zijn karakter gekozen dat het gaat irriteren. De aldoor zomaar opduikende seksscenes doen vermoeden dat de makers met een van-bil-gaan-quotum hebben gewerkt. Sommige verhaalwendingen voelen ten slotte onwaarschijnlijk en roepen daarom weerstand op om het verhaal daarheen te volgen. Maar wie in is voor een bijzondere rit, moet zeker instappen.

Helena Bos-Hunink

Zie voor de lezersaanbieding bij deze serie pagina 56.

Japanse haute cuisine voor je oren

★★★★★

Het ensemble Black Pencil (BP) kiest een vrij ongewone instrumentenbezetting en presenteert combinaties die je niet snel zou verwachten. Panfluit en blokfluit bijvoorbeeld. Toch, hoe langer je luistert, hoe logischer het allemaal klinkt. Dat geldt ook voor de andere instrumenten. Accordeon, altviool en slagwerk creëren afzonderlijk een heel eigen klankwereld, maar ze menen óók wonderwel. Het nieuwste album is niet voor niets *Kaiseki* genoemd, een vingervijzing naar de Japanse haute cuisine, waarin veel aandacht uitgaat naar detail, variatie, symmetrie en de seizoenen. Roderik de Man (1941), vergelijkt de bereiding een Kaiseki-maaltijd met het componeren van een muziekstuk. En dat resulteert in een cd – samengesteld met verschillende composities en arrangementen uit de 21e eeuw – die je niet zomaar even wegluistert; daar is het allemaal veel te intens voor. En dat is ook niet erg. Als je er voor gaat zitten, word je vanzelf meegevoerd door al het bijzonders dat BP ten gehore brengt. Matthijs Koene bijvoorbeeld, met zijn speciaal voor hem ontworpen contrabaspanfluit. Hij, maar ook de andere spelers in het ensemble, zijn absoluut virtuoos op hun eigen instrument. En dat is wel zo fijn, gezien de hoge complexiteit van de werken. Wie BP weleens op YouTube heeft bewonderd, merkt dat een cd eigenlijk tekortschiet. Waar het ensemble in internet-video's ook bellenblaas, kostuums en provocerende handgebaren uit de kast trekt, moet je het bij dit album alleen met je oren doen. Het is wachten op een dvd.

Hanna Blom-Yoo

BP: *Kaiseki*, verschillende composities en arrangementen, GWK-Records, € 15,00

Hoogtijdagen van een protestprediker

★★★★★

Eén van de meest verrassende albums uit de geschiedenis van de popmuziek is *Slow Train Coming* (1979). De Amerikaanse protestzanger Bob Dylan nam zonder aankondiging een plaat op met muziek die naadloos aansloot op het pad dat hij in de jaren zeventig was ingeslagen, maar waarvan de teksten ronduit christelijk waren. Dylan getuigde niet van een louter rooskleurig geloof, maar hij wees op het belang van het maken van de juiste keuze in het licht van de naderende apocalyps: 'You gotta serve somebody.' Hoewel *Slow Train Coming* muzikaal gezien gepolijst klonk, werd Bob Dylan door de muzikpers niet erg serieus genomen. Het is te danken aan de box *Trouble No More* (alternatieve opnames die met goedkeuring van Dylan zijn verschenen) dat niemand meer kan ontkennen dat Bob Dylan tussen 1979 en 1981 muzikaal gezien op zijn hoogtepunt stond. Zijn begeleidingsband brengt een overrompelend goede mix van gospel, soul en rock variërend van uitbundig jubelend met koorzang tot prachtig intiem als de muziek dat vereist. Dylans stem krijgt vleugels en hij geeft zijn songs precies de urgentie die ze nodig hebben. Van sommige stukken zijn verschillende versies opgenomen; een goede prediker kiest voor ieder moment de goede toon. Dat Dylan nog altijd achter zijn begeesterde teksten staat, bewijst zijn goedkeuring aan deze collectie die te koop is als peperdure doos met negen schijfjes of als bescheiden variant van twee cd's.

Johan Bakker

Bob Dylan: *Trouble No More – The Bootleg Series Vol. 13 / 1979 – 1981*, Columbia Records, € 19,99 (twee cd's)

Hoge luisterervaring, lage meezingfactor

★★★★★

Met dank aan crowdfunding heeft tekstschrijver, componist en multi-instrumentalist Sjoerd Visser zijn passieproject kunnen voortzetten. In *Goed Terecht* geeft hij een vervolg aan de herbewerking van de eerste liederen van de vroege Aramese christengemeenten. Het album volgt hierin geen chronologische lijn; muzikaliteit en thematiek zijn sturend. Over die muzikaliteit geen twijfel trouwens. Dat is mede te danken aan uitstekende gastvocalisten, zoals Elbert Smelt en Suzan Paas. Ook Iona-oudgedienden Frank van Essen en Dave Bainbridge zijn betrokken. Het geeft veel liedjes een gewild volwassen folklora geluid zoals in 'De hoogste eer' en 'Open je hart'. Maar daar ligt ook een valkuil. Een liedje als 'Het water over' schuurt dermate tegen een prog-rock-structuur aan dat je je afvraagt welk doel de makers beogen. Willen ze liedjes herintroduceren om te beluisteren? Of willen ze ook de gelegenheid bieden ze zelf te zingen? Dat laatste is natuurlijk een ultieme wens, maar de kunstzinnige inborst van *Goed Terecht* werpt daar de nodige drempels voor op. De sfeervolle, rustieke tracks werken goed, zoals het bijna a capella 'Wat ik van vrede weet' en 'Goede Hoop', met schitterende vocals van Suzan Paas en fijngevoelig gitaarspel. Dit tweede deel in de reeks is qua arrangementen en 'meezingfactor' een verbetering te noemen, maar leunt nog iets teveel op de weliswaar aangename luisterervaring. Pluk de krenten uit deze oden en vermenigvuldig ze tactisch voor deel drie, zou ik zeggen.

Leon van Steensel

De Oden van Salomo: *Goed Terecht*, SV Music, € 16,50

Paul Visser is dominee in de Amsterdamse Noorderkerk.

Het lukt me niet

'Ik wil geloven, maar het lukt me niet', zei ze eerlijk met haar twintig jaar. Tot haar zestiende was ze met haar ouders meegegaan naar de kerk. Daarna had ze het in andere kerken geprobeerd. Nu was ze aangeschoven bij *Het hart op tafel*, een nieuw format voor kerkelijken en onkerkelijken. Om mensen de ruimte te bieden iets op tafel te leggen wat al langer hoog of dwars zit. Of om iemand mee naar toe te nemen, met wie je in gesprek raakte over God en geloof maar op een bepaald punt vastliep.

LAAT MAAR KOMEN

Die eerste keer zaten we met zeven mensen van uiteenlopende leeftijd en verschillende komaf aan tafel. Vlak onder de kansel met daarop de opengeslagen Bijbel. Een treffende symboliek, zo schoot even door me heen: wat er ook ter tafel komt, er is een Woord van hogerhand, dat al ons gevraagd aankan. Sterker nog, zwart op wit worden we erdoor uitgenodigd van ons hart geen moordkuil te maken, maar ronduit te zeggen wat daarin omgaat. Aan verwarring en verlegenheid, aan twijfel en ongelof. In de spanning van zo'n eerste keer gaf het ontspanning en ik dacht: laat maar komen.

ONVOLDAAEN EN MET EEN HART VOL VRAGEN GING IK NAAR HUIS

Het kwam al gauw. De hamvraag van bovengenoemde twintiger: hoe kun je weten of God er is? Ze bidt en leest nog steeds in de hoop iets van God te vernemen - een prestatie op zich! - maar tot op heden zonder resultaat. Van meerdere kanten vond haar vraag bijval. Van een jurist die onkerkelijk is opgevoed, maar zich al meer verbaast over ongedachte wendingen in zijn leven en zich afvraagt of daar iets of iemand achter zit. Van een vijftiger van zwaar gereformeerde komaf, die na alles jarenlang vaarwel gezegd te hebben anderhalf jaar geleden een godservaring opdeed waardoor ze opnieuw aanhaakte, maar die nu toch weer twijfelt of niet alles inbeelding is.

Met dat de vraag op tafel lag voelde ieder: hier staat of valt alles mee. Gaat het echt ergens over of blijft geloven iets van gissen, dromen of vluchten? In het laatste geval voelde het als een zinloze exercitie om nog langer energie te steken in de zoektocht naar God. Wat te zeggen? Eén van de andere deelnemers kwam met het vaak gehoorde antwoord: 'Zeker weten doe je het nooit. Daar heet het ook geloof voor.' Altijd als ik dat hoor, bezorgt het mij spontaan kromme tenen, omdat serieuze zoekers daarmee van de wal in de sloot belanden. Ik zag het ook bij die drie gebeuren: geen *aha-erlebnis*, maar eerder een blik van 'daar gaan we weer'. Daarom, nee en nog eens nee, zo is het niet! Ook al is het voor rijen kerkgangsters de reden - gelukkig maar? - om niet bij de eerste de beste twijfel af te haken maar eenvoudig dóór te geloven zonder te zien.

ZEKERHEID

Echte twijfelaars en zoekers, binnen en buiten de kerk, zijn er echter niet mee geholpen. Zij willen méér zekerheid, en terecht. De Bijbel heeft daar trouwens ook weet van. Al vanaf Abraham, de vader van alle gelovigen, blijkt het geloof een kwestie van 'zeker weten en vast vertrouwen' (zoals de Heidelberger Catechismus dat eeuwen later zo weergaloos mooi samenvatte) te zijn. Overtuigd *door* (de sprekende) God raken mensen overtuigd *van* (de levende) God. Ik merkte iets van verrassing toen ik daar vanuit de Bijbel en vanuit mijn eigen ervaring iets over verhaalde. Je zag iets op de gezichten van 'het kan dus echt'. Tegelijk liet de volgende vraag zich raden: waarom overkomt de één het wel en de ander niet?

Die twintigjarige verwoordde het pijnlijk eerlijk: 'Ik sta al heel lang open voor God, maar ik merk niets van Hem.' Net als zij word ik daar niet vrolijk van, opstandig zelfs. 'Als ik God was, zou ik het wel weten', reageerde ik recht uit mijn hart, 'maar ik ben geen God en weet het dus niet...' Wat onbeholpen voegde ik eraan toe: 'De enige optie is blindelings doorgaan en geduld hebben met God, zo lang het je lukt.'

Onvoldaan en met een hart vol vragen ging ik naar huis. Diezelfde avond nog kreeg ik een mail: 'Heel erg bedankt voor de mooie avond, het geeft me weer wat lucht. Fijn om er met een "gediplomeerd gelovige" over te praten.' Misschien was er toch iets gelukt.

Sjoerd Wielenga blaast in de archieven het stof van de pagina's, op zoek naar verborgen parels uit het verleden van Koers, Christen Vandaag, CV-Koers en De Nieuwe Koers.

KOERS, 3 FEBRUARI 1984

Splatsj

Geweld, horror en porno. De schaduwzijden van internet, games en smartphonos? Nee, 'De opmars van de videokultuur', zoals 34 jaar geleden in kloekke letters boven een artikel stond. Het verhaal begint met de sombere constatering dat op kinderpartijtjes "stoelendans en koekhapen worden vervangen door videotje kijken", gevolgd door een waarschuwing voor computerspelletjes. "En dan nog Donkey Kong, Pac-Man en Demon Attack. Als je iemand met een auto overrijdt, verschijnt er een bloedvlekje op het scherm en hoor je zoiets als 'splatsj'". De latere Defensie-minister Eimert van Middelkoop, destijds 'mediaspecialist' van het GPV: "Die rotzooi moet gewoon niet verkocht worden." Maar het kwaad moet, stelt Van Middelkoop, allereerst bestreden worden "door geestelijke veranderingen".

Een voordeel van video's noemt *Koers* ook: je bepaalt zélf wat je ziet en wanneer. Maar Van Middelkoop vreest dat ouders ernaar grijpen "vooral als de kinderen aan het eind van de dag moe en vervelend zijn. Ik denk dat veel mensen niet aan die verleiding weerstand kunnen bieden. En dat vind ik een kulturele en een geestelijke verarming voor het gezin."

Of mevrouw Van Middelkoop er ook zo over dacht tijdens het koken, vertelt het verhaal niet. Maar ik zal zijn woorden overwegen als ik vanmiddag mijn kinderen de iPad met YouTube voorschotel. Youtube voorziet.

DE NIEUWE KOERS WORDT GEMAAKT DOOR

hoofredactie Jasper van den Bovenkamp en Felix de Fijter
eindredactie Vakmaten Schrijvers **art director** Johanne de Heus
fotografie en illustratie Davitha van de Kuilen, Jedi Noordegraaf, George Peters, Jaap Schuurman, Rufus de Vries **medewerkers** Johan Bakker, Hanna Blom-Yoo, Helena Bos-Hunink, Willem Maarten Dekker, Robin van Deutekom, Nels Fahner, René Franssen, Johan Hardeman, Rob Hartmans, Wilfred Hermans, Jaap-Harm de Jong, Aad Kamsteeg, Hendrie van Maanen, Eva Mabayoje, Stefan Paas, Tjerk de Reus, Willem Smit, Leon van Steensel, Alain Verheij, Katie Vlaardingbroek, Paul Visser, Sjoerd Wielenga

Adreswijziging en/of opzegging

Een adreswijziging of opzegging doorgeven kan schriftelijk of per e-mail via abonneeservice@denieuwekoers.nl.

Abonneeservice

Grote Koppel 15, 3813 AA Amersfoort
 033-7370482.
 Bereikbaar op werkdagen van 9.00-17.00 uur. Voor overige vragen: abonneeservice@denieuwekoers.nl.

Abonnementen

De Nieuwe Koers verschijnt tien keer per jaar.
 Jaarabonnement NL: € 69,95
 Europa: € 102,00
 buiten Europa: € 130,00
 Studentenabonnement: € 45,00
 Halfjaarabonnement NL: € 39,50
 Proefabonnement: € 12,50 (3 nummers)
 Los proefnummer: gratis (€ 3,95 verzendkosten)

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan. Met uitzondering van een proefabonnement loopt elk abonnement na het einde van de abonnementsperiode automatisch door in een abonnement voor onbepaalde tijd met een opzegtermijn van 1 maand. Acties met premiums gelden niet voor het buitenland. In plaats daarvan geldt een eenmalige korting. Er kan slechts eenmalig gebruik worden gemaakt van aanbiedingen voor het aanvragen van een proefnummer. Bij correspondentie graag uw abonneenummer en/of adresgegevens vermelden. *De Nieuwe Koers* is voor mensen met een leesbeperking in de leesvormen braille en gesproken vorm verkrijgbaar bij de Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden (CBB) in Ermelo. T 0341 - 565499 E info@cbb.nl

BETALINGEN NEDERLAND

Abonnementsgelden:
 NL61 RABO 0146 8609 34
 t.n.v. Vakmaten Uitgevers in Amersfoort
 Giften: NL61 RABO 0146 8609 34
 t.n.v. Vakmaten Uitgevers in Amersfoort

BETALINGEN BUITENLAND

NL61 RABO 0146 8609 34 t.n.v.
 Vakmaten Uitgevers
 BIC: RABONL2U

Druk- en zetfouten voorbehouden. Opname van *De Nieuwe Koers* in een leesportefeuille is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de uitgever. De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de advertenties.

De Nieuwe Koers is sinds 2012 de naam van *cv-koers*, het blad dat in 1999 is voortgekomen uit *Christen Vandaag* (1997) en *Koers* (1969).

Druk

BDUprint, Barneveld

Uitgever

De Nieuwe Koers is een uitgave van Vakmaten Uitgevers in Amersfoort

Adres redactie

Vakmaten Schrijvers
 Grote Koppel 15
 3813 AA Amersfoort
 E redactie@denieuwekoers.nl
 W www.denieuwekoers.nl

Advertentie-exploitatie

MediaResult
 Postbus 484, 8440 AL Heerenveen
 T 088-3263300
 E info@mediareresult.nl
 W www.mediareresult.nl

VERSCHIJNING

VOLGENDE EDITIE

2 MAART 2018

#datisdriestar

LEERLINGEN MOTIVEER JE OP
EEN POSITIEVE MANIER, NIET
DOOR ZE OP HUN KOP TE GEVEN.

Marco van Koningsbrugge, student leraar wiskunde - voorheen bouwkundige

OPEN DAG
10 FEBRUARI

- leraar voortgezet onderwijs
- pedagogiek
- pabo
- masters

www.driestar-hogeschool.nl